

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

İNSAN KARŞISINDA BİR ROMANCI OLARAK

OĞUZ ATAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

İHSAN BAŞER

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. OĞUZ ÖCAL

KIRIKKALE -2015

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

İNSAN KARŞISINDA BİR ROMANCI OLARAK

OĞUZ ATAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

İHSAN BAŞER

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. OĞUZ ÖCAL

KIRIKKALE –2015

ONAY

İhsan BAŞER tarafından hazırlanan “İnsan Karşısında Bir Romancı Olarak Oğuz ATAY” başlıklı bu çalışma ...../...../.....tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(imza)
[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

.....

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

KİŞİSEL KABUL

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İnsan Karşısında Bir Romancı Olarak Oğuz ATAY” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Tarih: ...../...../.....

Adı Soyadı: İhsan BAŞER

İmza:

ÖNSÖZ

Modernleşme süreci içerisindeki Türk edebiyatının en önemli romancılarından biri olan Oğuz Atay, romanlarında geniş bir yelpaze içerisinde modern yaşamı, modern yaşamın etkilerine maruz kalan modern bireyi konu olarak seçmiş ve modernleşme anlayışımızın sonuçlarını farklı bir gözle, estetik bir üslupla anlatmayı başarmış yazarlarımızdandır. Bu süreç boyunca yazar insanî kabullerini de romanları yoluyla ortaya koymuş ve bu kabul şartlarını biraz ironik ve birazda trajik bir şekilde okuyucusuna sunmuştur.

Bu çalışmada Oğuz Atay'ın insanı hangi açılardan olumladığı ve kabul ettiği, hangi açılardan eleştirip ifşa edip olumsuzladığı, Takiyettin Mengüşoğlu'nun ortaya koyduğu varlık şartları açısından incelenmiştir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada “Dil – Varoluş – Modernizm” üçgenin oluşturduğu etkinin insan yaşamına ve edebî metnin bir türü olan romana etkileri konu edinilecektir. Çalışmanın merkezinde “insan” ve “insanın varlık yapısı – nitelikleri” olacaktır. İnsan varlığını anlamının bir yöntemi olarak Felsefî Antropoloji'ye ilişkin bir tasvir ortaya koyabilmek için fenomenolojinin dünya ve gerçekliği deneyimleme şeklindeki tavrından da yararlanılmıştır. Bu nedenle çalışmanın bütününde insan varlığının, yalnızca varolmakla kalmayıp bir yandan da kim olduğunun bilgisine ve sorumluluğuna sahip olduğunu göstermek amaçlardan birisidir. Takiyettin Mengüşoğlu“İnsan Felsefesi” adlı eserinde İnsanın Varlık Şartları'nın olguların basitçe biriktirilmesinden değil, değişken fikrî ve olasılıklar denkleminde çıktığını gösterir. Bu nedenle Takiyettin Mengüşoğlu'nun “İnsan Felsefesi” eserindeki “İnsanın Varlık Şartları”na göndermeler yapılacaktır ancak bu varlık şartları tek tek ele alınıp bunlara özel olarak bir açıklama getirilmeyecektir. Çünkü eser zaten detaylı olarak bu varlık şartlarını anlatmakta olduğundan ve bu çalışmada gerek duyulmayan her şey asgarî düzeyde tutulmaya çalışıldığından böyle bir yol tercih edilmiştir. Bu durum, tezin merkez konusu olan “Oğuz ATAY ve Romanları” için de geçerlidir. Bundan dolayı çalışmada “Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı” eserleri üzerine daha önce söylenmiş sözler, çıkarımlar ve yargılardan daha farklı bir sentez ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada asıl amaç; Türk roman tarihine getirdiği katkılardan dolayı yeri yadsınmaz bir şekilde açık olan Oğuz Atay'ın

romanlarından hareketle; edebiyat bilgi ve teorilerinin, edebiyat kuramlarının, edebiyat eleştirisi ve incelemelerinin de birikiminden faydalanarak; başlangıcından bugüne kadar romanın merkezinde yer alan insanın, edebî, felsefî ve etik açıdan roman yazarı tarafından nasıl kabul edildiğini göstererek ve bu kabul şartlarının bilimsel bir yöntemle detaylı bir şekilde incelenerek yeni bir yoruma ulaşmaktır. Çalışmada ilk önce itinalı bir şekilde konu seçimi yapılmış ve sorun belirlenmiş, ardından sorunun çözümüne yönelik hipotezler oluşturulmuştur. Hipotezlere yönelik kaynak taraması yapılmış, ulaşılan kaynaklar sınıflandırılmış ve eldeki hipotezler bu kaynaklar vasıtasıyla denenmiştir. Denemeler sonucu tez – antitez karşılaştırılarak senteze ulaşılmıştır. Başka bir deyişle “Diyalektik Düşünce” yönteminden olabildiğince yararlanılmıştır. Bütün bu çalışmaların odak noktasını, Oğuz Atay’ın insan karşısında aldığı tavır ve insanı hangi varlık şartlarını yerine getirdiğinde kabul ettiği veya kabul etmediği noktasında kesişen fenomenler oluşturmaktadır.

Bu çalışmada kısaca Oğuz Atay’ın hangi fenomenler üzerinden insanı olumladığı veya olumlamadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu açıardan insanın tavır alan, değerleri duyan, özgürlüğünü kullanan, isteyen, yapıp-eden ve tarihsel bir varlık olması noktaları gözler önüne serilmiştir.

Bu çalışmayı ortaya çıkarmamda fikrî, maddî ve manevî anlamda yanımda olan kardeşim İlhan Başer’e ve dostum Mehmet Bora Sertkaya’ya sağladıkları yardımlar için şükran borçlu olduğumu söylemem gerekir. Çalışmanın bütün aşamalarını birlikte planladığımız ve bu süreç içerisinde benden desteğini ve bilgisini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Oğuz Öcal’a teşekkürlerimi sunarım.

İhsan BAŞER

Kırıkkale, 2015

ÖZET

[BAŞER İhsan],[İnsan Karşısında Bir Romancı Olarak Oğuz ATAY],[Yüksek Lisans],Kırıkkale,[2015]

Belirli varlık şartlarıyla varolan insanın kendini toplumda ve dünyada var etme çabası edebî eserlerin de konularından biridir. Bu çalışmada Takiyettin Mengüşoğlu'nun "İnsan Felsefesi" adlı kitabındaki insanın varlık şartları incelenmiş ve bu şartların Oğuz Atay'ın roman kahramanları üzerinde kabul edilmiş durumlarına bakılmıştır. Oğuz Atay bireyleri, varlık şartlarını halis bir şekilde yerine getirip getirmemelerine göre ele aldığı incelenmiş ve sonuç olarak yazarın halis bir şekilde tavır takınan, ideleştiren, seçim hakkını kullanan, tarihselliğini koruyan, isteyen ve bunların sonucunda eylemlerini gerçekleştiren bireyleri kabul ettiği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Oğuz Atay, Roman, İnsan, Varlık Şartları, Takiyettin Mengüşoğlu

ABSTRACT

[BAŞER İhsan], [The way Oğuz ATAY, as a novelist, handles his characters in his novels], [Master's Degree], Kırıkkale,[2015]

The purpose of existence of human being, present with characteristics and conditions attributed to these, in society and the world is among the topics of literature. In this paper/study, the ontological conditions of human being in the book “İnsan Felsefesi” by Takiyettin Mengüşoğlu are examined and the protagonists of Oğuz Atay's novel are considered under these conditions. The Oğuz Atay's approach to individuals in the context of whether or not having onthological conditions is examined and in conclusion it is observed that the author accepts individuals who genuinely have attitude, idealise, use freedom of choice, preserve historicalness, demand and take actions as a result .

Keywords: Oğuz Atay, The novel, Human being, The conditions of existence, Takiyettin Mengusoglu

İÇİNDEKİLER :

ÖNSÖZ.....	i
TÜRKÇE ÖZET SAYFASI.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM	
ROMAN - MODERNİZM VE VARLIK ŞARTLARI.....	12
1.1.Roman ve Modernizm Sosyolojisi.....	12
1.2.Roman Kurgusu ve Varlık Şartları.....	21
1.3.Gerçekte ve Kurguda İnsan Problemi.....	24
1.4.Kurguda İnsan Probleminden Kişi/Kişilik Problemine.....	28
2. BÖLÜM	
KURGU – DİL FENOMENİ VE VARLIK ŞARTLARI.....	33
2.1.Dil Yoluyla Eleştiri	33
2.2.Dil Ontolojisi ve Sanat Ontolojisi	36
2.3.Tarihsel Bir Varlık Olan İnsan İçin Dilin Önemi.....	46

3.BÖLÜM

OĞUZ ATAY'IN ROMANLARININ VARLIK ŞARTLARI AÇISINDAN
İNCELENMESİ..... 50

3.1.Oğuz Atay'ın Romanlarında İnsanın Varlık Yapısı ve
Nitelikleri.....51

SONUÇ.....86

KAYNAKÇA.....92

GİRİŞ

Oğuz Atay, yirminci yüzyılda romanlarıyla modern Türk edebiyatının yaratıcı, etkileyici ve nitelikli yazarları arasındadır. 1971-1972 yılları arasında yayımladığı ‘Tutunamayanlar’¹ romanı, 1973 yılında yayımladığı ‘Tehlikeli Oyunlar’² ve 1975 yılında yayımladığı ‘Bir Bilim Adamının Romanı’³ ile edebiyat tarihimiz içerisinde derin bir kırılmayı gerçekleştirdi. İlk okuyuşta alışıldık olmayan bu romanlarıyla, okuyucusunu hayrete düşüren kurgusal bir dünya meydana getirdi ve bu hayret ilerleyen zaman içerisinde yazarın neyi amaçladığı sorusuna yerini bıraktı. Bu soruya geçen süreç içerisinde farklı yorumlar vasıtasıyla cevaplar arandı. Çalışmanın amaçlarının başında, sözü edilen soruya, İnsan Felsefesi’nin nesnel soru sorma ve araştırma sistemiyle yeni bir cevap vermek; bu cevaptan yola çıkarak da soruya gerçekçi bir yorum getirebilmek gelmektedir. Bu durumun ortaya çıkışında İnsan Felsefesi’nin, edebî eser incelemesinde araştırma olanağı sağlamasının keşfi bulunmaktadır.

Bu çalışma, “insan” ve “insanın varlık yapısı ve nitelikleri”⁴nden yola çıkılarak yeni bir yoruma yönelmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda İnsan Felsefesi’nin fenomenlerinin; edebî esere olan etkileri ve insanın spesifik problem (bir tür olarak insanın karakteristik yönünü veren)alanlarına getirdiği açıklamaları göstermek hedeflenmiştir. Bu yönüyle çalışma, insanın varlık yapısı–niteliklerinin Oğuz Atay’ın romanlarında nasıl yer aldığını göstermeyi ve bazı özel vurguları yaparak bu yolda ilerleyecek başka keşiflere yorum olanağı sağlamayı hedeflemektedir. Diğer yandan ise insanın varlık yapısı–nitelikleri ile edebiyat arasındaki etkileşimi dikkate almak önemlidir. Bu etkileşimi görmezden gelmek, fenomenolojik bakışı yapay olarak kısıtlayıp edebiyat eleştirisi ve eser incelemesini

¹ Sinan Yayınları 1971-1972 (2 cilt- 1. Baskı)

I.Cilt , 1971

II.Cilt , 1972

² Sinan Yayınları, 1973 (1.baskı)

³ Bilge Yayınları, 1975 (1.baskı)

⁴Bu konuda birinci derece kaynak olarak Takiyettin Mengüşoğlu’nun, İnsan Felsefesi eserindeki “İnsanın Varlık Şartları” olarak adlandırılan insanın varlık yapısı ve niteliklerinden yararlanılacaktır. Bu nedenle Takiyettin Mengüşoğlu’nun, İnsan Felsefesi adlı eserindeki “İnsanın Varlık Yapısı ve Nitelikleri” başlıklı bölüme atıflarda bulunulacaktır. Detaylı bilgi için bakınız: Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1988.

teoride daraltmaktadır. İnsan Felsefesi'nin edebiyat eleştirisi ve eser incelemesi açısından potansiyelini gösterip bu potansiyeli arttırmak çalışma için ayrı bir önem arz etmektedir.

Çalışmanın tezinin fikrî temelini Oğuz Atay'ın insan karşısında aldığı tavır ve insanı hangi varlık şartlarını yerine getirdiğinde kabul ettiği hangi şartları yerine getirmediğinde ise kabul etmediği noktasında açıklanan fenomenler oluşturmaktadır. Oğuz Atay'ın eserlerini çalışmamızın konusu olarak seçmemizin nedenine gelecek olursak; bu çalışmada verilen cevap 'insan problemi' merkezlidir. Bu problem günümüz dünyası için yeni bir problem değildir, aksine bu kadim problem geçmişte olduğu gibi günümüzde de çeşitli formlar altında varlığını sürdürmekte; birçok düşünür ve yazarın ilgi odağı olmaya devam etmektedir. Bu nedenle insan problemi bu çalışmada rastlantı sonucu ortaya çıkmamıştır. Çalışmanın tezinin dayandığı felsefi antropoloji üzerine yapılan birçok sistematik araştırma sonucu tezin hareket noktası olarak tespit edilen 'insanın özgür ve bağımsız bir varlık alanı' olarak görülmesi, yukarıda daha öncede bahsettiğimiz gibi edebiyat eleştirisi ve eser incelemesi açısından ileri sürülen fikirler arasında en önemlilerinden biri olabileceğidir. Bu önemden dolayı ele aldığımız romancının insan problemine çeşitli yönlerden bakması ve farklı bir duyuş tarzıyla konuyu ele almasındaki dil becerisi; onun romanlarını incelemeyi gerekli kılmıştır. Romanlarında insan problemine geniş yer ayıran ve insanın varlık şartlarının dil çözümlemesiyle incelenmesini mümkün kılmasından dolayı Oğuz Atay'ı çalışmamızın konusu seçtik.

Romancının insan hakkındaki görüşünü açık bir şekilde söylemesi şart değildir, bu görüş romanın içerisinde estetik kaygılardan dolayı gizlenmiş olabilir ve eserde gizli olana ancak kullanılan dili çözümlediğimizde ulaşabiliriz. Bu tespitten sonra eseri ele aldığımızda ise problemin niteliğinde ve niceliğinde bir değişiklik meydana gelmeyecektir; çünkü romancının hareket noktası ve vardığı sonuç zaten romancının insan görüşünü içeren dilinde ifade bulmuştur. Bütün bu noktaların sistematik bir analiz içerisinde tekrar değerlendirildiğinde daha net ve derin bir şekilde görülebileceğini düşünüyoruz. Bu tespitlerden şu sonuç çıkartılmamalıdır: "Oğuz Atay üzerine yapılan çalışmaların hiçe sayıldığı kanısı." Bu çalışmanın ortaya

çıkmasındaki en önemli neden, daha önce yapılan çalışmalarda belli fenomen alanlarının ortaya çıkarılmamasıdır. Bu gerekçeler sonucunda edebî eserlerdeki belli fenomen alanının niçin tespit edilemeyip açıklanamadığını göstermek ve bu fenomen alanını, diyalektik yöntemin sağladığı eleştirel olanaklardan da faydalanarak yeni bir yoruma ulaştırmak amaçlanmaktadır. “Toplumsal diyalektik, eleştiriye dışsal olarak uygulanır; demek ki eleştirinin içinde de sözde-diyalektik ya da yanlış bir retorik mevcuttur ve bu, eleştirinin gerçek diyalektiğini tanımlamak için çabalamayı sürdürür.”⁵ Eleştirinin gerçek diyalektiğini tanımlamak için çabalamamız bu çalışmada İnsan Felsefesi merkezli olacaktır.

Yukarıdaki tespitlere ulaşılrken şu ilkeyi her zaman göz önünde bulundurduk: “Hiçbir teori, hipotez ve yorumun dokunulmazlığının olmadığı ilkesi.” Kim tarafından ve her ne şekilde ortaya konulursa konulsun her teori, hipotez veya yorum, her zaman başka bir göz tarafından incelenmeli ve bu incelemeler de eleştiriye açık olmalıdır. “Bu yüzden, yorum üzerine gerçekten yararlı bir değerlendirmenin çıkış noktası, yorumun doğası değil, öncelikle ona duyulan gereksinim olmalıdır. Bir başka deyişle, en başta açıklanması gereken nokta, bir metni gereğince nasıl yorumladığımız değil, daha ziyade her tür düşünme, yorumbilgisel durumun yabancılığına, doğal olmayışına nüfuz etmek zorundadır ya da başka bir biçimde söylemek gerekirse, tek tek her yorum, kendi varlığının bir yorumunu içermeli, ‘icazetname’sini gösterip kendini gerekçelendirmelidir. Her yorum, aynı zamanda bir üstyorum olmak zorundadır.”⁶ Ayrıca “ Her yorum yapıtı açıklar, ama onu tüketmez; her bir yorum yapıtı hakiki kılar, ama yapıtın mümkün olan tüm öbür yorumlarının bir tamamlayıcısıdır yalnızca. Kısacası, diyebiliriz ki her bir yorum okuyucuya yapıtın tamam ve tatmin edici bir uyarlamasını sunar ama aynı zamanda da okuyucuya açısından bakınca, yapıtı tamamlanmamış kılar, çünkü yapıtın ortaya koyabileceği tüm sanatsal çözümleri eş zamanlı olarak veremez.”⁷

Oğuz Atay, farklı sanat ve bilim dallarının her birinin birikiminden faydalanarak insanın iç dünyasını, duygu ve hayallerini dil malzemesi ile görünür

⁵ Northrop Frye, *Eleştirinin Anatomisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 52.

⁶ Fredric Jameson, *Modernizm İdeolojisi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 36.

⁷ Umberto Eco, *Açık Yapıt*, Can Yayınları, İstanbul, 2001, s. 27.

kılmayı başarmış bir yazardır. Bu eylemi gerçekleştirirken Oğuz Atay, genellikle insanların varoluşlarını, tasarımlarını, toplumsal bir olay ya da olgu karşısındaki takındıkları tavrı, insan ilişkilerini ve değişik insanlık durumlarını yansıtmayı amaçlayan tür olan roman formunu kullanmıştır. Bu nedenle Oğuz Atay'ın Türk roman tarihi içerisinde ilk bakışta okur tarafından bir insan araştırmacısı gibi görülmesi gayet doğaldır. Aslında bu durumun temel nedeni Oğuz Atay'ın “insan nedir ve niçin vardır?” sorusundan yola çıkması ve var olan her şey gibi insanında bilinebilirliği problemine verdiği cevapta gizlidir. Oğuz Atay'ın döneminin sosyolojik ve felsefi araştırmalarının geri planında kalmış gibi gözükken bilgi problemi romancının hareket noktasıdır; çünkü insanlık tarihi boyunca dünyanın merkezinde “insan” olması dolayısıyla varolanın bilinebilirliği meselesi ve insanın buna bağlı olarak kendisini gerçekleştirme hedefi bu bilgi problemini anlama isteğini meydana getirmiştir. Buna rağmen romancının aslında yaptığı eylem insanı tanımak ve bunun sonucunda hayatı anlamlandırmaktır. “...özne(insan) kendisini bilerek saklamaya çalışır ve belli bir dereceye kadar bunda başarı da gösterir. Fakat bu başarı geçicidir; çünkü onun eylemleri, yapıp ettikleri eninde sonunda kendisini ele verirler.”⁸ Verili gerçekliğin karşısındaki insanı ve bu insanın gerçeklikteki yerini araştırma arzusu sonucu, ortaya felsefi ve sosyolojik temelleri olan estetik ürünlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda “insanın varoluşu” kavramı, bilimsel olarak ele alınıp anlaşılmaya çalışılarak ulaşılabilir bir ontolojik düzeye indirgenmeye çalışılmıştır çünkü varoluşsal bir birlikteliği oluşturan özellikler edebî ürünlerde dilde gizlenmiştir.

Çalışma; “Dil, Varoluş ve Modernizm” üçgenin oluşturduğu etkinin insan yaşamına ve edebi metnin bir türü olan roman üzerine olan etkileri üzerine temellendirilmiş üç bölümden oluşmaktadır. Tezin merkezini “insan” ve “insanın varlık yapısı – nitelikleri” oluşturmuştur. Bu nedenle Takiyettin Mengüşoğlu'nun “İnsan Felsefesi” eserindeki “İnsanın Varlık Şartları”na her üç bölümde de göndermelerde bulunulacaktır. Birinci bölüm ‘Roman - Modernizm ve Varlık Şartları’, ikinci bölüm ‘Kurgu, Dil Fenomeni ve Varlık Şartları’, üçüncü bölüm ve son bölüm ise ‘Oğuz Atay’ın Romanlarının Varlık Şartları Açısından İncelenmesi’ başlığını taşımaktadır. Birinci bölümde birey modernizmin ile olan etkileşiminden

---

⁸Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 50.

yola çıkararak bu etkileşimin yazar ve eser üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu inceleme, insanın varlık yapısı – nitelikleri ve İnsan Felsefesi'nin diğer birikimleri üzerinden yapılmıştır. Böylece modernizmin felsefî antropoloji yoluyla insan merkezli eleştirisi gerçekleştirilmiştir. İkinci bölümde edebî eserin malzemesi olan dile odaklanılmış ve dil ontolojisi aracılığıyla hem edebî eserin kurgusu hem de kurgu içerisindeki insanı çözümlenmek amaçlanmıştır. Dil ve varlık fenomeni arasındaki ilişkinin incelenip yorumlanmasının yeni eleştiri olanaklarının kapısını açabileceği fikri bu konunun ele alınmasını gerekli kılmıştır. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise gerek birinci bölüm gerekse ikinci bölümde ortaya konan yorumlardan ve İnsan Felsefenden de yararlanılarak 'Tutunamayanlar'⁹, 'Tehlikeli Oyunlar'¹⁰ ve 'Bir Bilim Adamının Romanı'¹¹ adlı eserleri incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde daha çok felsefî antropolojinin eleştirel gücü etrafında melankoli, ironi, paradoks, özgürlük ve sorumluluk kavramları ve bu kavramların olanakları üzerine durulmuştur. Sonuç bölümünde ise varılan görüş; insanın kendi varlık şartlarını yerine getirerek kendini gerçekleştirip yüksek değerlerin sesini duyarak özgürleştirebileceği gerçeğidir. Çünkü insanlar, bitkilerin veya hayvanların yapmakta oldukları gibi sadece önceden belirlenmiş bir özü gerçekleştirmezler. Özgürlüklerini kavrayıp benimsedikleri takdirde, insanlar için gerçek varoluş olanağı vardır. Bir nevi bu çalışmada 'özgürlük'¹², sahici olma ya da olmama olanaklarını ve varoluşun tarihselliğini karşılar.

Oğuz Atay'ın romanlarında genel olarak okuyucu tarafından ilk fark edilen nokta; insanın kendisiyle ve diğer insanlara karşı verdiği mücadelenin sonucunda ortaya çıkan gerilimlerinin ulaştığı ironik ve dramatik düzeydir. Bu gerilim yazarın romanlarında kendisini değişik şekillerde gösterir. Aslında gerilimin temelinde öznenin kendisiyle çatışarak ulaşmak istediği şey, insan olarak kendini görmek, gördükten sonra varoluşunu gerçekleştirip yaşamını etken bir şekilde sürdürebilmek ve bu şekilde "sıradan insan" düzeyinden "yaratıcı insan" düzeyine geçiş yapabilmek

⁹Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul,2014

¹⁰Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, İletişim Yayınları, İstanbul,2014

¹¹Oğuz Atay, *Bir Bilim Adamının Romanı*, İletişim Yayınları, İstanbul,2014

¹² Burada sözü edilen 'Özgürlük' kavramı Alman Filozof Martin Heidegger'in *Dasein* teriminden yararlanılarak temellendirilmiştir. Tezin ilerleyen bölümlerinde özgürlük kavramı detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Ayrıca bakınız: Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, Agora Kitaplığı, İstanbul,2006

düşüncesi yatmaktadır. Özne olan insan, kendisini dünya üzerinde konumlandırmasıyla, hayattaki yeri ve nesnelere olan ilişkisini kavrar ve bu sayede sıradanlıktan yaratıcılığa doğru geçiş yapar. Romancı, insanı çözerek aslında yaşamın özü olan “varoluş” kavramının içeriğini doldurur. Bu doldurma eylemi okuyucuda ontolojik derinliğin keşfine yardımcı olarak insanın hayat dengesi adı verilen düzeye ulaşmasını sağlar. Bu tespit, öznenin verili dünya karşısında iradesini ele alıp bunu gerçekleştirmek istediği amaç için bir araç olarak kullanmasından başka bir şey değildir. Her insan; yaşam içerisinde iradesini temsil eden ve “temel istenç” adını verdiğimiz bu özelliği sayesinde isteyebilen, bu isteğini ise eyleme geçirerek amacına ulaşabilen arzusu ile varolmuştur. Bu özellik romancı tarafından keşfedildiği an, edebî eserin içeriği de oluşmuş demektir. Romancı kurgu dünyası içerisinde, insanın var olmasını sağlayan bu temel özelliğe dikkat çekerek işlevini bir anlamda yerine getirmiş olur. İnsanların büyük bir çoğunluğu için yaşam, asıl anlamının dışında farklı bir yapı kazanmıştır. Yaşam, bu topluluk için ihtiyaçların giderilip karşılandığı sadece somut olanın anlam ifade ettiği realiteye dayalı bir yapı olarak algılanmaktadır. Bu nedenle insan, hayatın asıl amacından uzaklaşmış; kendisini sadece saf çıkarlarının amaçlarının peşinden götüren ve onlara ulaştıran bir vasıta işlevini hayata yüklemiştir. Bu nedenle ele alınan romanların iki önemli işlevi vardır: ‘İnsanın var olma nedenini insana tekrar hatırlatmak ve insanı varoluş şartlarından hangilerini gerçekleştirdiğinde kabul göreceğini göstermek.’ Bu önemli iki işlev sayesinde okuyucu; hayatın, insanın ve yaşadığı çağın anlamını kavramış olur. Sözü edilen bağlamlardan sonra üzerinde durmamız gereken önemli bir noktada ileride detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz Oğuz Atay’ın romancılığı ve romanlarının İnsan Felsefesi ile olan ilişkisidir. Daha önce de ayrıntılı bir şekilde değinildiği gibi bu çalışmada Oğuz Atay’a ait Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı adlı eserlerinin İnsan Felsefesi bağlamında nasıl açıklanacağını göstermek asıl hedef durumundadır.

İnsan Felsefesine göre insan “olanaklar varlığıdır” ve varoluşunu gerçekleştirebilmesi için “plastisite olan – eğilip bükülebilen – bir varlık olarak ...”¹³ tanımlamaktadır. İnsan dünyaya doğumundan ölümüne kadar geçirdiği zaman

---

¹³İnsan Felsefesi, s. 153.

aralığında verili ve aynı zamanda değişen bir dünyayla karşı karşıyadır. Diğer bir ifadeyle insan değişen hayat formları içerisinde yaşar; kendisini bu değişen formlar karşısında korur, onlara uyum sağlar, ihtiyaçlarını giderir, çevresiyle etkileşim kurar ve plastisite özelliği sayesinde hayatına devam edebilir. Ayrıca plastisite özelliği sayesinde “insanın karşılaştığı olaylar onu uyarabilir; şimdiye kadar gittiği yolun yürünecek biricik yol olmadığını, madde sferini aşan, başka bir nitelikte olan hayat tarzlarının bulunduğunu gösterebilir, insanı ayıktırabilir. İnsan böyle bir bilgiye erişirse, o zaman bu bilgiden kalkarak yeni bir yolda yürümeye başlayacaktır. Bu yeni yolda ağırlık, yüksek değerlere kayacak, bu kez yüksek değerler ağır basmaya başlayacak; araç değerler, yüksek değerlerin buyruğuna girecek, yüksek değerler için bir sıçrama tahtası olacaktır.”¹⁴ Bu sıçrama tahtası insan için zorunlu bir unsur olması nedeniyle yüksek değerler ve alçak değerler daima çatışma halindedir ve bu çatışma yüksek değerlerin lehine sonuçlandığında insan kendini ontolojik olarak gerçekleştirebilir. Ancak insanın kendinde bulunan olanakları kullanarak yüksek değerlere ulaşabilmesi ve araç değerleri yüksek değerlerin buyruğuna girdirebilmesi için güçlü bir iradeye sahip olmasıyla bu durum doğru orantılıdır.

İnsanın çevresiyle olan etkileşimi onun hem fizyolojik hem de psikolojik dünyasını etkilemektedir. İnsan hayatı boyunca diğer her şeyle etkileşime girmek zorundadır. Bu nedenle insan yalnız başına yaşayan ve varolabilen bir varlık değildir. Verili bir dünyanın içerisine doğar ancak yeteneklerini geliştirmesi sonucunda bu verili dünyayı değiştirebilir. İnsanın biyopisşik yeteneklerinin ve varoluşsal özelliklerinin gelişebilmesi onun plastisite özelliğine bağlıdır. İnsan felsefesine göre insanın bu biyopisşik yapısı, ontik bir bütünlüğe sahiptir. Bu nedenle bu özellikleri parçalanmaz ve tek bir özelliğine göre ele alınıp incelenemez. Bu durumu sağlayan insanın varlık şartlarıdır. Bu varlık şartları birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Tüm bu varlık şartlarının temelinde plastisite özelliği bulunmaktadır. Daha öncede vurguladığımız gibi insanın form kazanmasında, dili kullanmasında ve bilgiyi aktarabilmesinde; ayrıca değerlendirme tarzlarının ardındaki değer duygusunun kazanılmışlığı sayesinde kendisini ve dünyasını kabul edip onu etkin bir şekilde iradesini kullanıp değiştirme eyleminde bulunmasında plastisite özelliğe sahip

---

¹⁴*İnsan Felsefesi*, s. 153 – 154.

olmasının rolü büyüktür. İnsanın somut bütünlüğü ve varoluşunu gerçekleştirmesi, varlık şartlarıyla kendilerini açığa çıkarırlar. Varlık şartları insanın hayatta varolabilmesi için temel unsurlardır. “İnsan, devlet ve mekanizmalarınca korunan toplumsal, kültürel ve ekonomik düzen içinde yaşayan; hem devlet kuran hem de devlet tarafından yönetilen bir varlıktır. Reel varlığın zaman, mekân, ırk, gelenek, eğitim, zihniyet, değerler gibi kategorilerinden birisi olan devlet, nelerin yapıp edileceğini/edilmeyeceğini belirleyen, dolayısıyla şeyleri şekillendiren bir düzen ve düzenekler ağıdır.”¹⁵ Bütün bu eylemleri gerçekleştiren insan; yapıp – etme, tavır takınma, önceden görme ve önceden belirleme, değerleri duyan ve sanat üretebilme gibi varlık şartlarını yerine getirdiğinde kendini gerçekleştirmiş ve kendisini dünya üzerinde var etmiş olur. İnsanın dünya üzerinde olup biten her eylem karşısındaki düşünceleri ve değerlendirmeleri parçası olduğu toplum ve devlet tarafından yönlendirilir. İnsan Felsefesine göre bu yönlendirmelere karşı insan, varlık şartları ile etkileşime girerek karşı durabilir. İnsan varlık şartları sayesinde form kazanır, bir görüş ve duyuş tarzı edinir. Edindiği görüş ve duyuş tarzına göre yaşamına yön verir. Bu yönlendirme “insanın biyopsişik yeteneklerine, kültür düzeyine göre değişebilir.”¹⁶ Bu yönlendirmelerin ardında insanın değer verme duygusunun olabileceği gibi yaşadığı toplumun sosyo-kültürel yapısı ve dünya karşısındaki bakış açıları da bulunabilmektedir. Tüm bu sosyolojik ve felsefî temeller bir biçimde edebî eserlerde de kendilerini göstermişlerdir. Edebî eserin üreticisi olan yazarda sonuçta sosyo-kültürel yapı içerisinde doğmuş ve bu yapı karşısında farklı bir bakış açısı geliştirebilmiş kişidir.

Araç değerler ile yüksek değerlerin ayırımını yapabilmek, kazanıp ve geliştirebilmek için yine varlık şartlarına ihtiyaç duyulmaktadır. İnsan Felsefesi bağlamında, insanın olanaklarını geliştiren varlık şartları, tüm insanlarda ortak olarak algılanması istenen ve her yerde aynı olan, değişmeyen varlık yapısını geliştirmesinden dolayı insanlar için vazgeçilemez önemi olan bir olgudur. Bu olgu tüm insanlarda geliştirilmesini ve varlığını devam ettirmesini istemektedir. Ayrıca insan olmaktan kaynaklanan bir yüksek değerdir. Bu yüksek değeri eserlerinde

---

¹⁵Oğuz Öcal, *İroni Kavramı ve Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Yeni Türk Edebiyatı, 2010. S. 1.

¹⁶*İnsan Felsefesi*, s. 154.

yansıtan yazarlardan biri de Oğuz Atay'dır. Oğuz Atay ontolojik bakış açısı sayesinde insanın varlık yapısını, neliğini ve diğer şeylerle bağlantısal ilgisini anlamaya ve farkını göstermeye çalışmıştır. Oğuz Atay'ın roman kişileri, İnsan Felsefesi'nin ontolojik temelli insan görüşü üzerinde durularak incelenebilecek kişilerdir. Bu bağlamda ele alınan romanlarda yazar insanın varlık şartlarını, insanın ontik bütünlüğünü ve insanın yapıp – etmeleri sonucu ulaştığı nokta olan tarihsel varlık alanını estetik bir açıdan görünür kılar. “1.Yüksek değerler; 2.Araç değerler; 3. Davranış değerleri. Yüksek değerler grubuna; sevgi, nefret, bilgi doğruluk, yalancılık, masumluk, saflık, dürüstlük, dostluk, hak ve haksızlık, adalet, güven, güvensizlik, inanma, söz verme, saygı, şeref, iyi ve kötü gibi değerler girerler. Araç değerler grubuna ise; ilgi ve çıkarın değerleri, yarar, çıkar, kuşku, çekememezlik, kıskançlık ve vital değerlerle her türlü maddesel değerler ve benzerleri girerler. Üçüncü değer grubuna; modanın, zevkin, alışkanlığın değerleri temelini toplumun sosyal yapısında, ulusların geleneklerinde bulan değerler, davranış, görgü kuralları, zamanla otomotlaşan eylemleri yöneten değerler, sorumsuz-sfer ve benzerleri gibi değerler girmektedir. Bütün değerler -hangi gruba girerlerse girsinler- insanın eylemlerini yönetirler.”¹⁷Yukarıda sözü edilen önemli noktalar Oğuz Atay'ın roman kahramanlarını, insanın varlık şartlarıyla ele alıp değerlendirdiğimizde kendilerini daha net bir şekilde gösterecektir.Bu açıdan Oğuz Atay ve romanlarının kompleks yapıları okuyucu tarafından iyi kavranmalıdır.

Bu noktada her ne kadar edebiyat ile felsefe, bilim olarak farklı disiplinler olsalarda disiplinlerarası bir çalışma ile özellikle roman türünün felsefî yorumu yapılabilir olması ve edebiyatın fikrî bağlamda eleştirisini mümkün hale getirmesi gibi sosyal bağlamda da eleştirilebilmesini sağlamıştır. Roman edebî bir tür olarak salt felsefeden ibaret değildir. Roman felsefenin kendiliğinden taşıyıcısı olabileceği gibi,felsefî düşüncenin yeniden üretildiği metinde olabilir. Romanın felsefî yönünü öne çıkarmak, romanı sadece felsefî amaçlar için yazıldığı anlamına elbette gelmez. Bu tür bir nedenden dolayı özellikle modernist edebî ürünlerde ‘edebî olan’ ‘felsefî olan’a indirgenemeyeceği gibi felsefî düşünceden tamamen uzak bir modernist edebî metin fikride kabul göremez. Edebiyat insanın gündelik yaşamına olan aşinalığı

---

¹⁷*İnsan Felsefesi*, s. 102.

sebebiyle diğer tüm güzel sanat dalları içerisinde farklı bir konumdadır. Edebiyat bu aşinalığı günümüz modern dünyasında en fazla roman türü yoluyla ifade etmektedir. Bu durumda felsefi arka planını estetiğin oluşturduğu nitelikte ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Edebiyat ile felsefi antropoloji arasındaki ilişki bize göstermiştir ki insan eylemleri ile insan başarıları estetik bir form altında roman türü etrafında anlatılabilir.

Felsefi antropoloji, sadece bir bilim disiplini olarak edebiyata yapabileceği teorik ve metodolojik katkılarıyla değil, modern dünyanın insanına bir alternatif olarak sunmayı başardığı özgürlük ruhu, yaratıcılık arzusu ve sıradanlığı aşma fikriyle de önemini göstermektedir. “(...) varolan şeyler, fenomenler ne yadsınabilir, nede görmezlikten gelinebilir. İşte antropolojinin ontolojik temellere dayanmasının üstünlüğü, onun kavramlardan değil, insanın varlık alanlarından, öğelerinden hareket etmesidir.”¹⁸ Felsefi antropoloji, insanı ve insanın eylemlerini anlamak için somut insan fenomenlerinden yola çıkmaktadır. Dolayısıyla insanı konu edinen edebî eleştirisinde aynı çıkış noktasından harekete geçmesi gerektiğinin doğru olacağını belirtmemiz gerekir. Çünkü ancak bilinenler üzerinden ilerleyen bir eleştiri yöntemi ile insan ve eylemlerini anlamak kolaylaşır. İnsanın biyopsişik bütünlüğü, insan eylemleriyle; insan eylemleri de yukarıda söz ettiğimiz değerler vasıtasıyla anlaşılabilir. Felsefi antropolojinin belirlediği yüksek ve araç değerler insan eylemlerini anlamak ve bu eylemlerin sonuçlarını değerlendirmek için kullanabileceğimiz kavramlardır. Romancılar genellikle insanların bu fenomenlerini bilmezler ancak roman kahramanlarının eylemleriyle bu fenomenleri değişik boyutlarıyla işlerler. Yüksek değerler ve araç değerler yaşamda kazandıkları anlamları, kurmaca yaşamda da sürdürürler ve herhangi bir değişiklik göstermezler. Bu durum insanın disharmonisi ve tarihselliği ile yakından ilişkilidir. Hem günlük yaşamdaki insanı ve eylemlerini hem de kurmaca yaşamdaki insanı ve eylemlerini anlamak için çeşitli sosyolojik ve felsefi görüşlere vurgu yapan ya da bu görüşlere dayanan çalışmalar yapılmıştır. Felsefi antropolojiye dayanan ve insanın varlık şartlarını modernizm ve dil üçgeninde inceleyen bu çalışmayı ise farklı kılan insana

---

¹⁸*İnsan Felsefesi*, s. 60.

yaklaşırken ontolojik temelleri esas alıp çalışmanın tezini bu temellere dayandırılmış olmasıdır.

1. BÖLÜM

ROMAN - MODERNİZM VE VARLIK ŞARTLARI

1.1.ROMAN VE MODERNİZMİN SOSYOLOJİSİ

Türk edebiyat tarihi bir nevi son yüz elli yıldır, “modern”, “modernlik” ve son dönemlerde de “modernizm- postmodernizm” gibi kavramları ve bu kavramlara bağlı bir şekilde fikir, sanat ve edebiyat dünyasını anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda genel anlamıyla “modernizm” karşımıza sosyolojik bir sorun olarak çıktığı gibi bu sosyolojik sorun kendini Türk edebiyatında da hissettirmiştir. Bu sorun, geçmişten günümüze dek geçirdiği değişim ve aldığı formlar itibariyle hem XIX. yüzyılda hem de XX. yüzyılda çok önemli bir problem olarak Türk edebiyatında ve özellikle de roman türünde boy göstermiştir. Bu noktadan hareketle modern Türk edebiyatının oluşumundaki sosyolojik ve felsefi temeller arasındaki bağlantı ve kaynaklar Tanzimat edebiyatı döneminden günümüze kadar geçen sürede kabul edilmiştir. Fakat “Modern Çağ” adı verilen bu dönemde, sadece sosyolojinin ve felsefenin edebiyatla olan bağlantılarının bu çağ öncesinden daha karmaşık ve problemlili olduğunu görmekle birlikte; aynı zamanda modernizmin yapısı ve ne olduğu hakkında yeniden düşünme girişiminin insan merkezli olarak yeniden ele alınıp analiz edilmesi gerekliliği, kendisini romanda da göstermektedir. “Edebi analistler olarak hedefimiz, geç XIX. yüzyıl toplum hayatının şeyleşmesine ilişkin sadece bir yansıtma olmaktan uzak bir modernizmin, içinde olduğu yolları göstermek olabilir. Buradaki modernizm, gündelik hayat düzeyinde giderek artan insansızlaşma için Ütopyacı bir telafiyi içeren simgesel edime ve şeyleştirmeye karşı bir isyandır.”¹⁹

Türk roman tarihinde modernizm veya modernleşme, kendisini tarih içerisinde toplum yapılarından, sosyal dinamiklerden, geleneksel alışkanlıkları ve mitleri aşındırma derecesi ve kolektif düzeydeki yırtıcı etkileri ayırıcı bir niteliğe sahip bir dönüşümdür. Bu dönüşümler, nitelikli dönüşümler değildir. Modernizmi genel anlamıyla düşündüğümüzde, romanla olan ilişkisini ontolojik düzeyde

¹⁹ Fredric Jameson, *Siyasal Bilinçdışı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,2011, s. 39.

kavramaya çalışmamız gerekir. Modernizm gündelik hayatı kökten değiştirdiği gibi bireyin yaşantılarının en özel yanlarını da derinden etkilemiştir. Modernizmin, yol açtığı küresel köklü değişimler, yaşam ve benliğimizle iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle roman adını verdiğimiz türü incelerken içerisinde bulunduğumuz koşulları iyi tanımak ve bu koşulların oluşumundaki birikimi iyi kavramak gerekir. Ayrıca modernizm, kendi oluşturduğu şartlar itibariyle bunu zorunlu kılar. Yazar da bir birey olduğu için modernizmin içerisine doğar ve onun oluşturduğu dünyadan etkilenir. Bu etkilenme estetik bir formda düşünce ağırlıklı bir roman olarak kendini gösterebilir. Romancı, modern dünyanın aslında merkezinde olan insana odaklanmaktadır. Çünkü insan, benliğe sahip tek varlıktır ve benlik, dış etkenler tarafından şekillendirilebilen veya belirlenebilen bir (nesne) pasif bir varlık değildir; aksine insan kendi bireysel benliğini şekillendirebilen (özne) ve aldığı tavırla olsun veya ortaya koyduğu eylemlerle olsun hem kendisine hem de içerisinde var olduğu dünyaya değişik etkilerde bulunabilen bir varlıktır.

Esasen konuyu daha net bir şekilde görebilmek için modernizm ve modernite kavramlarının yaklaşık olarak son bir buçuk asırda ne ifade ettiklerini ve sanat, düşünce ve edebiyat ortamlarına hangi anlamları ne şekilde kazandırdıklarını bilmemiz gerekiyor. “Her şey bizi dönüp dolaştırıp şu soruya götürüyor: Modernlik akılcılaştırmayla ya da daha şiirsel olarak söylemek gerekirse, dünyanın büyüünün bozulmasıyla özdeşleştirilebilir mi? Hem baskıcı hatta totaliter ‘ilerlemecilikler’ in, hem de daha az ömürlü şimdiki zamanın içinde tükenen, ilerlemenin toplumunda ve doğadaki hasarlarına kayıtsız kalan bir tüketim toplumunun egemenliğinde geçip giden bir yüzyılın sonunda antimodernist eleştirilerden de ders çıkarmak gerekir. Ama bunu yapmak için önce geri dönmemiz, modernliğin doğası ve doğuşu üzerine sorular sormamız gerekmez mi?”²⁰ Bu sorular, dolaylıda olsa büyüü bozulan dünyayı daha iyi anlamak için fenomenoljinin bize sağladığı imkânlarla cevap arama ihtiyacını doğurmuştur. Büyüü bozulan sadece verili gerçekliğin oluşturduğu dünya değil, kurmacanında büyüü modern zamanlarda bozulmuştur. Bu nedenlerden ötürü gerek dünyanın sosyolojik yapısını gerekse edebi eserlerin nitelik ve konularını incelerken modern, modernlik ve modernizm gibi terimleri iyi anlamalı ve

²⁰ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 257.

kavramalıyız. Çünkü bizi sahte cevaplara götürebilecek yolları ancak bu şekilde engelleyebiliriz. Günümüzde insanlar modernizm ve modernlik gibi fikirleri kavrayamadan ve sahici olmayan bir tavırla kabul etmekte; onaylamaktadırlar. “Dolayısıyla bugün yapılması gereken belki de modernliği olumsuzdan ziyade olumlu olarak, reddettikleriyle değil de olumluluklarıyla/doğruladıklarıyla tanımlamaktır.”²¹

Dilimizde yeni, çağdaş, ilerici, yenilikçi gibi manaları yüklenen “modern” veya ‘modernizm’ kelimesi, Latince modernus (daha yeni olan, en çağdaş) kelimesinden gelmektedir. 5. yüzyıldan itibaren kullanılan bir kelimedir. Kavram ilk olarak Hristiyanlık öncesi dönem ile sonrası dönemi ayırmak için kullanılmıştır. Bu kullanışa göre, Hristiyan olmak demek aynı zamanda modern olmak demektir. Bundan sonraki dönemlerde de modern kavramı, eski ile yeniye ayırma anlamını korumuş ve genellikle bu anlam çerçevesinde kullanılmıştır. Yani modernizm veya modern, her şeyden önce eskiye göre daima yeni olmaktır. Modernizm zaman olarak da yakın geçmişi veya şimdiki zamanı kapsar. Örneğin Rönesans dönemi, Orta Çağ’a göre; Aydınlanma Çağı, Rönesans dönemine göre moderndir. Bu nedenden dolayı modernizm kavramı sürekli olarak kendi içerisinde bir karşılaştırma ve yeniye ifade etme manasında kullanılmıştır. Modernizm sürekli olarak yenilenmeyi gerekli kılan bir işlevi yüklemiş bulunmaktadır. Bu işlevi sebebiyle sürekli olarak “ilerleme” kavramı ile birlikte anılır hale gelmiş ve zamanla adeta birbirinin tamamlayıcısı olmuştur. Modernite ise “sanayileşmiş dünya”ya karşılık gelen bir dönem olarak adlandırılmaktadır.²² Zaman içerisinde modernite; sanayileşme teriminin üretim sürecinin gücünü ve makinelerin yaygın kullanımından kaynaklanan sosyal hayatı anlatan bir kavram olmuştur. Modernist düşünürler, sanayileşmenin modernitenin sonucunda oluşmuş bir olgu olarak görmekte ve eleştirilerini bu eksen etrafında yapmaktadırlar. Burada asıl eleştirilenin sanayileşme olgusu olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Sanayileşme etrafında asıl eleştirilen, metalaşan insan, rekabetçi ürün piyasası ve sermayeye dayalı üretim sistemi olan “Kapitalizm”dir. Kapitalizm

---

²¹ *Modernliğin Eleştirisi*, s. 261.

²² Bu konuda daha detaylı bilgi için bakınız:

Matei Calinescu, *Modernliğin Beş Yüzü*, Küre Yayınları, İstanbul, 2008

Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999

modern çağı, farklı birçok paradoksal nedenlerden dolayı kendisinden önceki çağlardan, kültürlerden ve yaşam formlarından zamansal olarak ayırmıştır. İnsanın dünyayı değiştirme hızı önceki çağlara oranla hızlanmış ve bunun sonucunda dünya üzerindeki hâkimiyet zamanla insandan sermayeye geçmiştir. ‘Her sınıftan insanın arzu ve duyarlılıkları uçsuz bucaksız ve tatmin edilemez bir hale gelmiştir’²³ Bu durum, modern dönemde yaşayan insan için varoluşsal bazı sorunlara neden olmuştur. “Modern bireyin varlığıyla beraber gelen sorunları karşısında iki esas tavrı vardır: Sahici olmak, sahici olamamak. Sahici olmak, irade ve kararlılık gerektirdiği için modern, gündelik yaşamda fazla tercih edilen bir tavır değildir. Öte yandan birey, sahicilik bağlamında arada kendisini kendisinden başka denetleyecek kişi, mercii ve müessese olmadığı için bedeli daima ağır olan sahici olmak yerine daha kolay olanı yani sahici olmamayı tercih etmekte; herkesleşmenin sıradanlığı içinde hemen hiçbir sahici tavır geliştirmeden sorumluluğunu ötekilere yansıtıp dünyanın düzeltilmesini beklemektedir.”²⁴ Sonuç böyle olunca da bireyin en önemli varoluşsal özelliği olan aktif olma hali pasif hale getirilmiştir. “(...) Aktif olmak demek, bir şey yapmak veya bir şeyi yapmaya çalışmak demektir.”²⁵ Bu şekilde tavır takınan ve varlık durumunun dinamiklerini harekete geçirmeye hazır olan insan, aktif döneme geçişe hazır olur ve bunu eylemleriyle gösterir. Dolayısıyla yapıp etmeler noktasında sorumluluk ve reaksiyon kabiliyeti alır. İnsanın varlık bütünlüğü içinde yer alan bu nitelik, yapıp-eden bir varlık olmasıdır.

Modernizm ve kapitalizm, aklın önderliği ve sermayenin gücü sayesinde her şeye sahip olunabileceğine ve bu yolla da huzur ve mutluluğun artacağına bireyi inandırdı. Aydınlanma ile başlayan akli kullanılarak her türlü sorunun üzerinden gelinebileceği fikri, zamanla ilerleme ve özgürleşme aracı olma anlamının da ötesine geçerek; aynı zamanda aklın iktidar ve egemenliği elde etmek için en iyi araç olduğu fikrine doğru evrilmesi beraberinde ontolojik problemleri de getirdi. Arthur Schopenhauer’un “Dünya benim tasarımımdır.”²⁶ sözü modern dünyanın tasarımının

²³ Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 137.

²⁴ Oğuz Öcal, *Varoluşsal Sorunlar, Birey ve Yeni Hayat*, s. 1. Türklük Bilimi Araştırmaları, 2010-Güz, s.313-324.

²⁵ *İnsan Felsefesi*, s. 95.

²⁶ Arthur Schopenhauer, *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*, Biblos Yayınları, İstanbul, 2005, s. 3.

çözümlemesinde bize yol gösterici olabilir. Bu tasarım sadece gerçeklerin olduğu sahte ve yapmacıktan uzak olan bir dünya tasarımıdır. Ancak modern dünya tasarımı bu tasarımın tam zıt kutbunda yer almaktadır. Aslında bir modernizmin parçası olarak karşımıza çıkan modern romanda, tasarımını varlık şartlarının gereğine göre yapan birey, herkesleşmekten korkan, onlar gibi olmak istemeyen, her şeye karşı duran, karşı olan bir insan şeklinde karşımıza çıkar. Tekdüzelige, sıradanlığa, hayattaki kanıksanmış birçok şeye, sorgulanmadan kabullenilmiş alışılmışlıklara karşı duran bir insan. Modernist romancının, roman bireyleri kurulu düzeni kimi zaman acımasızca eleştiren ama bu düzen içerisinde farklı ve doğru olanı arayan bir karakterdir. Oğuz Atay'ın bütün romanlarındaki varlık şartlarını yerine getiren bireylere bu açıdan bakmak gerekir. Tasarımlarını varlık şartlarına göre ayarlayan ve varlık şartlarını yerine getiren modernist romancının bireyleri, farklı ve doğru olanı arar. Peki nedir bu farklı ve doğru olan? Örneğin gerçek bir sevginin yani yapmacıksız ve sahicilik yönü ağır basan bir sevginin arayışıdır. Bu tasarımdaki sevginin aranmasıdır. Aslında tasarım sadece aşk ve sevgiden ibaret olmayan kompleks yapıda bir oluşumdur.

Modern birey için özgürlüğün ve kendilik bilincinin bedeli oldukça ağır olmuştur. Modernite insana kazandırdıklarıyla beraber kaybettirdikleriyle de ele alınması gereken bir kavramdır. Modern zamanlarda insan, özünü ve kimliğini yitirmiş durumdadır ve varlık şartlarını yerine getiremediği için mekanikleşerek yarı insan yarı robot haline gelmiştir. Kapitalist düzende insan bir nevi yarı insan yarı robottur. Çünkü kapitalizm hem tüketim hem üretim için insanın fizyolojik ihtiyaçlarına yönelmiş, onları birer kazanç aracına çevirmiştir. Bu robotlaşma hali daha önce de değindiğimiz gibi insanın varlık şartlarını unutarak araç değerleri yüksek değerlere karşı tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum modern dünyada her biri birbirine benzeyen insan modellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Modern insan; aynı şeyleri yiyen, içen, dinleyen, seyreden ve aynı şeylere arzu duyan, odaklanan, yakınlaşıp uzaklaşan bir özelliğe, duyarsızca ve kayıtsızca kabullenen bir varlık haline gelmiştir. İnsan birey olmaktan çok “herkes” olmuştur artık. Modernist yazar ve düşünörlere göre herkesin aynı olduğu yerde kimse kalmamıştır. “Toplumsal yaşam ya da topluluk yaşantısı göreneklerden ibaret

olduğuna göre de, insani bir yaşam değildir, doğa ile insan arasında bir şeydir, bir yarı doğadır ve tıpkı doğa gibi akıldışı, mekanik ve ezicidir. ‘Topluluk ruhu’ diye bir şey yoktur. Toplum, topluluk koskoca bir ruhsuzluktur, çünkü doğalaşmış, mekanikleşmış, neredeyse mineralleşmış insanlıktır. Bu nedenle, toplumun toplumsal “dünya” diye anılması yerindedir. Gerçekten de insan kendini “insanlık”tan çok, “insanlıkdışı ortam” içinde bulunur.”²⁷ özne olan insan, kendi kendisini bir elma kurdu gibi tketererek bitirmiştir. Bu durum özne olarak modern çağda doğan insanın ironik bir şekilde bu düzen içerisinde sessizce ölmesidir. Modernite ile insanlık hayatında mutluluğu inşa edebileceğine inanmıştır. Bu düşünce temelde okuyucuya yanlış olmayan bir düşünce gibi gelebilir. Fakat en az bu düşünce kadar yanlış olmayan ironik durum ise modernliğin zamanla kendi istek ve çıkarlarına göre insan oluşturma eylemidir. Bu durumla birlikte modernitenin varolması demek insanın varolması demek gibi saçma ve bir o kadarda ironik bir durum ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde modernite ile insanın talihi beraber seyreder bir hal almıştır. Bunun sonucunda da sürekli olarak birbirini tahrik eden ve birinin varlığı diğerinin koşulu olan bir durumun oluşmasına neden olmuştur.

Varoluşcu felsefeye göre özneyi oluşturan en önemli nitelik kendilik bilincidir. Hatta kendilik bilincini oluşturamamış biri, özne olarak tanımlanamaz. Modern öznenin, kendi dışında yer alan eşyayı değerlendirirken kullandığı temel ölçüt kendisidir. Bu duruma varoluşcu bir bakış açısıyla bakıldığında modern özne başlı başına bir “kimse” olduğu kadar” aynı zamanda “hiç kimse” dir. “Olduğumuz gibi ile olmak istediğimiz gibi terazinin iki kefesidir.”²⁸Bu teraziyi dengede tutmak mümkün müdür? Hayır. Terazinin kefelelerinden biri mutlaka ağır basacaktır. Genelde olmak istediğimiz değil olduğumuz gibi olan hlimiz ağır basacaktır. Çünkü modernizmin kanunu böyledir. Modernizm yapısı gereği insanı kendi seçimlerine kolay bırakmaz, bırakırsa dışlanma hemen gerçekleşir. Modern tüketim kültürünün istediği aslında “herkesleşme”dir. Çünkü modern tüketim kültürü bireyselleşmeye tamamen karşıdır. Herkesleşmeye karşı bir tavır almak sanıldığı kadar mümkün değildir. Tavır aldığınız an ‘herkes’ten dışlanırsınız. Çünkü modernizmin kuralları

²⁷ Jose Ortega Y. Gasset, *İnsan ve Herkes*, Metis Yayınları, İstanbul,1999, s. 28.

²⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat zerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s. 382.

aslında herkesin kuralıdır. Herkesleşme bireyin varoluşu için değil toplumun varoluşu içindir. Herkesleşmek, bireysel bilinç yerine toplumsal bilinci öne çıkarmak ona göre hayatı sürdürmektir. Yani bireysel talepler ve özel istekler yerine toplumun isteklerini ve arzularını ön planda tutmaktır. Jose Ortega Y. Gasset'in deyiimiyle "Yaşamak kökten yalnızlıktır" ifadesini insan unuttuğu için bu durumla baş başa kalır. İnsan yalnızdır çünkü o da diğer tüm varlıklar gibi yoktan var edilerek yaratılmıştır. Yaratılan her şey gibi insan da yalnızdır. İnsan hayatının her evresinde, her seçiminde aslında yalnızdır. İnsan bu yalnızlık olgusu ile kendi varoluşunun farkına varır. Yani toplumun bir parçası gibi görünen insan aslında zaman içerisinde toplumdan kendini ayırıştırır ve kendi varoluşunun yalnızlığının, teklığının farkına varır. "İnsanoğlunun kendini ilkin birey olarak duyduğu ancak daha sonra başka insanlar bulup onlarla bir topluluk kurduğu ileri sürülmüştür. Oysa gerçek bunun tam tersidir. Birey başlangıçta kendini bir topluluğun parçası gibi duyar, ancak daha sonraları giderek ondan ayrılır, yavaş yavaş kendi eşsizliğinin bilincini edinir. Önce "biz" gelir, sonra "ben". Çünkü ikincisi ayrılık gibi ikinci bir nitelikte doğar. Demek istiyorum ki, insan, bireyselliğini kendini topluluğa düşman, geleneğe karşıt duyduğu oranda keşfeder. Bireysellik ile geleneğe karşıtlık tek ve anı ruhsal güçtür."²⁹

Modern dünyada düşünce sistemimiz çoğu zaman, nesne ile özne kavramları ve bu iki kavramın arasındaki karşıtlığın meydana getirdiği yapıya dayanır. Aslında modern olan her şeyi anlayıp yorumlayabilmek için bu iki kavramın aralarındaki ayırım noktalarının iyi kavranması gerekir. Nesne veya özne arasındaki fark bir nevi derece mesafesidir. Bu mesafeyi algılama şekline göre nesne ve özne kavramları değişik anlamlara gelebilir. Bizim roman türü etrafında tartıştığımız anlamı ise nesne-özne ayırımının epistemolojiye (bilgiye) dair anlamı ve ontolojik (varlıkbilimsel) anlamıdır. Epistemolojik anlama ile kastedilen; nesne – özne ayırımından kaynaklanan nesnellik ve öznellik kavramlarına yapılan vurgudur. Doğruluk veya yanlışlıkları bilimsel olarak ortaya konulabilen yargılara nesnel; doğruluk ve yanlışlıkları bir olgu meselesi olarak değil de duygu ve tutum bakımından ortaya konulabilen yargılara ise öznel yargılar deriz. Nesne-özne ayırımının, epistemolojik anlamına ilaveten modernist romanlarda gördüğümüz birde

---

²⁹ Jose Ortega Y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 69.

ontolojik anlamı vardır. Ontolojik anlamda nesne ve özne kavramları ile karşılaşılan aslında varlıkların türleri ve varoluş tarzlarıdır. Ontolojik anlamda öznel olan varoluş tarzları özellikleri itibariyle de nesne varlıklardır. Çünkü nesnel olan, varoluş tarzları öznelinin onları hissetmelerine bağlıdır. Fakat ontolojik anlamda nesnel olan varoluş tarzları özellikleri itibariyle de özne varlıklardır. Çünkü nesnel olan varoluş tarzları birinin onu algılamasından bağımsız olarak varolabilen varlıklardır. Örneğin romanda bir tema olarak kullanılan melankoli, ontolojik anlamda öznel bir varoluş tarzıdır ve nesne olan soyut bir varlıktır; çünkü bu varoluş tarzını hissetmesi gereken bir özneye yani insana ihtiyacı vardır. Bu melankoliyi hissedilen varlık olarak insanın kendisi bizzat öznedir ve birinin algısından veya bir zihinsel durumdan bağımsız olarak vardır. “Özne yalnızca dayatılan rollerle bağlarını koparma, onlarla arasında mesafe koyma, tercih etme ve girişimde bulunma istenci midir? Eğer öyle olsaydı, dünyanın değişim ilkesi olan akla verilen farklı bir isimden başka bir şey olmazdı. Bir anlamda modern toplumun hükümdarı olurdu. Ama Özne’nin savunulması o Özne’nin özgürlüğünün etkin bir biçimde ileri sürülmesine indirgenemez; aynı zamanda da üretim aygıtları ve idarenin iktidarına direnen şeyi de destek alır. Özne bir ruh olduğu kadar, bir bedendir de; bir tasarı olduğu kadar, bir bellektir, kökenlerdir... Tüm toplumsal hareketlerde ortaya çıkan budur.”³⁰

Romancının romanının yapılarını oluştururken ve konu seçerken dikkat ettiği nokta insan karşısında takındığı tavidir. Bu tavrı anlayabilmek için insanın varlık yapısı – niteliklerinden hareket edeceğimiz için varlık fenomenleri bilip onları ontolojik bağlamda değerlendirebilmemiz gerekir. “Ontolojik tavır naiv, doğal bir tavidir; doğrudan doğruya “varolan”a yönelen bir tavidir. Böyle bir tavrın karşısında refleksiyonlu, dolaylı bir tavır bulunur. Nesne karşısında takınılan tavır bakımından bütün bilimler ontolojiktir. Bütün bilimlerin araştırma alanları “varolan” şeylerdir. Varolanlara bilimler de ontoloji gibi naiv, doğrudan doğruya girmeye çalışırlar. Bilimlerin uğraştığı “varolan” , yazılı bir metin, bir tarih belgesi, insanın düşünmesi, bilmesi eylemi, canlı varlıklar vb. olabilir.”³¹ Varlık fenomenleri modernist romanda varolana doğru yönelen tavra işaret eder. Modernist romancı

³⁰Modernliğin Eleştirisi, s. 375.

³¹Felsefeye Giriş, s. 141.

doğrudan doğruya özneye yönelir ve bir nevi insan varlığının birlik ve bütünlüğünü romanında görünür hale getirir. Gerçek verili dünya ile yazar tarafından oluşturulan kurmaca soyut dünya arasında varlık alanı olarak büyük farklılıklar vardır; ancak bu durum onlar arasındaki bağı ortadan kaldırmaz. Ontolojik anlamda bu bağ tek taraflıdır; çünkü kurmaca dünyanın varlık alanı verili dünyanın varlık alanına dayanır. Bu iki dünyaya da anlam veren insandır ve her iki dünya aslında insan tasarımıdır başka bir şey değildir. Görüldüğü üzere insanlık tarihi boyunca ayrıcalıklı ve üstün bir dönem olan modernizm; aklın çekici saygınlığı, sermayenin yırtıcı gücü ve bilimin teknoloji vasıtasıyla gerçekleştirdiği büyülü devrimlerle kendisini var etmeye devam etmektedir. Bu noktada bizi ilgilendiren husus modernliğin iki yüzüdür. “Kesin olan şey, 19.yüzyılın belli bir noktasında, Batı uygarlığının tarihindeki bir aşama olan modernlik – bilimsel ve teknolojik ilerlemenin, Sanayi Devriminin, kapitalizmin yol açtığı o her şeyi alıp götürerek ekonomik ve toplumsal değişimlerin bir ürünü olan modernlik – ve estetik bir kavram olan modernlik arasında geri dönülemez yarılmaya meydana geldiği. O zamandan bu yana iki modernlik arasındaki ilişkiler fazlasıyla düşmanca oldu, ama birbirlerini yok etmeye yönelik öfkelerine rağmen birbirlerini karşılıklı olarak etkilemekten de geri durmadılar... İlerleme öğretisi, bilim ve teknolojinin yararları olasılıklarına olan güven, zamana yönelik ilgi (ölçülebilir bir zaman, alınıp satılabilen ve bu yüzden, başka her mal gibi, para olarak hesaplanabilir bir karşılığı olan zaman), akıl kültü ve soyut bir hümanizm çerçevesinde tanımlanmış özgürlük ideali, ama aynı zamanda pragmatizme ve eylem ve başarı kültürüne doğru bir yönelim – bütün bunlar çeşitli derecelerde modern mücadelesine katıldı ve orta sınıfın kurduğu muzaffer uygarlıktaki temel değerler olarak canlı tutulup tanıtıldı. ”³² Modernliğin bu iki yüzüyle karşı karşıya kalan yazar, kendisi için özel ve değiştirilebilen bir kurgu icat eder. Modern kültürün geçiciliği ve sahteliği içerisinde yazarın kendi varlık şartlarının farkında olması, eserin kurgusunun oluşumunda esin ve yaratıcılık kaynağını olarak görülmesini sağlar. Bu anlamda modernist yazar için, modernizm karşısında takınılan tavrın anlamı daha da büyüktür. Modernist kurguda

---

³²Modernliğin Beş Yüzü, s.47.

modernizm, en kapsayıcı ve eleştirel anlamıyla, nesneleşmiş araç değerler ile yüksek değerlerin arasında doğan çatışmanın çözümlenmesiyle kendisini gösterir.

1.2.ROMAN KURGUSU VE VARLIK ŞARTLARI

“Roman bir bütün olarak, biçem bakımından çok biçimli, söz ve ses bakımından da çeşitlilik sergileyen bir fenomendir.”³³ Bu çeşitlikteki bir fenomende modernist yazar romanın kurgusuyla belli bir amacı gerçekleştirmek ister. Yazarın gerçekleştirmek istediği bu amaç varlık şartlarının hepsi olabileceği gibi herhangi bir varlık şartı da olabilir. Gerçekleştirilmek istenen amaç hem düşünsel hem de estetik bir değer olabilir. Bu açıdan bakıldığında felsefi değerler ile estetik değerlerin kurgu içerisinde iç içe geçmiş ve birbiriyle kenetlenmiş olduğunu görebiliriz. Kurgunun sahibi olan yazar hem felsefi hem de estetik değer duygusuna ve değer belirleme gücüne sahiptir. Bu arada unutmamamız gereken nokta değer belirlemenin ve bu belirleme sonucunda oluşan sanat eserinin ne sadece araç değerlerin ne de sadece yüksek değerlerin ürünü olduğudur. Aksine her iki değer grubu kurgu yoluyla romanın içerisinde birbirine sıkıca bağlanmıştır. Bir nevi roman varlık şartları sayesinde araç değerler ve yüksek değerlerin iç içe geçmesinin ürünüdür denilebilir.

Araç değerler ve yüksek değerler yalnız felsefenin konu ve alanında değil, sanatın konu ve alanında da vardır. Sanat eserinde ne sadece araç değerler yer bulur ne de sadece yüksek değerler yer bulur. Bu durum bir sanat eseri olduğu için romanda da geçerlidir. Yazar romanının kurgusunda hoş ve çekici olan araç değerlerle halis ve güzel olan yüksek değerleri sentezleyerek onları birbiriyle çarpıştıran ve çatıştıran kurgu dünyası içerisinde sanatını gerçekleştirir. Bu durumun gerekçesini şöyle açıklayabiliriz. Yazar gözlemleri yoluyla yaşam ve insan fenomenlerinden yola çıkarak halis bir sanat eseri üretmenin peşindedir. Eserinin üretirken yalnızca araç değerleri veya yüksek değerleri kullanamaz. Eğer eser araç değerlerin hoş ve çekici olan yönlerini gerçekleştiren bir eser

³³ Mihail Bahtin, *Karnavalda Romana*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 36.

olursa; sadece araç değerlere seslenen bir özelliği olur. Tersine sadece yüksek değerlere seslenmesi de sanatı için yeterli değildir. “Örneğin, yüksek değerler mutlakaşırsa, metafizik idealizme saplanılır; ‘ideal’ olan, mutlak bir şey haline getirilir. Fakat o zaman insanın ayakları altındaki toprakla ilgisi kesilir; insan bu reel dünya ile ilgisi olmayan, dünyaya yabancı kalan, reel hayatı yadırgayan, reel hayatta yolunu bulamayan bir hayâlcî olur. Fakat eğer araç değerler mutlakaşırsa, kendimizi ‘metafizik materyalizme’ kaptırmış oluruz; o zaman da maddesel olan ikinci değer grubu göklere çıkarılır; buna karşılık yüksek değerler yadsınır, araç değerlere götürülür. Böylelikle insan sahip olduğu değerden düşer, kaba, çekilmez bir maddeci olur. Maddeci, insan değerli olandan, insan hayatını soylulaştırır, anlamlı kılan her şeyden eder. Eğer insan kendi değerini, dünyadaki yerini kaybetmek istemiyorsa, o, değerli olana, soylu olana, anlamlı olana ulaşmaya çalışmalıdır. Çünkü anlam ve değer olamadan insan yaşayamaz.”³⁴ Kurguda oluşturulan dünya tıpkı gerçek dünyada olduğu gibi insanın dünyasıdır ve bu dünya ‘uyumsuz’ bir dünyadır. Nasıl ki insan gerçek yaşamında bu uyumsuz dünyada birbirine karşıt olan değerleri aynı anda yaşayabiliyorsa; kurguda da aynı karşıt değerleri yaşamalıdır. Yazar bu karşıt durumların çatışmasından beslenmeli ve bunu en estetik dille eserinde yer vermelidir.

“Sanat genel kavramlar ortaya koymaz; sanat tek olan, eşi olmayan bir şeyi, yani türsel bireysel olan bir şeyi dile getirir ve onu bütün tekliği ile kavramaya çalışır. Ayrıca sanat, kavramanın genel bir kuralını da vermez. Her sanatçının, nesnesini kendi özel malzemesi, kendisine özgü aktlarıyla kavraması gerekir.”³⁵ Yazarın eserini oluştururken kullandığı malzemede dildir. İleride daha detaylı bir şekilde ele alacağımız dil konusunda burada odaklanmamız gereken kurmacada halis olanı aramak ve halis olanla olmayanı kurmacada nasıl ayırt etmemiz gerektiğidir. Her çağın kendine özgü bir sanat anlayışı olduğu gibi modern çağın da kendine özgü bir sanat anlayışı var. Bundan dolayı çağın sanatının uğraştığı alan baktığımızda halis olanla olmayanı ayırt etme imkânı bulabiliriz. Çünkü çağın sanatının anlayışı doğrudan veya dolaylı bir şekilde insanla ilişkilidir.

---

³⁴ *İnsan Felsefesi*, s. 106.

³⁵ *Felsefeye Giriş*, s. 263.

İnsanlar sadece geçmiş çağlarda değil modern çağda da çeşitli problemlerle ortaya çıkıyorlar. Yazarda bir sanatçı olduğu ve belli bir çağda yaşadığına göre, onun çağının problemlerine karşı kayıtsız kalması beklenemez. İşte bu noktada yazarın kurmaca dünyasında çağının problemlerine karşı takındığı tavırdan halis olanla olmayanı ayırt edebiliriz. Çünkü her çağın kendisine özgü bir ortak değer veya değerleri vardır. Ayrıca bu değerlerin birde insanlara yüklediği sorumlulukları vardır. Sorumluluklarını yerine getiren ve değerlerin sesini duyan insan çağını aşabilir. Bu aşma ancak halis olana yönelmekle mümkündür. Roman kurgusu içerisinde roman kahramanlarının aldıkları sorumluluklar ve değerlerin sesini duyma bakımından incelediğimizde romancının işaret ettiği halis olanı görmüş oluruz.

Roman sanatının önemli bir yanı da gündelik yaşamı kurmaca yaşamla buluşturabilmesidir. Bu nedenle yazar, okuyucusuna kurmacada oluşturduğu dünya ile gündelik yaşam arasındaki fenomenleri araştırarak halis bir duyarlılığa ulaşabileceğini gösterir. “Gerçekten bunu göstermek çok kolaydır; fakat hiç de o kadar kolay değildir. Çünkü bu gösterileni görmek için, her insanın sahip olduğu, kazandığı peşin hükümlerden, düşünme tembelliğinden doğan peşin - görüşleri terk etmesi; ve insanın halis hayat fenomenleri üzerinde durması gerekir.”³⁶ İster kurmaca dünyasında isterse verili bir gerçekliğin içersindeki yaşam dünyasında olsun insan varlık fenomenlerini düşünmeli ve her zaman göz önünde bulundurmalıdır. İnsanın varlık fenomenleri üzerinde durması ve onlar karşısında halis bir tavır takınmasının gerekliliği kendisini göstermektedir. Her ne kadar felsefi antropolojinin açısından bakılsa da sanatın amacı gündelik yaşamın oluşturduğu dünyayı yansıtmak, onun hakkında bir şeyler paylaşmaktır. Bu nedenle dünyanın en önemli ögesi olan insan ve insan fenomenlerine yer vermeyen bir sanat eseri düşünülemez. Sanatçının işinin ve sorumluluğunun, ‘insanlara insanı göstermek’³⁷ olduğunu unutmamalıyız. Çoğu romanda insanın sıradan günlük yaşantısı ve sahici olmayan eylemleri anlatılır ancak her ne kadar

³⁶ Takiyettin Mengüşoğlu, *Değişmez Değerler ve Değişen Davranışlar*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1965, s. 29.

³⁷ İoanna Kuçuradi, *Sanata Felsefeyle Bakmak*, Ayraç Kitapevi, , Ankara, 1997, s. 11.

nicelik olarak az olsa da bazı nitelikli romanlarda insanın sıradan olmayan ve bir amaca yönelik sahici eylemleri anlatılır. Diğer bir deyişle insanın varlık şartlarını konu alan bu romanlar 'insanlara insanı gösteren' eserlerdir.

1.3.GERÇEKTE VE KURGUDA İNSAN PROBLEMİ

İster felsefi eserlerde olsun isterse edebi eserlerde olsun günümüzde artık her sorun doğrudan veya dolaylı olarak insanla ilgilidir. Bu nedenle eserlerde ele alınıp incelenen her sorunun temelinde, 'insan nedir?' sorusu vardır. Bu önemli yeri nedeniyle insanın neliğine dair probleme çeşitli sorular sorulmuş ve yine çeşitli cevaplar bulunmuştur. 'İnsan Problemi'³⁸nin temelinde insanın kendisini bilmesi ve kendi varlığını tanımasının nasıl sağlanabileceği sorusu yatmaktadır.

Felsefi antropoloji için insan sadece arada bir öteki problemler incelenirken ele alınan bir varlık alanı olmaz çünkü insan zaten başlı başına bir problem alanıdır. İnsan Felsefesi yoluyla bu problem alanı ortaya çıkarılabilir olması bize yeni araştırma yollarının yönlerini göstermektedir. İnsan Felsefesi insana özgü problemleri ortaya koymakta ve insanın dünyadaki yerini bize göstermektedir. Varlık fenomenlerinin sadece insana özgü olması ve bu fenomenlerin içerdikleri problemleri incelemek felsefi antropolojinin işidir. Ancak bu fenomenleri kurgusu içerisinde barındıran romanları, felsefi antropolojinin sağladığı bu bilgilerden yola çıkarak incelemek ise edebiyat eleştirisinin işidir.

İnsanın 'dünya' üzerindeki yeri, varlık yapısı, varlığının şartları gibi derin düşünceler, modernizm dönemindeki kadar hiçbir dönemde bu kadar sarsılmamıştır. Bu sarsıntı zamanla çeşitli formlar altında bu kadar muammalı bir görünüş almamıştır. Çünkü insan kendisini kavramaya çalışmakta ve ne olduğunu bilmek istemektedir. Bunun içinde derin bir araştırma içerisine girmiştir. Bu girişim özü itibarıyla insanın dünya üzerindeki yerini tayin etme

---

³⁸ Felsefi Antropoloji'de insan probleminin nasıl ele alındığının anlaşılmasına yardımcı olarak Takiyettin Mengüşoğlu'nun Kant ve Scheler'de İnsan Problemi adlı çalışmasına bakılabilir. Takiyettin Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014

girişimidir. “Antropoloji buna yani, insanı insan olarak kavramaya, ancak insanı ontik, somut bir bütün olarak ele alırsa ulaşabilir. İnsanı somut bir bütün olarak incelemek demek, onu ruhsal ve bedensel olana bölmeden kendi varlık koşulları ile birlikte kavramak demektir... , insanı bilen, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören, önceden belirleyen, özgür olan, inanan bir varlık olarak kavramak demektir. Bütün bunlar, yapılan çözümlenme ve betimlemelerde ortaya çıktığı gibi, temelini insanın biyopsişik bütünlüğünde bulurlar. Çünkü biz hayatta insanla somut bir bütün olarak karşılaşırız. İşte antropolojinin attığı ilk adımdan beri insanın ontik olarak bölünemeyen bütünlüğü üzerinde durmasının nedeni budur.”³⁹

İnsanın varlık yapısını anlamaya çalışırken felsefî antropolojiden faydalanmamızın nedeni, insanın özünü, onun bulunduğu bir yerde araması ve insan problemini, insanın varlık şartlarını ortaya koyacak bir yönde ele almış olmasındandır. Bu nedenle insan, biyopsişik bir varlık olarak, canlı varlık dünyasındaki diğer biyopsişik yapılar bir bütünlük gösterir. Eğer bu noktaya dikkat etmezsek insanın varlık yapısı kavranamaz. İnsanın dünya üzerindeki yerini anlamak için, ilk önce insanın biyopsişik yapısını bilmemiz gerekmektedir. “Çünkü insanın başarıları, yapıp etmelerinin ürünleri, insan fenomenleri ve yeteneklerinin her türü, temelini ne sadece biosundan, ne de sadece psychesinde bulur; tersine bu temel onun biyopsişik bütünlüğündedir. İmdi insan alanında, insanın biyopsişik bütünlüğüne dayanmayan hiçbir şey yoktur, her şey ona dayanır. İnsanı yalnız bir geist-, bir akıl-, bir düşünme-, bir ruh varlığı olarak görmek büyük bir yanılgıdır. İnsan ne ise, biyopsişik birleşmiştir ki, somut insandan söz edildikçe, onların birbirinden ayrılmasına olanak yoktur.”⁴⁰

Oğuz Atay ve onun gibi diğer bütün modernist yazarlar eserleri yoluyla insan ve dünya arasında değer dolu bir varlık alanını açığa çıkarmışlardır. Eserlerdeki bu varlık alanı, yaşamın bağlı kaldığı çevredeki önemli ve önemsiz şeyleri aşan, onların üstünde bulunan bir alandır. Bu nedenle yazarın eserindeki

---

³⁹İnsan Felsefesi, s. 229.

⁴⁰İnsan Felsefesi, s. 229.

insan, yaşamın ve yaşam değerlerinin üstüne çıkabilen bir varlık olarak yer alır. Biyopsişik özelliklere sahip olan insan bu varlık alanında yüksek değerlerin sesini duyarak hareket ettiğinde her türlü bağlardan kurtularak özgür olur. Bu durum aynı zamanda, her zaman yenilenen ve artan bir ‘insanlaşma’dır. İnsanın gerek dünyada gerekse kurguda bütün varlıkların üstünde bulunması, insanın yüksek değerlerin taşıyıcısı ve onların gerçekleştiricisi olmasındandır. Sözü ettiğimiz insanlaşma süreci bir nevi ideleştirme yönelimidir. Çünkü yazarın, insanın nelğine daha derinden girmesini sağlayan, bu ideleştirme eğilimidir. Yazar bu yönelim sayesinde bir taraftan ‘olan’ın realitedeki karşılığını kaldırmayı denerken; diğer bir taraftan ‘olması gerekeni’ açığa çıkarıp işaret eder. Yukarıda da belirttiğimiz gibi araç değerlerin sesini duyan ve kendisini buna göre ayarlayan insan; tamamen somut ve reel olan dünyanın içerisinde yaşar. İnsan olmak bu tarzdaki bir dünyaya ‘hayır’ diyebilmektir. Hayır diyebildiği an insanın insanlaşma süreci başlamış olur. Realiteyi inkâr etmek ve ona hayır diyebilmek sanatçı için ancak eserleri yoluyla mümkün olmaktadır. Çünkü ‘O’ farklı duyuş ve duyarlılığı ile dünyayı ideleştirebilecek olan kişidir. Yazarda bir sanatçı olduğu için bu ideleştirmeyi romanları yoluyla gerçekleştirebilir. Romanda bu ideleştirmenin anlamı, realite hakkında fikirler öne sürmekten daha ötesidir. Realitenin; öğelerini parçalamak, güç dolu izlenimini yok etmek ve araç değerlere dayanan karşılığını ortadan kaldırmaktır. İnsanlaşma sürecine giren insan, kendisini güçlü bir şekilde imtihana tutan hayat karşısında ilke bakımından bu hayatın zevklerinden vazgeçebilen bir özellik kazanır. Realite karşısında hayır diyebilen insan için artık araç değerler, yüksek değerlerin buyruğuna girmeye başlamış demektir. İnsan realitede olandan kendisini ayırabilen ve biyopsişik yetenekleri sayesinde onun dışına çıkabilen bir varlıktır. Çünkü insan yapısı gereği hiçbir zaman kendisine verilenlerle yetinmez. İnsan “her bir erişilirden hareketle daha ileriye göz diker; çünkü her bir iyiden sonra daha iyisi arzu edilir.”⁴¹İçerisinde bitip tükenmeyen arzu ve istekler taşır.Bu nedenle kendisini ayarlamasını istenen sisteme uymaması kendini gerçekleştiren insanın bir özelliğidir. Bu nedenle kendini gerçekleştiren insan sisteme göre kendini

---

⁴¹Lokman Çilingir, *Umut Felsefesi*, Elis Yayınları, Ankara, 2003, s.101.

ayarlamak yerine sistemi kendisine ayarlamaya çalışır. Bu ayarlama ancak yüksek değerlerin sesini duyup varlık şartlarını yerine getirmekle mümkün olur. Varlık şartlarını yerine getirmeyen insan, biyopsişik özelliklerinin çoğundan yoksun olan, çevresinin dışına çıkamayan, varlığını sadece bu çevrenin varlığına bağlayan bir varlık olarak yaşamını sürdürür.

Oğuz Atay insan problemi için özel bir yere sahip olan bir romancıdır. Oğuz Atay gibi hem düşünür hem yazar olan bir entelektüelin insan problemi gibi önemli bir problemin karşısında tavır takınmaması ve ona karşı kayıtsız kalması düşünülemezdi. Her yazarın eserlerinde doğal olarak insan yer aldığı için insan problemi bir şekilde az ve ya çok yerini gizli ya da açık bir şekilde alır. Oğuz Atay, insanı edebiyattan ayırmayan, hatta edebi görüşünü insan düşüncesine göre ayarlayan bir yazardır. Bunu Oğuz Atay'ın eserlerindeki insan görüşünde, ahlak ve değer anlayışında saptamak mümkündür. Nitekim yukarıdaki açıklama bu görüşün dolaylı olarak ta olsa gösterme amacının girişimidir. "Sözleriyle eylemlerine bakarak, insanın kim ve ne olunacağı, bilinebileceği gibi, zaman karşısında aldığı tavrı da tespit edilebilir. Bir varlık olduğu kadar zaman da olan insana, söz konusu imkânı sunan ise iki esas fenomenleşme veya görünüşe çıkma şekli olan sözleriyle eylemleridir. Birer taşıyıcı olarak söz ve eylem bu dışavurumu ya doğrudan ya da dolaylı olarak başarır. Dolayısıyla her sözle eylem, niyeti ne olursa olsun, yani ister gizlesin isterse açık etsin, mutlaka bir şekilde öznesine ait olanı dışlaştırır; onun zaman karşısında aldığı tavrı ortaya koyar. Bu bakımdan, öznesini içerip işaret etmeyen bir sözle eylem yoktur, denilebilir."⁴²

İnsan bütün varlık dünyasının özelliklerinin ve yasalarının birleştiği tek varlıktır. Bu nedenle de bütün varlık dünyasının problemlerinin çözümü için ilk başvurulacak noktadır. İnsan problemi görüldüğü gibi edebi eserlerde dolaylıda olsa yer alıyor. Açık veya kapalı bir şekilde söylenmiş olsabilesi her yazarın insan hakkında bir görüşü vardır. Çünkü insan yaşamın, dünyanın ve varoluşun tek

---

⁴² Oğuz Öcal, *Tahsin Yücel'in Romanlarında Bireyin Dramı, Yapı ve İroni*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s.10-11.

anlamıdır. Bu anlama hiçbir yazar veya düşünür kayıtsız kalamaz. Bu anlam ise zaman içerisinde modernist eserlerin doğmasını sağlamıştır. İnsan kendisini kavramaya çalışmakta, ne olduğunu bilmek istemektedir ve bunu en iyi şekilde sanat yoluyla gerçekleştirilebileceğini de anlamış durumdadır.

1.4. KURGUDA İNSAN PROBLEMİNDEN KİŞİ/KİŞİLİK PROBLEMİNE

Oğuz Atay kişi ve kişilik kavramlarına büyük önem verir; eserlerinde, özellikle romanlarında bu probleme ayırdığı yer bunu açıkça göstermektedir. İnsan ve kişi problemlerine girmeyen hiçbir eseri yoktur. Bu nedenle Oğuz Atay'ın eserlerinde kişinin çeşitli tanımlarını bulabiliriz. Fakat bu tanımlar anlam değişikliğine uğramadan bizi kişilik problemine götürür. “Türk romanının sorunu kişiliktir. İnsanımızın kişilik kazanma savaşının önemini henüz kavrayamamış olmasıdır. Kendisiyle hesaplaşma diye bir kavramın varlığından habersiz oluşundandır. Bunun için romanımız düzmecedir. Diyalektik gibi gerçekten büyük kavramların gerisine sığınan cüceler ordusu oluşundandır... Ve en önemlisi ne kendini ne gerçeği sezmemektir. Sezgisizliktir. Duyarsızlıktır. Kültür kopukluğudur. Kendilerini yirmi yıl önce yaşamış bir romancıdan yirmi yıl önde olduğunu düşünme yanılgısıdır. Kötü romanları, büyük sözlerle yutturacağını sanma yanılgısıdır. Bir iki toplumsal gerçeği bir yerden duyan insanın başka şeyleri duymamasından ileri gelen bir cahillik coşkuluğudur. Bir edebiyat çetesine yaslanmanın verdiği rahatlıkla yıllar boyunca bir arpa boyu ilerleyememenin zavallılığıdır. Derinlikten, derinliğe ilerlemeden korkmanın böcekçe korkusudur. Havuz edebiyatıdır. Yüzeyle çirpınmanın verdiği korkunun edebiyat heyecanı sayılmasıdır, böcek yanılgısıdır. Öyle bir çıkmazdır ki düzenden yana olanın da, düzene karşı olanın da aynı sularda çirpınmasıdır. Haksız olana karşı çıkanın da haksız olduğu bir ortamdır. Bunları yazmanın da bir yararı yoktur aslında. Kişilik kazanmamış bir yarı aydınlar ortamında kimsenin yarım yamalak düşünce ve duygu ‘müktesebatı’ni irdelemeye, kendi edimleriyle hesaplaşmaya niyeti yoktur çünkü. Herkes kendinden o kadar memnundur ki, bütün endişesi esnaflığını nasıl sürdürebileceğidir, dükkândan mallar eksik olmasın, reklam da iyi yapılsın yeter... Belki henüz gerçekleri okuyarak

düşünerek kendi bilinci ile sezecek insanlar vardır... Kitapla tek başına hesaplaşacak insanlar vardır.’’⁴³

Romanın merkezi olan kişi, problem olarak ancak şöyle bir soru sorulduğunda ortaya çıkar: Çeşit, form ve yön bakımından birbirinden farklı olan yönelimleri gerçekleştiren roman karakteri nasıl bir gerçekleştircidir? Ancak metne böyle bir sorunun sorulmasıyla kişilik problemi ele alınabilir; çünkü biyopsişik varlık karşısında birbirinden hiç farkı olmayan yönelimler kendilerine metnin kurgusu içerisinde de yer bulurlar. Bu yönelimleri halis olanlar ve halis olmayan yönelimler olarak ikiye ayırabiliriz. Halis yönelimlerde somut bir öz sferi (öz tabakası) içinde olması gerekir. Bu yönelimler kendini gerçekleştiren kişiye ait olmalıdırlar. Kurguda yönelimlerin halis bir karakter kazanmaları için bu ilk şarttır; çünkü yönelimleri gerçekleştiren kişinin daima yönelimlerden önce gelmesi gerekir. Böylece yönelimler ancak somut bir kişinin birliğine dâhil olabilirler. Halis yönelimler sonucu ortaya çıkan eylemler insana kişilik kazandırıp onu ‘sıradan insan’ düzeyinden ‘yaratıcı insan’ düzeyine çıkarır. “ Bir zorunluluk olduğu için belirtelim ki, buradaki ‘yaratıcı’yla ‘sıradan nitelermeleri, daima bir anlam ve değerlerle dolu dünya içinde yaşayan insanın varlıkla yokluk durumlarından hangisinde bulunduğunu imlemek için tercih edilmiştir, onlara, bunun dışında, özellikle herhangi bir pejoratif anlam yüklenmemiştir.’’⁴⁴

Kişilik problemini daha anlaşılır kılmak ve problemin çözümüne ışık tutması nedeniyle konuyu M. Heidegger’in ‘das Man’⁴⁵ terimini kullanmamız gerekmektedir; çünkü insan da bir varlıktır ve “biz varlığı öncelikle doğru bir şekilde yorumlamak zorundayız.’’⁴⁶ Varlık Heidegger için bir anlama sahiptir ve biz bu anlamdan yola çıkarak insanın varoluşunun anlamına da ulaşabiliriz. “Heidegger, varlığın anlamının

---

⁴³ Oğuz Atay, *Günlük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 225-226

⁴⁴ *Tahsin Yücel’in Romanlarında Bireyin Dramı, Yapı ve İroni*, s. 13.

⁴⁵ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız:

-Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006

-Martin Heidegger, *Metafizik Nedir?*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1998

- David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2013

⁴⁶ *Varlık ve Zaman*, s. 13.

–Dasein kavramının, zaman kavramı içinde çözümsel ve varoluşçu bir yaklaşımla açıklanabileceğini iddia eder ve savunur.’’⁴⁷

Heidegger’e göre, şimdiye kadar çeşitli yaklaşımlarla, varlık ve insanın neliği arasındaki ilişkiyi görebilme yolu insana kapatılmıştır; çünkü insanın diğer varolanlar gibi bir varolan, şeyler arasında bir şey olarak düşünülmemeyeceği vurgulanmamıştır. Daha önce söz ettiğimiz gibi insan, varlığını sorgulayan, kendi varlığının kendisi için bir problem oluşturduğunu görebilen tek ve özel varolandır. Bu nedenle insanın neliği varlık ile ilişkisinde ortaya çıkar. Heidegger’e göre insan, kendi öz varlığı kendisi için problem olan bir varolan olarak (burada) vardır (dasein). Diğer bütün varolanlar ise, (eşya, bitki, hayvan) sadece vardır ve dasein olarak mevcut değildirler. Bu nedenle insanın ancak kendi varlığı ile kurduğu ilişki yoluyla anlaşılabilen bir var olan olduğu görülür. İnsan kendi varlığının sorumluluğu kendisine verilmiş olan bir varolan olarak tanımlanır. Bundan dolayı da, insan bir imkânlar dünyasında yaşayan bir varlıktır. Heidegger, insan için iki temel imkânın söz konusu olduğunu düşünür: birincisi halis olma (eigentlichkeit) ikincisi ise halis olmama (Uneigentlichkeit) dir. Heidegger kavramları böyle adlandırmakla beraber bu imkânları değerli- değersiz, yüksek-aşağı gibi nitelikler yüklemeyiz. Yani halis olma, daha iyi bir varlık, ya da yüksek bir varlık derecesi anlamına asla gelmez. İnsan, temelde kendi dışında varolan diğerleri/ötekiler ile birlikte varolan bir ‘varlık’tır. ‘Dünya daima ötekilerle paylaştığım bir Dünya’dır.’⁴⁸ İnsanın dünya ile olan ilişkisi de aynı şekilde sadece paylaşım dayalı dünyadır. İnsanın Dasein olarak başkalarıyla olan paylaşımın sonucu oluşan ‘kaygı’ (Fürsorge) ilişkisidir. Bu nedenle insanın Ötekilerle olan ilişkisi her zaman sahici olamama olasılığını içerisinde taşır. Bu durum insana iki seçim olanağı sunar: Ötekilerle halis bir ilişki içinde olmak veya halis olmayan bir ‘o.nlara’ (das Man) uyma ilişkisi seçimidir. Ötekilerle halis bir ilişki içerisinde olmak Dasein olan insan için her ne kadar mümkün olsa da bunu gerçekleştirmek kolay değildir; çünkü Öteki’nin ne olduğu ve nasıl yaşadığına dair algı zamanla değişir. Tutarsızlıkların ne olduğu ve asıl ters gidenin nasıl bir yol izlediğine dair birçok teori bulmak mümkündür. İnsanlar çağdaş toplum tarafından,

⁴⁷ A. Kadir Çüçen, *Heidegger’de Varlık ve Zaman*, Asa Kitap Evi, Bursa, 2000, s. 77-78.

⁴⁸ *Varlık ve Zaman*, s. 155.

başka birinin kendi adlarına bir şeyler yapmasını yeğlemektedirler. Çoğu zaman kaygıyla ya da kararların daha büyük bir varlık tarafından çoktan verilmiş olduğu düşüncesi insanın önünde en büyük engel olarak duruyor olması; insanı halis olmamaya adeta teşvik etmektedir. Başka bir deyişle, Dasein olan insan Öteki konusunda her zaman endişe içerisinde girmek zorunda bırakılmaktadır. Öteki'nin aslında var olmadığı; içinde yaşadığı düzenin simgesel olduğu ve tutarsız olduğunu görmek endişenin en büyük kaynağını oluşturuyor. Öteki'nin düzeni halis olamayan ancak çekici unsurları içerisinde bulundurduğu için insana cazip gelen bir düzen oluşu kişiliğin olumsuz oluşumuna neden oluyor. Öteki'nin var olmasa bile varmış gibi işliyor olması, halis olamadığı halde en iyi sahibiymiş gibi tavır takınabilmesi onun aslında ne kadar temelsiz olduğunun da bir göstergesidir. Kişilik konusunda en azından geçici bir istikrar oluşturmak için insan, içerisinde yaşadığı toplumsal düzenin tutarlılığı konusunda adeta bir simülasyon oluşturmaktadır. Halis olma, tam da bizi gözetken Öteki olmadığı için sarsıcı ve kışkırtıcıdır. Halis olmak daima bir aşma sıçramasıdır. Kısıtlı imkânlar yoluyla insanın kendini gerçekleştirmesidir. Ancak kendini gerçekleştiren insanda kişilik arayabiliriz. İnsan kişileşmemiş bir ötekine tabi olduğu zaman, insanın kendi doğal benliği yok olur.

Başkalarıyla halis olan ya da halis olmayan ilişkiler içine girme olasılığı insanın kişiliği için her zaman önemli ve temel nokta olacaktır. Diğer varlıkların tersine insanın önceden belirlenmiş bir özü yoktur. İnsan, diğer varlıklardan kendine bir kişilik oluşturabilme özgürlüğü ile farklılaşır. İnsan, bitkilerin veya hayvanların yapmak zorunda oldukları gibi sadece önceden belirlenmiş bir özü gerçekleştirmez. İnsan için özgürlüğünün niteliğini kavrayıp benimsediği noktada onun için halis varoluşun imkânı vardır. Yoksa kendi varlığından kaçan, kendini unutmasını söyleyen sıradan günlük yaşamın öznesi olan 'das Man' halini alır. Das Man kim veya belirsiz olandır. Aynı zamanda hiç kimse ve herkestdir. Bir nevi kişiliksizliktir. Das Man günlük yaşamın varlık tarzını önceden belirler. Onun varlık nedeni bu özelliğine bağlıdır. Neyin uygun ve geçerli olduğuna, neyin başarılı ya da başarısız olduğuna das Man kara verir. Bunu yaparken de elindeki tek ölçüt sıradanlıktır. Das Man, dünyaya ve insana ait bütün görüş ve yorumları önceden belirlemiş durumdadır ve her şeyde haklı olma iddiasındadır. Bu nedenle insanın 'das Man' karşısında halis

bir tavır takınabilmesi için halis bir kişiliğe kavuşmuş olması gerekir. İnsan özgürlüğünü kabul edip benimsemediği takdirde ise, halis olmamaklığa düşer ve Heidegger'in terimiyle, 'düşmüşlüğü' yaşar. Düşmüşlük, gündelik olanda, şimdide ve das Man' a uyma halidir. Bu uyma eylemi insana kendini unutturur ve kendini unutan kişiliğini yitirtir. Bu noktada ise özgürlük ya da düşmüşlük, halis olma ya da olmama imkânları, insanın varoluşunun tarihselliğini ve zamansallığını yansıtır. Fakat insan kişiliği için sahici varoluştan uzaklaşma ve özgürlüğünden vazgeçme eğilimi sürekli olarak kendisini korur. Özgürlük bilinci endişeden asla ayrılmaz ve sürekli onunla meşgul olur. Gündelik olana ve sıradanlığa uymak çok kolay gelir ve endişe bu şekilde baskı altına alınmaya çalışılır. Bu durumda kişilik problemine yol açar.

2. BÖLÜM

KURGU – DİL FENOMENİ VE VARLIK ŞARTLARI

2.1. DİL YOLUYLA ELEŞTİRİ

Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan sözcüklerin meydana getirdiği bütünlüğe metin denir. Metin sözcüğünün Batı dillerindeki karşılığı “text, texte” sözcükleridir. Günümüzde giyim ürünlerinin genel adı olarak kullandığımız tekstil sözcüğü de anlam bakımından “text” sözcüğüne dayanır. Text, “dokumak, döşemek” anlamına gelir.⁴⁹ Bu nedenle “text” yani metin yazarı; duygu, düşünce ve isteklerini belli bir düzen halinde sözcük, cümle ve paragraf örgülerini oluşturarak anlam birimleri arasındaki bağı kuran kişidir. Biz okuyucular, bu anlam birimlerini okuyup anlamlandırdığımızda yazarın kısalığı veya uzunluğunu fark etmeden okuyucusuna ulaştırmak istediği bir iletisi (mesajı) ile karşılaşırız. Bu iletiyi yazar adeta konunun içerisinde ilmek ilmek dokur. Bu noktadan hareketle okuyucuya kalan ise parçadan bütüne doğru ilerleyerek yani tümevarım ilmekleri görmek ve bu ilmekler sayesinde bütünün ardındaki gizli kalanı keşfetmektir. Bu durumu anlamak için örme veya dokuma işleminin yazar tarafından nasıl gerçekleştirildiğini çözmek gerekir. Çözme işlemini gerçekleştirebilmemiz için dikkat etmemiz gereken ilk nokta yazarın kullandığı malzemeye yani “dile” odaklanmaktır. Bu odaklanmada sorulacak ilk soru: İçinde yaşadığımız dünyanın en belirgin ve bilinen durumlarının; fen ve doğa bilimleri tarafından açıklanan özelliklerinin bilinç düzeyinde nasıl anlamlandırıldığı ve bu anlamın ne şekilde ve ne ölçüde söz edimlerine yansıdığıdır? Edebiyat teorisi ve kuramlarının en fazla ilgisini çeken sorunların birçoğu, dünyanın içerisinde yer alan insan ve eşyanın birbiriyle nasıl bir ilişkide olduklarından yola çıkarak, felsefenin kadim birikiminden de yararlanarak bunların nasıl birbirleriyle bağlantılı olduklarının en estetik biçimde nasıl dile getirilebileceğidir. Yani biz okuyucular dilin yapısından yola çıkarak, yazar tarafından tasarlanan veya edimlenen (gözlenebilen eylemlerinin) anlama nasıl ve ne şekilde ulaşabiliriz? Bu sorulardan

⁴⁹ Bu konuda daha detaylı bilgi için :

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54392a5be3ddc4.82214890

yola çıkararak bu çalışmada yazar tarafından oluşturulan zihinsel bir gerçekliğin, bir tasarım dünyasının ve diğer tüm bilinçsel görüngelerin, fizik kanunlarıyla oluşan bir dünya ile nasıl etkileyici bir şekilde uyuşabildiğini ve yazarın bunu nasıl gerçekleştirebildiğini göstermektedir. Yazarın eserinde dil, anlam verme işlevini taşır. Edebiyat eserinin ortaya çıkışı da bu anlam verme sürecinin sonucunda oluşur. Yazar görülmeyeni göstermeye çalışırken, okur ise anlamı anlamlandırmaya çalışır. “İnsan bir bakıma çalışmaya, hayata ve dile tabi durumdadır. Somut varoluşu, belirlenmelerini burada bulmaktadır. İnsana ancak kelimeleri, organizması, imal ettiği nedenler boyunca ulaşabilir ve insanın kendi de düşünür düşünmez kendi kendine, çoktan zorunlu olarak gizli olan bir kalınlığın içinde, indirgenemez bir önceliğin içinde, ancak canlı bir üretim aracı, ondan da önce var olan kelimeler için bir taşıyıcı biçimi altında açık edebilmektedir.”⁵⁰ Bu nedenle okur esere anlam veren değil, yazar tarafından eserin içerisine yerleştirilmiş olan anlamı anlamaya ve açıklamaya çalışan ikinci dereceden bir yorumlayıcıdır. Bu nedenle dil hem yazar hem de okur için çözümlenmeye çalıştıkça büyüyen bir problem alanıdır. “İnsanlar konuşur. Dinler. Fakat dil, insan için açık bir soru bir bilmece ve çoğunlukla bilinemezdir: Dil nedir? Dil entelektüel tarihin başka birçok problemi gibi, hakkındaki tüketilmesi neredeyse imkânsız literatüre rağmen çözülemezliği neredeyse apaçık ihtilafli bir konu, bir sorun, bir çıkmaz olmaya devam ediyor. Dilin hâlâ bir problem olmaya devam etmesi, ona ilişkin açıklamaların geçici, dil probleminin ise kalıcı olduğu izlenimini veriyor.”⁵¹

İstek, duygu ve düşüncelerimizi en güzel ve en iyi şekilde ancak “Güzel Sanatlar” yoluyla anlatabiliriz. Bilindiği üzere edebiyat, güzel sanatların fonetik dalıdır. Bu nedenle edebiyatın malzemesi, ses yani dildir. Bu bağlamdan hareketle düşünüldüğünde doğrudan yazarın kullandığı ana malzeme dildir. Yazarın vermek istediği mesajı ancak dilin, yazar tarafından nasıl işlenip bir esere dönüştürüldüğünü anladığımızda ulaşabiliriz. Bu bakımdan dilin varlık niteliği; dilin eşya ile olan bağıyla ve insanın varoluşu ile insanın dünyadaki yeri bakımından taşıdığı anlamla doğrudan ilgilidir. Dil olmadan varoluşun amacı kavranamaz ve içinde yaşadığımız

⁵⁰ Michel Foucault, *Kelimeler ve Seyler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 439.

⁵¹ Gökhan Y. Demir, *Dilin Belirsizliği*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 10.

dünya bir anlam ifade etmez. “Duyumsama ve eylemleri, tasavvurlarına bağlı olan insan, dilin önüne serdiği nesnelere birlikte yaşar. Bu sayede insan, dilin özünden türeterek örgüler ve kendisini de dilin örgüsüne katar... Her dil, insanlığın bir bölümünün kavramlarının ve tasavvur tarzının bütün örgüsünü ve dokusunu içerir... dil aslında bütün insanlığa aittir ve yazının içinde barındırdığı düşünceyi, tane açar; böylece kendisine özgün bir varoluş kazandırır. Söz konusu varoluş, her zaman sadece düşünmede gerçeklik kazanabilir; ancak tümlüğü içinde bundan bağımsızdır.”⁵²

“Bütün düşünceleri, bilimsel ve felsefî araştırmaları, şiir ve edebiyat alanındaki başarıları saptayarak kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan dildir. Dil diğer varlık alanları gibi bir varlık alanıdır ve bu varlık alanını inceleyen birçok bilim vardır. Dil bilimleri her dilin yapısını, özelliklerini, gelişmesini, bu yapı ve özelliğin, gelişmenin dayandığı ilkeleri, diller arasındaki bağı ve buna göre dillerin gruplandırılmasını araştırır. Zamanımızda bu özel dil bilimlerinin yanı sıra, bir dil psikolojisi, bir dil sosyolojisi de yer almaktadır.

Fakat hiçbir bilim dilin varlık niteliğine; dil ile varlık dünyası, dil ile başarılar, dil ile insanın özelliği arasındaki ilintiye, dilin insanın varlık yapısı ve dünyadaki yeri bakımından anlamına dokunmamaktadır; işte bütün bu ve bunlara benzer problemlerle ancak dil felsefesi uğraşabilir. Zamanımızda dil felsefesi, felsefenin, üzerinde büyük bir ilgi toplayan bağımsız bir disiplin haline gelmiştir... Dil felsefesi tek dilin ya da bir diller grubunun felsefesi değil, özel bir varlık alanı olan dilin felsefesidir; çünkü dil, -hangi lisan olursa olsun- varlık yapısı, işlevleri, taşıdığı anlam bakımından hiçbir şekilde değişmez. Değişen şeyler dilin özel yapısı, yani gramer vb. ile ilgili olan şeylerdir. Fakat bu gibi özelliklerle felsefe değil, dil bilimleri uğraşır. Nasıl ki bilgi teorisinin amacı özne ile nesne arasında bağ kuran aktarı çözümlenip betimlemek, bunların sonucu ve başarısı üzerinde durmak ise, dil felsefesinin amacı da çeşitli dillerin oluşturduğu bu varlık alanının yapısı ile işlevlerini incelemektir. Böyle bir felsefe disiplini ancak dil ontolojisi olabilir.

---

⁵² Onur Bilge Kula, *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 75.

Burada dil ontolojisi ve dil felsefesi aynı anlamda kullanılmaktadır.”⁵³ Dil ontolojisinin oluşturduğu varlık alanının yapısı ve işlevleri ile sanat ontolojisinin oluşturduğu varlık alanının yapısı ve işlevleri sayesinde edebiyat eseri olan romanın varlık tabakalarını çözümleyebiliriz. Bu çözümleme daha önce yukarıda da söz ettiğimiz gibi bize yeni bilgi yorum ve eleştiri kapılarını açacaktır. Çalışmanın bu bölümünün odak noktasını bu tespit oluşturmaktadır.

2.2.DİL ONTOLOJİSİ VE SANAT ONTOLOJİSİ

“Fakat bu, yani dille tecrübeye mâruz kalmak yine de dil hakkında mâlumat toplamaktan çok daha başka bir şeydir. Bize, çok farklı dillerin linguist ve filologlarının, psikologların analitik filozofların sağladığı bu türden mâlumat sınırsızdır ve ona duyulan talep sürekli artmaktadır. Son zamanlarda, bilimsel ve felsefi dil araştırmaları büyük bir metanet ve azimle ‘metadil’ adı verilen şeyin üretimini hedefliyor. Analitik felsefe – bu süper – dilin üretimini hedef almıştır – bu yüzden kendisini metalinguistik bir felsefe sayarken çok tutarlıdır. Bu, metafizik gibi görünüyor; bu yalnızca metafizik gibi görünmüyor, metafiziğin ta kendisidir. Metalinguistik bütün dillerin, gezegenlerarası işleyen tek enformasyon aracına dönüştüren teknikalizasyonunun metafiziğidir. Metadil ve sputnik, metadil ve roketbilim aynı şeylerdir... Bu tür araştırmaların kendilerine has meşruiyetleri vardır ve önemlerini korur. Fakat dil hakkında bilimsel ve felsefi enformasyon bir şey, dille tecrübeye mâruz kalmamız ise başka bir şeydir.”⁵⁴

Yukarıda Heidegger’den alıntılanan yorumdan yola çıkarak hem dil ontolojisi hem de sanat ontolojisinin de yapısı ve işlevleri sayesinde yazarları iki gruba ayırabiliriz. Ayırdığımız birinci grup dille tecrübeye direk mâruz kalan yazarlardan oluşurken, ikinci grup ise dil hakkında mâlumat toplayan yazarlardan oluşur. Heidegger’in de vurguladığı gibi dille tecrübeye direk mâruz kalmak başka bir şey iken; dil hakkında mâlumat toplamak bambaşka bir şeydir. Dil hakkında mâlumat toplayan yazar, dil ontolojisinin ona sağladığı imkânlardan faydalanarak sadece dilin

⁵³ *Felsefeye Giriş*, s. 281-282.

⁵⁴ Heidegger’den aktaran Gökhan Y. Demir, *Dilin Belirsizliği*, s. 1.

varlık yapısını ve bu varlık yapısının diğer varlık alanlarıyla olan ilgisini araştırırken; eserinde dilin hayatla ve bireyle olan bağlarını ortaya koyar. Dille tecrübeye direkt mâruz kalan yazar ise yukarıdaki çıkarıma ek olarak dilin, insan ve insanın dünyasındaki yeri bakımından nasıl bir anlam taşıdığını eserlerinde ortaya çıkarır. Dille tecrübeye direk mâruz kalan yazar, “ancak dil ile varlık dünyasının içine dalar; onun derinliklerinde yürür; varlık dünyasını ışığa çıkarır; ışığa çıkarılan varlık dünyasının belirlenim noktalarını elde eder; edindiği bilgiye dayanarak hayatını düzenler.”⁵⁵ Bu noktada dille tecrübeye mâruz kalan yazar; “dünyadaki anlamlı bağlantıları dile getirmek suretiyle, dünya kurar.”⁵⁶ Bu dünyayı kurarken yazar dilin varlık alanları olan hem yatay hem de dikey boyutuyla eserini oluşturur. Yatay ve dikey boyut eserin diline ontolojik bir statü sağlar. Fransız düşünür Foucault’ya göre edebiyat eserinde dil, gizli bir dikeysellik içinde kendi üzerine binerek var olur. Dilin bu şekilde katmanlaşması, dilin bir sanat eseri olarak var olmasını sağlar. Dil sanat eserindeki katmanlı yapısı sayesinde söylenmeyen her şeyi gösterir ve kapsar.⁵⁷ Katmanlı bir varlık olan dil, taşıyıcısı olan yazar için bir olanaklar dünyasıdır. Bu olanaklar dünyasının içerisine girmek bu dünyaların kapısını açmak ve olanaklarını kullanmak taşıyıcı olan yazara kalmıştır. “Bir dilin olanak düzleminde güncel, gerçek düzleme geçebilmesi, taşıyıcısının ya da taşıyıcıların görmesinin, düşünmesinin, varlık dünyası ile hesaplaşmasının verimidir. Bunun sınırını dilin taşıyıcısı ya da taşıyıcılarının düşünce gücü çizer.”⁵⁸

Eserde yazarın dilinin yatay boyutunu araç değerler oluştururken; dikey boyutunu ise yüksek değerler oluşturur. Eserde bahsedilen, ilgi ve çıkarın değerleri, yarar, çıkar, kuşku, çekememezlik, kıskançlık ve vital değerlerle her türlü maddesel değerler ve benzerleri nasıl gündelik yaşamda yatay düzlemde ilerlerseler; edebiyat eseri olan roman da anlatıldıkları noktadan itibaren dil yatay düzlemde ilerlemeye başlar. Günlük yaşamda insan, öznel düzlemin oluşturduğu yatay boyutta kapanıp kalır, dışarıya açılmaz ve başka dünyalara dâhil olma olanağı bulamaz. Aynı durum

---

⁵⁵ *Felsefeye Giriş*, s. 291.

⁵⁶ Heidegger’den aktaran Onur Bilge Kula, *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 213.

⁵⁷ Bu konuda daha detaylı bilgi için bakınız: Michel Foucault, *Sonsuza Giden Dil*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014

⁵⁸ *Felsefeye Giriş*, s. 287.

dil içinde geçerlidir; yatay düzlemde gelişen ve ilerleyen dil insana dış dünyaya açılma olanağı sağlamaz. Sevgi, nefret, bilgi doğruluk, yalancılık masumluk, saflık, dürüstlük, dostluk, hak ve haksızlık, adalet, güven, güvensizlik, inanma, söz verme, saygı, şeref, iyi ve kötü gibi değerler ise anlatılmaya başladıkları noktadan itibaren dikey bir boyut kazanarak derinleşirler. Dil gündelik kullanımını aşar; insanın kendi dünyasının başka bir dünyaya katılmasını sağlar. Bu dünya eşyanın iç hakikatinden ve insanın iç dünyasından oluşan soyut aynı zamanda mekân olarak da sınırları olmayan bir dünyadır. Dil ne kadar derinleşirse hakikate o kadar yaklaşılır. Yatay dilden dikey olarak eserde derine indikçe hakikatin farkına varırız. Sanat eseri olan romanla irtibata geçtiğimiz anda araç değerlerin anlatıcısı olan yatay dil ile yüksek değerlerin anlatıcısı olan dikey dil çatışır. Çünkü eserde dil aynı anda hem yatay yönde hem de dikey yönde gelişim göstermez.

Edebiyat eserinde dilin derinliğine ancak sanat ontolojisinin bize sağladığı varlık alanının yapısı ve işlevleri sayesinde ulaşabiliriz. “ Sanat eserinin varlığı, bir şiirin, heykelin, bir müzik parçasının vb. varlığı nasıl bir varlıktır.? Sanat eserinin varlığı ile öbür varlıklar arasında nasıl ilgi ve ayrılık vardır? Sanat eserinin ontik yapısı nedir? Bu yapı ile sanat eserine yüklediğimiz değer arasında nasıl bir ilgi vardır? Soruları da ontoloji içinde alınması ve çözümlenmesi gereken ontolojik sorulardır. Sanat eserinin ontolojik yapısını araştıran bir ontoloji gereklidir. Bu ontoloji, artık yeni bir ad alır, *sanat ontolojisi* adını alır. Buna göre, sanat ontolojisi, genel ontolojisinin sanat eserin, onun ontik yapı ve tabakalarını, estetik değerini araştıran bir kolu olacaktır.”⁵⁹ Sanat ontolojisinin edebi eserin incelenmesinde izlediği yol varlık tabakaları düşüncesidir. Edebiyat eserinde varlık tabakaları düşüncesini ilk uygulayan Roman Ingarden olmuştur. Ingarden, edebiyat eserinde varlık tabakaları olarak ses, anlam, nesne ve görme tabakalarını gösterir. Ayrıca Ingarden’in varlık tabakalarına ek olarak Nicolai Hartmann’ın iki tabaka daha eklemiştir. Bunlar ‘bireysel ide’ tabakası ve ‘genel insanlık ide’si tabakalarıdır. Hartmann’ a göre, edebiyat eserinin varlık tabakaları heterojen karakterde iki gerçek alanından oluşur: ‘Reel varlık ve irreal varlık’ alanı. Edebiyat eseri, bu iki varlık alanının reel ön-yapısının ve irreal arka-yapısının tezahürü yoluyla oluşur.

⁵⁹ İsmail Tunalı, *Sanat Ontolojisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 47.

“Edebiyat eserinde karşılaştığımız bu tabakaların bu yönlerden birbirinden ayrılmaları tabiidir. Çünkü her tabaka farklı bir materiale dayandığı gibi, bu farklı materialin de, eserin bütün’ünün kuruluşu bakımından ayrı bir fonktion’u vardır. Bunun için, tabakalar yapısı, sonunda zorunlu, organik bir yapı olarak meydana gelir. Tek tek tabakaların, material bakımdan farklı olmasına rağmen, edebiyat eseri, tesadüfen yan yana gelmiş elemanların bağımsız bir demeti değildir. Tersine o, organik bir yapı olup, bu yapının birliği de doğrudan doğruya tek tek tabakaların özelliğinde temellenir. Edebiyat eseri de, bir sanat eseri olduğuna göre, böyle tabakalardan meydana gelmiş bir tabakalı yapıdır. Bu yapı içinde ideal varlık, reel varlıkla gerçekleşir: Ama ne var ki, bu gerçekleşme, çeşitli sanatlarda çeşitli şekillerde oluşur. Bu da tek tek sanatların birbirinden olan ayrılığını ve farklılığını ortaya koyar. Bir sanat eserinin, ona temel ödevi gören bir reel objede reelisation ya da gerçekleşme derecesi, çeşitli sanatlarda farklı şekillerde olabilir. Tabiatıyla edebiyat sanatında da, bu, edebiyat sanatına özgü bir tarz ve biçimde olur.”⁶⁰ Bu noktadan itibaren ise bir edebiyat eseri ne gibi tabakalardan meydana geldiği konusuna eğilmemiz gerekir. Sanat ontolojisi, varlık tabakalarını Roman İngarden ve Nicolai Hartmann’ın görüşleri ile ayırarak tabakalara böler. Bu tabaklar şiir, tiyatro roman gibi edebiyat eserlerine uygulanabilir. Bu uygulama sayesinde ise sanat yapıtları, ontik bir süreçle incelenebilir. Sanat ontolojisinin varlık alanının yapısı ve işlevleri sayesinde ontolojik çözümleme, kolayca sanat eserlerine uygulanabilir. Bu uygulama aynı şekilde edebiyat eserleri içinde geçerlidir. Böyle bir uygulamanın edebiyat eleştirisi açısından taşıdığı önem, diğer yöntemlerin çoğunlukla yaptığı aksine sanat eserinin bütünlüğünü bozamamasıdır. Ayrıca ontolojik çözümlemenin uygulanabilir kolaylıkta olması ve aynı zamanda sanat eserinin yapısına zarar vermeyen bir yöntem olması onun diğer olumlu niteliklerindedir. Sanat ontolojisinin bu özellikleri edebiyat eleştirisi açısından büyük önem taşımaktadır.

Ontolojik çözümlemenin edebiyat eleştirisine kazandırdığı bir diğer kolaylık da eleştirinin ufkunu genişletmesidir. “Tabakalar teorisi, özellikle edebiyat eseri için, onun bir edebiyat tarihi bilimi yöntemi olarak kullanılmasında asıl anlam ve değerini bulur. Böyle bir yöntemin getirdiği yenilik, bir yandan edebiyat eserinin

---

⁶⁰Age, s. 89-90.

bütünselliğini göz önünde bulundurması, öbür yandan da edebiyat eserini, bir ses ve ölçü bilgisinin, semantik'in, psikolojinin ve felsefenin ortak alanı olarak araştıracağı bir bütünlük olarak kavramasıdır. Böyle bir bütünlüğü araştırarak araştırmacı, somut tabakalara dayanacağından, onun tutumu ve tavrı da aynı şekilde objektif olacaktır.”⁶¹ Bu objektif tavrın dayandığı tabakalar edebiyat eserinde Roman Ingarden'e göre:

- 1.Kelime sesleri ve onlara dayanarak meydana gelen ve daha yüksek bir basamağı gösteren ses yapıları,
- 2.Farklı derecelerdeki anlam birlikleri tabakası,
- 3.Farklı şematik görüşler tabakası,
- 4.Tasvir edilen şeylerin (insan, nesne, olaylar) ve onların alın yazısı tabakası'⁶² şeklinde sıralanmıştır.

Sanat ontolojisine göre, edebiyat eserinin böyle heterojen dört varlık tabakasından meydana gelmiştir. Edebiyat eseri her ne kadar böyle dört tabakaya bölünmüşse de eser bir bütün olma özelliğini korur.Heterojen olana bu dört tabaka açıldığında edebiyat eleştirisi için ontolojik çözümlemenin uygulama alanı daha açık ve net bir şekilde görülür.

Birinci tabakaya odaklanıldığında dil olgusunun öne çıktığı görülür. “Bildiğimiz gibi edebiyat eseri dil ile yapılan, dile dayanan bir sanattır. Bir şiir, bir roman, bir tiyatro eseri vb. bütün bunlar dille yapılır, yani kelimelere dayanır. Bir şiir kelimelerle yazıldığı gibi, bir hikâye ve bir romanda yine kelimelerle yazılır. Kelimelere dayanmadan bir edebiyat eseri meydana getirilemez. Bu bakımdan, kelime edebiyat sanatının dayandığı ana temeldir dersek, hiç de yanlış bir şey söylemiş olmayız. Ama, bu kelime nedir? Kelime dediğimiz şey bize bir kompleksi gösterir. Çünkü kelime dediğimiz varlıkta bir yandan ses, bir yandan da bir anlam vardır. Örneğin insan dediğimizde, ilkin bir ses, fiziksel bir ton vardır. Kelimelerin, sözlerin bu ton içindeki varlığı fiziksel bir tabakadır. Sonra kelime, söz dediğimiz bu

---

⁶¹Age, s. 117.

⁶²Age, s. 90.

kompleks varlıktan dil şekilleri cümleler ve cümle bağılıkları meydana gelir. Ama bu şekillerin her birinden bilinen iki farklı yan yahut yapı ögesi ayrılmalıdır. Bir yandan belli ses meteryali ve öte yandan da onunla bağlı olan anlam. Bunlar, dil dediğimiz her bir dil şeklinde ortaya çıkarlar, psişik bireyler arasındaki dile dayanan münasebet içinde ya da bir edebiyat eserinde nasıl bir fonktion'u gerçekleştirirlerse gerçekleştirsinler, bundan tamamen bağımsız olarak ortaya çıkarlar. Ama, bütün bu şekillerin en basiti kelimelerdir. Kelime, bir dil şekli olarak yukarıda işaret etmiş olduğumuz gibi, bu iki elemandan oluşur ve bu iki elemana dayanır. Kelimede ses ve anlamdan meydana gelir. Ses metariali, kelimenin anlamını koruyan ve saklayan mahfazadır. Bu mahfaza, hecelerden meydana gelir, ama, yalnız onlardan ibaret değildir. Bunlara, hece tonlarını uzatma ve kısaltmalarda girer. Kelime tonu ve anlamı arasında belli bir münasebet vardır ve bu, ayrı bir araştırma konusudur.”⁶³ Ontolojik çözümleme edebiyat eseri içindeki kelimelerin kompleks yapısına anlamsal bağlamla kurduğu ilgiye odaklanır. Sanat ontolojisi açısından kelimeler edebiyat eserinin yapısı içinde özel bir eleman olarak görülmektedir. Ayrıca birinci tabaka diğer üç tabakanın da hazırlayıcısı konumundadır.

Her edebiyat eseri, türü ne olursa olsun, malzemesi daima dildir. Bu nedenle eser kelimeye ve anlama dayanır ve onlar sayesinde bütünlüğünü bulur. Dil kelimesiz ve anlamsız olmadığı için dil ile üretilen sanat eseri de kelimesiz ve anlamsız düşünülemez. Kelimelerin meydana getirdiği cümlelerin oluşturduğu anlam eserde derin bir yapı kazanır. Bu derin yapı unutulmamalıdır ki estetik bir form ve kaygı taşır. Estetik form içerisindeki anlamlı cümleler ve bu cümlelerin birliği edebiyat eserinin anlam tabakasını oluşturur. Sanat ontolojisi ve ontolojik çözümleme açısından ikinci tabaka olan; farklı derecelerdeki anlam birlikleri tabakası edebiyat eserinde asıl unsur olarak görülür. “Anlam tabakasının genel olarak sanat eserinde oldukça temelli bir görevi vardır. Çünkü, her sanat eserinde bir anlama söz konusudur. Sanatçı, eseriyle bize bir şeyler bildirir; bu bildirdiği şeyleri anlıyorsak, ancak sanat eserinin arka yapısına, derinliğine nüfuz edebiliriz. Sanat eserinde, anlam bizi estetik sfer'e geçiren aracıdır.”⁶⁴ Bu noktada üzerinde

---

⁶³Age, s. 90-91.

⁶⁴Age, s. 95.

durmamız gereken yüksek değerlerin anlamının yazar tarafından nasıl gösterildiğidir. Romanda esas olan konun anlamlandırılması meselesidir. Yazar romanıyla okuyucusuna bir şeyler anlatır; bu anlattıklarını okuyucu anlamaya başladığı an; ancak romanın arka yapısına inebilir. Bu arka yapıda yüksek değerlerin derinliğini görebilir. Anlam sayesinde insan araç değerlerin sferinden yüksek değerlerin sferine geçebilir. Bu da ancak 'halis olan' bir anlam ve anlama eylemi ile mümkündür. Anlam bu yönüyle romandaki yüksek değer sferine ulaştıran temel yapı unsudur. Dil, görünmeyen varlık alanını anlam yoluyla görünür kılmayı başaran bir fenomendir.

Şüphesiz ki roman eseri içerisinde anlamın oynadığı rol daha da büyüktür. "Sanat eserinin estetik olarak kavranışında daima öyle bir safha vardır ki, biz bu safhada, bir deyimle *rational* (mantıklı) bir atmosfer içinde geçeriz; bu da ilkin sanat eserini kavramak gereğinde, yani yalnız anlam birliklerinin kavranabilir olduğu anlamda kavramak gereğinde olmamızdan ileri gelir. Şüphesiz, bir edebiyat eseri karşısında alınan tavırla, öbür sanat eseri çeşitleri (müzik, resim vb.) karşısında alınan tavır karşılaştırılırsa, çok önemli bir fark olduğu görülür. Edebiyatta, genel olarak edebiyat eserinin öbür tabakasına varmak ve muhtemelen de irrasyonel atmosfer içinde kendini kaybetmek için *rational* sfer'den geçmek, tamamen kaçınılmazdır. Çünkü edebiyat eseri için 'anlaşılır olmak' bir zorunluluğu gerektirir. Durumları kavrayamadığımız bir roman bize estetik bir haz veremez."⁶⁵ Sanat ontolojisinin varlık alanının yapısı ve işlevleri sayesinde yüksek değerler edebiyat eserinin bu katmanında anlam bulurlar. Bu anlam kavrandığında ise okuyucu eserden edebi zevk almaya başlar. Anlam tabakası çeşitli formlar altında edebiyat eseri olan roman türünde de bulunur. Roman için estetik hazzı barından anlam tabakası bir zorunluluktur; çünkü bu zorunluluk anlam dünyası arkasındaki bulunan yüksek değerleri bize açar. Yani romanda dille sağlanmak istenen sadece anlam değildir, anlam romanda okuyucuyu yüksek değerlere götüren bir araçtır. Bu aracın okuyucuyu götürdüğü yüksek değerler, insanların, eşyanın, olayların halis bir şekilde meydana getirdiği bir dünyadır. Bu dünya aslında üçüncü tabaka olan 'nesne tabakası'dır; çünkü roman insan ya da olaylarla ilgili bir kurguya sahiptir. İnsanı ve olayları ancak anlam ile görmek mümkündür. "Okuduğumuz herhangi bir romanı

---

⁶⁵Age, s. 95.

düşünelim. Bunun stili ne olursa olsun, her romanda söz konusu olan şey, insanlar ve insanlar arasında meydana gelen olaylardır. Hiçbir roman ya da hikâye bunlardan yoksun olamaz. Bu bakımdan, nesne tabakası dediğimiz, insanların, olayların oluşturduğu bu tabaka, yine temelli bir tabakadır. Okuduğumuz her edebiyat eserinde, asıl ilgimizi üzerine çeken tabaka, bu insan ve olayların söz konusu edildiği nesne tabakasıdır. Gerçekten, bir edebiyat eserinde, her şeyden önce tasvir edilen şeylere yöneliriz; onlar karşısında tavır alırız, anlamlarından bakışımız, onlarda belli bir huzur ve tatmine kavuşur, öbür tabakalarda, belli bir dereceye kadar, onlara pek dikkat etmeden geçeriz; onlara, beklide objeleri konu yönünden kavramak için zorunlu oldukları için her halde şöyle bir dikkat ederiz. Demek oluyor ki asıl dikkatimizi kendisine yönelttiğimiz ve ulaşmak istediğimiz tabaka budur. Nitekim bundan önce gördüğümüz anlam tabakası da bizi bu tabaka sfer'ine doğru yöneltir, bizi bu tabakaya aktarır.’’⁶⁶ Roman da ontolojik anlam insanın yüksek değerlerle olan münasebeti sonucunda ortaya çıkar. Bu nedenle anlam ile yüksek değerler arasında bir ilişki vardır. İnsanın olaylar karşısında takındığı tavır ve ortaya koyduğu eylemleri ile yüksek değerleri objenin arkasına gizler ve anlam ile objeler, nesne tabakası arasında bir korelasyon meydana getirirler. Her ne kadar kurgu içerisinde yer alan insan belli bir reel mekân ve reel bir zaman içerisinde yaşamıyor olsa da kurgunun bize verdiği bir dünya içerisinde yaşamaktadır. Reel bir mekân ve zaman içinde realiteye her ne kadar sahip olmasa da insana olaylar karşısında aldığı tavır ve eylemler ile ona reel bir figür yüklenmiş olur. Kurgu içerisinde gördüğümüz insanlar, nesnelere, kavramlar ve bitkileri her ne kadar reel bir varlık olarak göremiyorsak da ‘reel sanısı veren varlıklar’⁶⁷dir ve nesne tabakasında içerisinde onları görebiliyoruz. Yani reel sanısı veren varlık tabakasının asıl önemi, bu tabakanın okuyucuya varlığın özü ile ilgili ufuk açmasıdır. Bu ufuk içerisinde yüksek değerlerin anlam dünyası içerisine gireriz. Bu tabakada yüksek değerlerin anlamını kurgulayan yazar varlığı ve varlığın özünü gün ışığına çıkarır. Bu noktada kurgu içerisinde yüksek değerler bir fenomen haline gelir. Roman, felsefî antropoloji açısından fonksiyonunu varlığın niteliklerini ortaya koymasıyla bulur. Varlık şartları ve nitelikleri, kurguda çeşitli olaylar içerisinde tasvir edilen eylemlerle kendilerini ısıtırlar. Bu ışığa gerçekleştiğin de

---

⁶⁶ Age, s. 99.

⁶⁷ Age, s. 100.

roman okuyucusunu en derinden etkilemiş olur. Okuyucuda bu ışımının gerçekleşmesi için ‘görme’ eyleminin gerçekleşmesi gerekir. Bu noktada ise edebiyat eserinin son tabakası olan ‘görme tabakası’na bakmamız gerekir.

“Felsefede, varlığın bize vermiş olduğu perspektife fenomenal obje denir. Bütün var-olanlar bize fenomenal olarak, yani perspektifler altında verilmiştir. İşte, bu her perspektif altındaki verilmiş, yani fenomenal objeye ‘görme’ adı verilir. Reel varlık dediğimiz varlık, bu perspektiflerin fenomenal objelerinin bütünlüğüdür.”⁶⁸ Kurgu içerisindeki insan günlük yaşamda karşılaştığımız, reel mekânın ve zamanın belirlediği bir varlık değildir; ancak reel sanısı veren bir varlıktır. Bu nedenle nasıl realitede insan nasıl bir perspektif altında görülüyorsa; romanda karşılaştığımız insanda yine belli bir perspektif altında görülebilir. Roman yazarının oluşturduğu insan belli bir açıdan okuyucuya verilen bir var-olandır. Bu kurgudaki insan yine irreel bir mekân ve zaman içinde var olur. “Romancı, yazar bu situation’lar ve figürleri realiteyi taklit ederek elde etmez. Romanda gördüğümüz, bize verilen objelerin verildiği perspektif ve görme, aynı objeleri realitede kavradığımız perspektiflerden yine farklıdır. Bu fark, sanat eserindeki perspektiflerin fanteziye, hayal gücüne dayanmasından ileri gelir. Edebiyat eserinde okuyucuya verilen görmeler (perspektifler), hiçbir zaman gerçek algı perspektiflerinde değil de tersine sırf fantezide aktüelleşebilirler, her ne kadar edebiyat eserinde onlar, genellikle, algıya uygun olarak belirlenebilirlerse de. Bu görmeler okuyucuya yalnız yapma bir yoldan verilir ve gerçek, reel olan nesnelere ait değildir de, tersine, salt irreele yönelik, içerik bakımından görünüşte reel nesnelere dendir. Eserde söz konusu olan nesnelere, nasıl gerçek, reel nesnelere değilse, aynı şekilde onların verildiği perspektifte irreeldir. Bunu daha somut olarak söylemek gerekirse, belki de şöyle diyebiliriz: realitede karşılaştığımız her obje, bize belli bir duyular kompleksi olarak doğrudan doğruya verilir.”⁶⁹ Günlük yaşamda yüksek değerleri belli bir perspektif içindeki verisi olarak kavrar ve algılarız. Kurguda ise yüksek değerler anlatım yoluyla konu edilir. Roman kişisi ile birlikte aynı yüksek değeri duyar, aynı tavrı takınır gibi oluruz. Bütün yüksek değerleri anlatım yoluyla kavrarız ancak

---

⁶⁸Age, s. 103.

⁶⁹Age, s. 103-104.

hiçbir yüksek değeri realitede olduğu gibi kurgu içerisinde kavrayamayız. Yüksek değerleri romancının bize verdiği perspektif ve görme içinde kurgu yoluyla kavramış oluruz. Bu nedenle yüksek değerlerin fenomenleşmesi, artık reel tecrübeye dayanmadığından, (her ne kadar fenomen olmalarına rağmen) gerçek tecrübe verilerinden öz bakımından farklıdır. Bunun sonucu olarak da, kurgu yoluyla fenomenleşen görme, hiçbir zaman algıyla yaşanan bir özelliğe sahip olamaz.

Sanat ontolojisi açısından bu görme tarzı edebiyat eseri için temel bir tabakadır. “Görme tabakası, gerçekten edebiyat eserinin temel bir elemanıdır; bu eleman ortadan kalktığında, edebiyat sanat eseri, sadece bir edebiyat eseri haline gelir. Edebiyat eserine formunu veren, bu görme ve perspektif’dir. Edebiyat eserinin formu ile perspektifi arasında bir yakınlık vardır.”⁷⁰ Romanda söz konusu edilen görme tabakası, romanın malzemesi olan dil tarafından meydana getirilir. Roman kişinin bütün eylem, tavır ve anlam yönünden, yani içinde görüldüğü perspektiften onu tanıyabiliriz. Roman kişisi, romanın bütünlüğünün her aşamasında ve ayrıntısında varlık şartlarının gerçekleştiricisi durumundadır. Romancı bize roman kişinin karakter ve fiziki özelliklerini eserin her ayrıntısında yer verir. Bu özelliklere roman kişisi ‘Nedir?’ sorusuna verilen cevapta bulabiliriz; ancak görmeler ve varlık fenomenleri böyle bir soruya cevap veren anlatımda ortaya çıkmazlar. Böyle bir tavır ve anlayış edebiyat eserinin ontolojik yapısına aykırıdır. Varlık şartları ve yüksek değerler kendilerini eserde tasvir edilen bir şey olarak göstermezler; çünkü tasvir edilemezler, onlar, eserin bütünlüğü içinde kendiliğinden belirirler. Bu varlık şartlarına ve yüksek değerlere ancak roman kişisi ‘kimdir’ sorusunu sorarak ulaşabiliriz. Bu görme tabakası edebiyat eserinde ontolojik bir görevi yerine getirir. Yüksek değer fenomenlerinin ışımasını sağlar ve ayrıca eser bir estetik değer ile aydınlanır. “ Tabakalar teorisi, özellikle edebiyat eseri için, onun bir edebiyat tarihi bilimi yöntemi olarak kullanılmasında asıl anlam ve değerini elde eder. Böyle bir yöntemin getirdiği yenilik, bir yandan edebiyat eserinin bütünselliğini göz önünde bulundurması, öbür yandan da edebiyat eserini, ses ve ölçü bilgisinin

---

⁷⁰ Age, s. 104.

semantik'in, psikolojinin ve felsefenin ortak olarak araştıracağı bir bütünlük olarak kavramasıdır''⁷¹

2.3.TARİHSEL BİR VARLIK OLAN İNSAN İÇİN DİLİN ÖNEMİ

“Bütün tarihsel varlık alanını oluşturan başarılar insan başarıları olduğu halde, dil adını alan varlık alanı bir insan başarısı değil, insanla birlikte meydana gelen, insanla birlikte varolan bir varlık alanıdır. Fakat dil de tarihsel bir varlıktır; çünkü tarihsel olan her varlık alanı gibi, dilinde bir oluşu vardır. Fakat bu oluş, insan başarılarının dışında bulunan ya da onlara paralel bir oluş değil, insan başarılarıyla birlikte ortaya çıkan bir oluştur. Fakat dil gene de insan başarılarının bir taşıyıcısıdır. Bu nedenle dil tarihsel varlığın en önemli ögesidir; hatta diyebiliriz ki, tarihsel varlık temelini dilde bulur. İnsan başarılarının bir bütünü olan tarihsel varlık alanı, dilde şekil kazanır; dilde anlatımını bulur, onunla gelişir.”⁷²

Yazar, ancak dil ile varlık-dünyasının içine dalar; varlık-dünyasının derinliklerinde yürür; varlık dünyasını fenomen haline getirip; varlık dünyasını ışığa çıkarır. Eserde ışığa çıkarılan bu varlık dünyasının fenomen noktalarını elde eder. Bu şekilde yazar, kendisinden yoksun olunması düşünülemeyen insanın türlü varlık yapısının şartlarını elde eder. Bu varlık yapısının şartlarına dayanarak hem gündelik dünyasını hem de kurgu dünyasını düzenler. Yazar dile dayanan bu varlık yapısının şartlarıyla kurguda hem araç değerleri, hem yüksek değerleri meydana getirir. Bu değerler, insanın hayatını zenginleştirirler ve insanın hayatına hizmet ederler, insanın hayatı için yararlı olurlar. Dili olmasaydı insan bu gibi başarılarından yoksun kalacaktır ve dolayısıyla bize zevk veren edebiyat eserleri meydana gelmeyecektir. Tabi ki yazar bilinçli bir şekilde, sadece dilin varlık yapısı ve bu varlık yapısının başka varlık alanıyla olan ilgisini, dilin hayatla ve varlık şartlarının nitelikleriyle olan bağlarını araştırıp konu edinmez; ancak dilin eser için taşıdığı anlamı da önemli bir problem olarak ele alınmasının gerekliliğini ortaya koyar. Dil

---

⁷¹Age, s. 117.

⁷²Felsefeye Giriş, s. 282.

her ne kadar bir dünya olmasa da imkânları sayesinde birtakım tecrübelerin dile getirildiği kurgusal bir dünya kurar. Eserde tecrübeleri dile getirmek bir varoluş şeklidir. Ayrıca dilin bir dünyaya yönelmesi, onu anlamlı kılan en önemli olgudur.

“Dil olmadan tarihsel varlık alanı, insan tarihi diye bir alan var olamayacaktı. O zamanda insan da hayvan gibi tarihsel varlık alanından, ‘tarihten’ yoksun kalacak ve sadece doğal bir varlık olacaktı. Dil olmadan insanlar, tıpkı hayvan tekleri gibi birbirinden habersiz kalacaklar ve yan yana yaşayacaklardı. İnsanlar arasında birleştirici bir bağ bulunmayacak, onların birbirlerini anlamaları ya da anlamamaları olanağı olmayacaktı. Leibniz’in ‘monad’ı gibi tek başına kalan, her şeyi kendi iç dünyasında oluşturan bir monad olacaktı. Ancak dil ile şimdiki zaman boyutunda yaşayanlarla geçmiş zaman boyutu içinde yaşamış olanlar arasındaki birleştirici bağ gerçekleşir ve kopmaz; insan kuşaklarının deneyimleri, edindikleri bilgi, saptanabilir ve kuşaktan kuşağa aktarılarak, insanların yaralanmasına sunulabilir.”⁷³ Ancak dil yoluyla yazar kendisiyle, insan olarak da diğer varlık-sferleri arasında bir bağ kurmakla, onlarla hesaplaşmakla, onlardan yararlanmakla, onlarla kendisi arasında birleştirici bağlar kurmakla kalmaz. Aynı zamanda daha önce yukarıda da söz ettiğimiz gibi eserle okur arasında iletişimsel bir bağ da kurar. Bu bağ da ‘her cümle ya da sözcük, öbür cümle ya da sözcüklerle etkili bir ilişkiye girebilecek ve tüm yer değiştirmelere olanak sağlayacaktır. Bu cümle ve sözcükler bir önerme yetisiyle donanmış olup ötekilerle öneren bir ilişki kuracak, böylece yeni ilişkilere ve yepyeni ufuklara ulaşma olasılığını harekete geçirerek, daha da doğrusu rastgele bir permutasyon düzenini mümkün hale getirecektir.”⁷⁴

“Hakiki insan varoluşuna giden yol, felsefî varoluş, ‘dilde yaşama’nın özgün bilincidir. Anlam veren varoluş olarak insan hakkında düşünme, daima zorunlu olarak dile çıkar ve bu da, dile özel bir dikkat yöneltmeyi talep eder... Dile yönelik ilgi, modern bir ilgidir ve anlamla kuşatılmış modern insanın, kendisine ilişkin ifade edilmemiş bir anlam arayışını yansıtır. Bu yönde tarihsel açıklamalar girmeksizin, şunu söyletebiliriz: Zamanımızda dil, içinde yaşadığımız dünyayı kavramamızda çevresel bir araç olmaktan çıkıp, dünyada varolmamızın özsel boyutu haline

---

⁷³Age, s. 283.

⁷⁴Açık Yapıt, s. 23.

gelmiştir.”⁷⁵ Bu boyutun oluşumunda dilin, varlık dünyasını adlandırarak varoluşunun payı büyüktür; çünkü dil ile varlık arasında karşılıklı bağ ancak bu şekilde kurulabilir. Biyopsişik varlık olan insan dilin kurduğu bu bağ ölçüsünde gelişir. “Dil olmasaydı insan, öznel düzlemine kapanıp kalacak, dışarıya açılma olanağına sahip olmayacaktı. Dilin bu önemli işlevi insanın başka bir insana 'içini dökmesi'ni ve böylece yükünü hafifletmesini sağlar. Bunlar olmasaydı, biyo-psişik yapıda olan bu varlığın başka türlü hayatta kalmasına olanak kalmazdı. Hayatta kalmasına olanak kalmazdı. Hayatta kalması dilin varlık yapısındaki 'bildirme' işleviyle gerçekleşiyor. İnsanın öznel durumunu başkalarına 'bildirmesi' ve iç dünyasını sözlü ya da yazılı olarak saptaması dilin en önemli başarılarından birisidir. Bu 'bildirme' ile insan kendi düzlemini aşar; kendi dünyasının başka insanların öznel dünyasına katılmasını sağlar. Bu işlev ona yardım eder; özellikle insanın üzüntü ve sıkıntılarının hafiflemesine yarar; bazı durumlarda da çatışmaların, anlaşmazlıkların doğmasına neden olur.”⁷⁶ Bildirme işlevi en etkileyici bir şekilde ancak edebiyat eseriyle mümkündür. Bu nedenle yazar varoluşunun öznel durumunu başka insanlara anlatmak için dili kullanır. Dil ancak bir yapıt, metin veya esere adına her ne dersek diyelim dönüştüğünde gerçek anlamını bulur.“Metin okunmadığı sürece bir şey anlam ifade etmez ve bir şey anlam ifade etmesi için yorumlanması, başka bir deyişle, okurun kendi dünyasıyla ilişkilendirmesi gerekir. Bu da ne sadece okurun aklına estiği gibi okuması, nede yazarın dünyasına boş vererek okuması anlamına gelir.”⁷⁷ Okur ile yazar arasında dil yoluyla kurulan bağ içten ve halis bir bağdır. Eserin içyapısını oluşturan dilin oluş şekli onun tarihsel varlık alanını oluşturur. Yazarın, okur açısından başarısı onun, dili ne ölçüde kullandığıyla ilgilidir; çünkü dil olmadan ne bir yazar başarısından ne eser başarısından ve gelişiminden söz edebiliriz. Dilin asıl başarısı ise esere kazandırdığı tarihsel varlık alanı ile eseri kuşaktan kuşağa aktarmasıdır. Dil ile eser arasındaki tarihsellik bağ aynı yazar ile okur arasındaki bağ gibi içten ve halistir. Eseri bu bağ dışında ele alıp anlamaya olanak bile yoktur.

⁷⁵ Taylan Altuğ, *Dile Gelen Felsefe*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 15.

⁷⁶ *Felsefeye Giriş*, s. 292.

⁷⁷ Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, Metis yayınları, İstanbul, 2007, s. 190.

Bir romanın yorumcudan bağımsız ve yorumcuya bağımlı özellikleri arasındaki ayırım dile dayanır. Dil açık bir şekilde tarihsel varlık alanına sahip bir fenomendir. Dil çoğu zaman bir şey hakkında bilgi verir ve tipik olarak herhangi bir şeyle ilgilidir. Dil, aslında görüldüğü gibi ontolojik bir problemdir ve genellikle, eğer onun ne dediğini ve hangi koşullarda dediğini bilirsek bir eserin ne anlatmak istediğini de görebiliriz. Fakat bu tespit, dilin anlatmak istediği şey hakkındaki iddianın bir sonucu olması gereğinden kaynaklanmaz; aksine bu tespit, yazarın eserinde dil ile izlediği yol hakkında sahip olduğumuz türde bir çıkarım içerir.

3.BÖLÜM

OĞUZ ATAY'IN ROMANLARININ VARLIK ŞARTLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu bölüm çalışmanın pratik bölümünü oluşturmaktadır. İlk iki bölümde çalışmanın teori kısmı oluşturulmuş, bu bölümde ise bu teoriler üzerine romanlar incelenmiştir. Bu nedenle romanlar incelenirken ilk iki bölüme göndermeler yapılmıştır. Tekrara düşmemek için gerek görülmeyen yerlerde açıklamalarda bulunulmamıştır. İlk olarak bu bölümde varlık yapısı ve nitelikleri etrafında romanlar ele alınmış ve sonra tamamlayıcı diğer unsurlar ile bölüm genişletilmiştir. Romanlar incelenirken şu on yedi varlık yapısı ve niteliği göz önünde bulundurulmuştur:

1. BİLEN BİR VARLIK OLARAK İNSAN
2. YAPIP-EDEN BİR VARLIK OLARAK İNSAN
3. TARİHSEL BİR VARLIK OLARAK İNSAN
4. TAVIR TAKINAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN
5. ÖZGÜR BİR VARLIK OLARAK İNSAN
6. ÖNCE DEN GÖREN, ÖNCE DEN BELİRLEYEN BİR VARLIK OLARAK İNSAN
7. İSTEYEN BİR VARLIK OLARAK İNSAN
8. İDELEŞTİREN BİR VARLIK OLARAK İNSAN
9. KENDİSİNİ BİR ŞEYE VEREN, SEVEN BİR VARLIK OLARAK İNSAN
10. İNANAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN
11. DEĞERLERİ DUYAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN

12. ÇALIŞAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN

13. EĞİTEN VE EĞİTİLEBİLEN BİR VARLIK OLARAK İNSAN

14. DEVLET KURAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN

15. SANATIN YARATICISI OLARAK İNSAN

16. KONUŞAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN

17. BİYOPSİŞİK BİR VARLIK OLARAK İNSAN⁷⁸

3.1. OĞUZ ATAY’IN ROMANLARINDA İNSANIN VARLIK YAPISI VE NİTELİKLERİ

Oğuz Atay’ın romanlarında varlık yapısı ve niteliklerinin bir fenomen olarak ortaya çıkmasında çeşitli nedenler vardır. Bu nedenlerin başında daha önce de değindiğimiz gibi kendini başkalarına anlatma derdi gelmektedir. Yazarın tarihsel süreç içerisinde kendisini diğer insanlara anlatabilmenin en sahici ve etkileyici şeklinin ancak dili kullanarak romanları yoluyla olabileceğini düşünmesidir. Özellikle romanları vasıtasıyla “Yeni bir dil yaratmak istiyorum”⁷⁹ düşüncesi ile varlık yapısı ve niteliklerini hayata geçirmeye çalışmıştır. Varlık yapısı ve niteliklerini dile geldiği ilk roman ‘Tutunamayanlar’ olmuştur.

“Tutunamayanlar, zamansal art ardalığın montaja kalıplarıyla delindiği, iç ve dış dünyalar arasındaki sınırların ortadan kalktığı, farklı ontolojilerdeki gerçekliklerin farklı biçim ve anlatım öğeleri aracılığıyla aktarıldığı bir romandır. Bu metnin odağına yerleşen, toplumsal sorunlar değil, insanın iç dünyasıdır... Roman, çeşitli gerçeklik düzlemleri ve ontolojik katmanların iç içe geçtiği kaygan bir zemin

⁷⁸ Varlık Yapısı ve Nitelikleri hakkında daha detaylı bilgi için bakınız: Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988

⁷⁹ *Tutunamayanlar*, s.550.

üzerinde yol alır. Atay metnini, bir sonraki romanında da kullanacağı, üç anlatı düzleminden oluşan bir ana yapı planının üzerine oturtur: 1. Metnin reel gerçeklik düzlemi: Turgut'un Selim'in ölüm nedeninin ardına düşüp onun çevresiyle konuştuğu bölümler; Turgut'un yolculuğu ve çerçeve metinler (roman başındaki açıklamalar ve romanın sonundaki Turgut'un mektubu). 2. Roman kişilerinin yazdığı metinler: şarkılar, açıklamalar, günlük notları, ansiklopedi maddeleri... 3. İç dünya düzlemi: anılar iç konuşmalar... Ancak romanda bu düzlemler, romanda kesin sınırlarla birbirinden ayrılmış değildir, birçok yerde birbirinin içinde erir. ''⁸⁰ Böylesi düzlemler üzerine kurulu olan romanda, hedefimiz insanı parçalamadan, onun somut bütünlüğüne dokunmadan, bu somut bütünlükte yerini bulan fenomenleri incelemek ve anlaşılır kılmaktır. Bu hedefe ulaşmak için roman kişilerini ontolojik bir görüşle ele alarak ulaşabiliriz. Bu nedenle ele alınan roman kişileri sadece ilişkilerden koparılmış herhangi bir 'Tin' ya da 'akıl' kavramı üzerinde değil, insanın varlık şartları üzerinden incelenmiştir. Roman kişilerinin üzerinden yazarın insanın varlık yapısı hakkındaki görüşünü ortaya koymak için roman kişilerinin varlık yapılarının içine girmek gerekmektedir. Ayrıca baştan sona yeni ve farklı olan bir görüşün oluşmasını sağlamakta ancak bu yolla gerçekleşmektedir. Gündelik yaşam içerisinde reel bir hayat süren insan gibi kurgu içerisinde irreal bir hayat süren roman kişileri de biyopsişik, ontik ve somut bir bütünlüğe sahiptir. Bu nedenle insanı incelerken onu belli alanlara ayıran bir görüş insana dair yapacağımız incelemede bizi yanlış çıkarım ve yorumlara götürebilir. İnsanın sadece belli yönlerinin üzerinde durmak; onları sadece belli bir noktaya kadar mutlaklaştırabilir. İnsan Felsefesi aracılığıyla insana dair bir bilgiye ve yoruma ulaşmak istiyorsak, insanı parçalayan bakış açıları ve belli yönlerden insana yaklaşan eğilimlerden kaçınmak gerekir. Ancak insanı ontik bir bütün olarak ele alıp değerlendirdiğimizde doğru bir yoruma ulaşabiliriz. İnsan felsefesinin varlık alanının yapısı ve işlevlerine dair ontik görüşünden yola çıkarak, temelini insanın varlık yapısının bütününde bulan eylemler, bizi kendiliğinden yorumumuzun hareket noktasına götürmektedir.

---

⁸⁰ Yıldız Ecevit, 'Ben Buradayım...' Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 237.

Oğuz Atay romancı olarak bir yandan bilginin, sanatın ve tekniğin üreticisi, diğer yandan ise bütün bunlarla yetinmeyerek insanın ne olduğunu sorgulayan bir araştırmacıdır. İşte bu noktada İnsan Felsefesi, hem böylesine iki kutuplu olan Atay'ın; insanın varlığıyla bize neyi göstermek istediğini ıstması hem de bize sağladığı yorum tekniği açısından çok önemlidir. İnsanın fenomen temeli olan, somut varlık yapısının bütünlüğünde yerini bulan eylemler, tavırlar ve insanla birlikte ortaya çıkan varoluş şartları bizi bu bölümde sözü edilen yorum tekniğine götürecektir. Romanda insanın varlık yapısında yerini bulan varlık şartları üzerinde durmak yorumumuz açısından insan varlığını parçalamaya zorlamamaktadır; çünkü insanın bütün varlık şartları onun biyopsişik varlık yapısının bütününde temellenirler. Romanları incelerken ortaya çıkan hiçbir varlık şartı yalnız bios'un ya da yalnız psyche'nin ürünü değildir. Bu nedenle insanın varolmasını ve yaşamasını sağlayan onun bütününe oluşturan varlık şartlarıdır. Ayrıca bu varlık şartlarını besleyen, gerçekleştiren eylemler (aktlar) de unutulmamalıdır.

Oğuz Atay'ın roman kişileri yapıp-eden, aktif olan ve yapıp etiklerinin bilincin de olan kişilerdir. Atay roman kişilerinin hayatını duraklama ve durgunluk tanımayan bir akış içerisinde kurgulamıştır. Ancak kurgusal hayat içerisinde de olsa hayatın beraberinde getirdiği yapılacak o kadar fazla şey vardır ki kişilerin onların hepsini birden yapmasına olanak yoktur. Bunun için Atay, roman kişilerine yapacaklarını sıraya koymaları, onlar arasında seçim yapmaları ve gereğine uygun davranmaları sağlamak için onlara yapıp-etmelerini yöneten değer duygusunu önlerine koymuştur. Romanlarında değer duygusunun işlevini ise şu şekilde kurgulamıştır. Değer duygusu, kişilerin kendi eylemleri arasında bir seçme yapmasını sağlar; öne alınacak eylemlerle sonraya bırakılacak eylemler arasında ayırım yapılmasını mümkün kılar. Tıpkı akış içinde bulunan hayatta olduğu gibi kurgu içerisinde de kişiler (Turgut Özben, Selim Işık, Hikmet Benol, Mustafa İnanvb.) tek başlarına değildirler. İster istemez başka insanlarla bir arada yaşamak zorundadırlar. Başkaları da aynı kendileri gibi yapıp-eden varlıklardır. Kişilerin yapıp-etmeleri ile kurgunun birlikte getirdiği durumlar ve olaylar karşısında ilgisiz kalmaları mümkün değildir. Kişilerin yapıp-etmeleri ya birbirine karşıdır ya da birbirini tamamlar. Bu nedenle her iki durumda da kişilerin tavır takınması ve karşı tedbirler alması gerekir. Roman kişilerinin

konuşmaları, tartışmaları ve eylemleri bir tavır takınmanın sonucudur. Bu tavır aynı zamanda Atay'ın tavrını da fenomenleştirir. Çünkü Atay'ın hayatta olup bitenlere karşı kayıtsız kalması ve kendini ilgilendiren olaylar hakkında görüşünün olmaması beklenemez. Bu görüş aynı zamanda sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. “Her birey kendi ilerlemesi kadar karşısındakinin gelişmesinden de sorumlu olmalıdır. (Yani, zincirleme bir sorumluluk ilkesi benimsenmelidir.)”⁸¹

Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı adlı eserlerinde insanın yapıp-eden bir varlık olması karşımıza çıkan ilk varlık şartıdır. Gerek Turgut ve Selim gerekse de Hikmet ve Mustafa İnan yapıp-eden, aktif olan kişilerdir. Kurgu içerisinde çeşitli hayat durumları, olayları, ilişkileri ve kaygıları içerisinde bulunurlar. Bu nedenle Atay, hem Turgut'u hem de Selim'i içinde yaşadıkları bu olgularla hesaplaşmak ve onların içinde sıyrılmak durumlarıyla karşı karşıya bırakır. Bu durumu gerçekleştirmek için Atay roman kişileri önüne bazı yapılması gereken eylemler koymuştur. Bu eylemler şunlardır: “I.Kendini iyi tanımak, II.Kendini eleştirmek ve III.Dış etkenlerin uyutucu durgunluğuna kapılmamak.”⁸² Sıraladığımız bu eylemler Tutunamayanlar romanında yapılması gereken öncelikli şartlar olarak karşımıza çıkarlar. Romanda öncelikle Selim'in yapıp-etmelerinden söz edecek olursak; Selim, hayatın bütün eylem alanlarını göz önünde bulunduran eylemler planlamaktadır. “Bireyin tek başına kaldığı zaman kendisini oluşturmak için yapacağı çalışmalar, ne yapmalı sorusunun önemli bir bölümüdür. Kendi değerini eksiksiz bilen ve her an bu değeri, yeni şartların ışığında eleştirebilen bir kişi ne yapmalı, ne yapmamalı diye bocalamaz.”⁸³ Ancak ne var ki romanın konusundaki ironi, bu eylemlerin sonucundaki bocalamadan kaynaklanmaktadır.

Hem Tutunamayanlar ve Tehlikeli Oyunlar hem de Bir Bilim Adamının Romanı eserlerinde kişilerin yapıp-etmelerinin nedenlerini daha iyi anlayabilmek için İnsan Felsefesi'nin yapıp-etmeleri nasıl grupladığına öncelikle bakmalıyız. Mengüşoğlu insan eylemlerini üç grup altında toplamıştır. “Birinci gruba, insandan

---

⁸¹Tutunamayanlar, s. 96

⁸²Tutunamayanlar, s. 97-98

⁸³Tutunamayanlar, s. 97

doğrudan bir karar bekleyen ya da dolaylı, refleksiyonlu bir karar isteyen yapıp-etmeler girerler. Örneğin, bir planın, bir projenin, bir niyetin, bir hedefin, bir amacın, bir değer ve benzerlerinin gerçekleştirilmesi gibi. İmdi bilim-felsefe, sanat-teknik alanlarıyla, etik, politik, ekonomik alanlar gibi bütün önemli yapıp-etmelerimiz, eylemlerimiz bu gruba girerler.

İkinci gruba giren yapıp-etmeler, bizden koşulsuz bir gerçekleştirme isteyen, günlük hayata, günlük hayat kaygılarına ilişkin olan önemli eylemlerdir. Bu eylemler gerçekleşmeden insanın yaşamasına olanak kalmaz. Bu eylemler beslenme, barınma ve giyinme gibi araç ve gereçlerin sağlanmasıyla, yaşamaya, sağlığa yardım eden eylemlerdir. Bu eylemler ile birinci grup eylemler arasında sıkı bir ilgi vardır.

Üçüncü gruba insanın otomatikleşen eylemleri girerler. Sosyal çevredeki bütün davranış şekilleri, atölyede, fabrikadaki bir iş, teknik bir aracı kullanmak ve benzeri gibi eylemler bu gruba girerler. Fakat otomatik adını alan bu eylemlerin başlangıçta öğrenilmesi gerekir.”⁸⁴

Birinci grup içerisindeki yapıp-etmeler incelememiz açısından, en önemlileridir. Romanın merkezinde olan kişilerden birisi olan Selim’in yapıp-etmeleri onu, problem olarak form ve yön bakımından birbirinden farklı olan yönelimleri gerçekleştiren bir roman kişisi yapmaktadır. Bu nedenle bu gruba giren yapıp-etmeler, kişiden doğrudan bir karar bekleyen ya da dolaylı, refleksiyonlu bir karar isteyen yapıp-etmelerdir. Biyopsişik varlık karşısında birbirinden hiç farkı olmayan bu grup yapıp-etmeler kendilerine metnin kurgusu içerisinde de yer bulurlar. Bu yapıp-etmeleri halis olanlar ve halis olmayan yapıp-etmeler olarak ikiye ayırabiliriz. Halis yapıp-etmeler somut bir öz sferi (öz tabakası) içinde olması gerekir. Bu yapıp-etmeleri kendini gerçekleştiren kişiye ait olmalıdırlar. Kurguda yapıp-etmeleri halis bir karakter kazanmaları için bu ilk şarttır; çünkü yapıp-etmeleri gerçekleştiren kişinin daima yapıp-etmelerden önce gelmesi gerekir. Böylece yapıp-etmeler ancak somut bir kişinin birliğine dâhil olabilirler. Halis yapıp-etmeler sonucu ortaya çıkan ürünler örneğin Tutunamayanlar’ da Selim’in “Marksist ideolojiye

---

⁸⁴*İnsan Felsefesi*, s. 95.

uygun özerk bir program yapması”⁸⁵ hem bir planı-projeyi hem de bir niyeti-hedefi, yüksek değerlerin amaçlarını gerçekleştirmeye uygun olarak çalışması onu bir nevi ironik bir tarzda ‘tutunanlar’ düzeyinden ‘tutunamayanlar’ düzeyine çıkarır. Bu projeyi anlamsal olan boşluğunu doldurmak için belirleyen Selim’i Atay olumlar; ancak kabul edip etmediğini göstermez. Çünkü yazarın kabul şartı insanın varlık niteliklerini bir sonuca ulaştırdığında kendisini gösterecektir. Aynı romanda Turgut Özben’in varlığının yapısını gerektirdiği nitelikleri yerine getirmek, küçük burjuva standartlarının oluşturduğu konformizmi paradoksal bir şekilde özümleyen tutunanlar arasından uzaklaşmak için kaçma eylemini gerçekleştirmesi ise halis bir yapıp-etme olmadığı için yazar tarafından olumlanmamaktadır. Çünkü “kaçmak yerine, orada kendini gerçekleştirseydi, o zaman özgürlüğünü iyi kullanmış olacaktı.”⁸⁶ Aynı şekilde Tehlikeli Oyunlar’da Hikmet Benol’un varoluştaki anlam arayışı ve kendini aşma isteğindeki ilk baştaki yapıp-etmeler yazar tarafından olumlanırken; bu yapıp-etmelerin zamanla hem kaygı hem de suçluluk içeren eylemlere dönüşmesi nedeniyle olumlanmamaktadır. Çünkü Hikmet Benol kendini düzen karşısında tekrar ayarlamak yerine ölüm yoluyla kaçmayı seçmiş, “varolan durumunu kararlı bir şekilde tanımlayıp aşmak yerine, ölümü seçerken özgürlüğünü kötüye kullanmıştır.”⁸⁷ Bu nedenlerden dolayı yapıp-etmeler ne sadece başlangıçlarındaki niyetlere nede sonuçlarındaki durumlara göre değerlendirilebilirler. Ancak yapıp-etmeler bir bütün olarak değerlendirildiği zaman kesin bir anlam ifade etmektedirler. Bir Bilim Adamının Romanı eserinde ise Atay kurgunun merkezindeki kişi olan Mustafa İnan’ın yapıp etmelerini ise onaylar. Bilim ve bilime duyduğu sevgi nedeniyle sürekli eylemlerde bulunan Mustafa İnan kendisini araç değerlerin sesini duyan bir kişi olarak değil de yüksek değerlerin sesini duyan bir kişi olarak karşımıza çıkar. Yaşadığı dönemin şartları gereği aldığı eğitim sayesinde çok para kazanıp bu yolla toplum içerisinde yüksek bir statü sağlayabilecek iken Mustafa İnan kendisini bilimi yapma ve yaymaya adamıştır. Ayrıca kendisini bilime adayışı ona paranın bile sağlayamayacağı bir statüyü kazandırmıştır. Mustafa İnan romanın kurgusu

---

⁸⁵ Oğuz Öcal, *Tutunma Fenomeni Karşısında Üç Tavır, Beş Romancı*, IV. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 660.

⁸⁶ *Tutunma Fenomeni Karşısında Üç Tavır, Beş Romancı*, 660.

⁸⁷ *Tutunma Fenomeni Karşısında Üç Tavır, Beş Romancı*, 660.

içerisinde de yapıp-etmeleri ile 'bilime karşı bir ilgi uyandırmaya'⁸⁸ çalışmaktadır. Atay değer duygusuna sahip olan, kendisine hedefler, amaçlar koyan, projeler tasarlayan ve bunları zamanın boyutları içinde gerçekleştiren kişileri kabul edip olumlamaktadır. Çünkü insan yapıp-eden bir varlık olarak ancak böyle bir şekilde değerlerin sesini duyan bir toplum kurabilir ve sosyal bir birlik içerisinde yaşayabilir. Atay roman kişilerinin eylerini kurgularken sadece bir alanla, örneğin ahlakî alanla sınırlandırmaz. Atay, roman kişilerinin yapıp-etmelerinden söz ederken, yaşamın bütün eylem alanlarını göz önünde bulundurur. Yeni şeyler arayan, yeni alanlar bulmaya çalışan; problem çözen, yahut çözmeye çalışanlar kişiler Atay'ın kaleminden çıkmışlardır.

İnsan, felsefi açıdan her ne kadar aktif olarak yapıp-eden bir varlık olsa da insanın yapıp-etmelerini gerçekleştirmesinde asıl nedenin başında insanın değerleri duyan bir varlık olması gelmektedir. İnsanın böyle bir varlık niteliğine sahip olması, onu zaman içerisinde karşılaştığı olaylar ve durumlar karşısında bocalamasını önlemiştir. Yoksa insan karşılaştığı her farklı durum ve olayda sarsıntı içerisinde kalırdı. Bu nedenle insanın hayatı rastlantılara terk edilmemiştir. Kurgunun akışı içerisinde de bulunan kişilerin hayatı, eylemleri ve tavırları da rastlantıya asla bırakılamaz. Kurgu ancak yönü belli olan yapıp-etmelere, bu yapıp-etmeler için gerekli olan kararlılığa ve kararlığın dayandığı değerlerin gelişimine göre şekillenir. Aksi takdirde kurgu içerisindeki kişilerin yaşaması olanaksız bir hâle gelir ve kişilerin içerisinde buldukları durumların belirsizliği de kurgunun sağlamlığını yok eder. Bu nedenle yazar kurgu içerisinde kişileri şu veya bu nedenlerden dolayı da olsa eyleme geçmek için karar vermek zorundadırlar. Kurgu içerisinde verilen her karar gelecekte olacaklarla ilgilidir ve kurgu içerisindeki kişilerin hayatlarında ağırlıklı kararlar geleceğe yönelik olanlardır. "Çünkü insanın hayatı belli amaçların, hedeflerin, planların gerçekleştirilmesine bağlıdır. İmdi insan yaşayabilmek için amaçlarını, hedeflerini, planlarını gerçekleştirmelidir. Fakat insan, içinde bulunduğu sonsuz durumların hakkında gelebilecek bir güce sahip değildir, amaçlarını, hedeflerini, planlarını bir defada gerçekleştiremez. O halde insan bu durumların içinden nasıl sıyrılabilir, onlarla nasıl başa çıkabilir, nasıl hesaplaşabilir? Bunun için

---

⁸⁸*Bir Bilim Adamının Romani*, s. 18.

insanın, gerçekleştirmesi gereken eylemlerini düzenleyen, onları önemine göre sıra koyan bir ‘organ’a gereksinimi vardır. Eylemlerin bir düzeni, bir değer duygusuna sahipse olasıdır. İnsan ancak bir değer organına bir değer duygusuna dayanarak, araç arayarak ve seçerek hareket etmekle istediklerini gerçekleştirebilir.”⁸⁹

İnsan felsefesi açısından ‘değerler’ sadece arada bir, diğer problemler incelenirken ele alınan bir varlık şartı olmaz; çünkü değerler zaten başlı başına bir problem alanıdır. İnsan Felsefesi yoluyla bu problem alanı ortaya çıkarılabilir olması bize kurguda yeni araştırma yollarının yönlerini göstermektedir. İnsan felsefesi değerlere özgü problemleri ortaya koymakta ve değerlerin Dünya’daki yerini bize göstermektedir. Değer fenomeni sadece insana özgü olduğu için bu fenomenin içerdiği problemleri incelemek felsefi antropolojinin işidir. Ancak bu fenomenleri kurgusu içerisinde barındıran romanları, felsefi antropolojinin ve edebiyat eleştirisinin sağladığı verilerden yola çıkarak incelemek mümkündür. İnsanın varlık yapısını anlamaya çalışırken Oğuz Atay’ın romanlarında faydalanmamızın nedeni, Atay’ın insanın özünü oluşturan yüksek değerleri, bu değerlerin bulunduğu bir yerde araması ve insan problemini, insanın varlık şartlarını ortaya koyacak bir yönde ele almış olmasındandır. Bu nedenle Atay roman kişileri, biyopsişik bir varlık olarak, canlı varlık dünyasındaki diğer biyopsişik yapılar gibi bir bütünlük gösterir. Bu bütünlük içerisindeki Atay’ın roman kişileri değerlerin varlığını kabul etmektedirler; ancak tercihlerini yüksek değerlerden yana değil de araç değerlerden yana kullandıkları için değerlerden yoksun olmamakla birlikte yüksek değerlere dayanan bir varlık alanı da oluşturamamaktadırlar.

Oğuz Atay gibi bir modernist yazar, romanları yoluyla insan ve dünya arasında değer dolu bir varlık alanını oluşturmaya çalışmıştır. Tutunamayanlar Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı’ndaki bu varlık alanı, yaşamın bağlı kaldığı çevredeki önemli ve önemsiz şeyleri aşan, onların üstünde bulunan bir alandır. Bu nedenle Atay’ın romanlarındaki kişiler, değerlerin ve hatta yüksek değerlerin üstüne çıkabilen varlıklar olarak yer alırlar. Biyopsişik özelliklere sahip olan roman kişileri bu varlık alanında yüksek değerlerin sesini duyarak hareket

---

⁸⁹ *İnsan Felsefesi*, s. 97.

ettiğinde her türlü bağlardan kurtularak özgür olurlar. Bu durum aynı zamanda, sıradan insan düzeyinden yaratıcı insan düzeyine bir geçiştir. Atay, kişilerini kurgularken aslında onları bütün varlıkların üstünde bulundurur, onları yüksek değerlerin taşıyıcısı ve onların gerçekleştiricisi olarak okuruna sunar. Kurgu sürecinde bir nevi ideleştirme yönelimi vardır. Çünkü Atay'ın, insanın neliğine daha derinden girmesini sağlayan, onun bu ideleştirme eğilimidir. Atay bu yönelim sayesinde bir taraftan 'olan'ın realitedeki karşılığını okura gösterirken; diğer bir taraftan 'olması gerekeni' açığa çıkarıp işaret eder. Tutunamayanlar'da, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı'nda araç değerlerin sesini duyan ve kendisini buna göre ayarlayan kişiler, değer kavramının bile kullanılmasından çekinilen bir dünya içerisinde yaşarlar. Bu dünyanın yasalarına göre değerler soyut ve genel kavramlardır; onların bir varlığı yoktur. Bu nedenle değerlerden değil, sistem tarafından konulan normlardan söz edilir. Atay'a göre insan olmak bu sistem içerisindeki bir dünyaya 'hayır' diyebilmektir. Roman kişilerinin hayır diye bildiği an kişilerin insanlaşma süreci başlamış olur. Örneğin Turgut realiteyi inkâr ettiği ve ona hayır diyebildiğinde; yani yüksek değerlerin sesini duymaya başladığında yazar tarafından kabul şartlarının ilkinin gerçekleştirmiş olmaktadır. Selim ve Hikmet ise farklı duyuş ve duyarlılığı ile dünyayı ideleştirebilecek olan kişilerdir. Her ikisinde de sanatçı duyarlılığı olduğu için bu ideleştirmeyi gerçekleştirme yolları ararlar. Mustafa İnan'da ise ideal bir bilim adamının sistem tarafından konulan normlar karşısında ters düşen yanlışlıkları ve çarpıklıkları ironik bir halde anlatılır. Ancak Atay için romanlarda bu ideleştirmenin anlamı, realite hakkında fikirler öne sürmekten daha ötesidir. 'Tutunanlar'ın öğelerini parçalamak, onların güç dolu izlenimini yok etmek ve araç değerlere dayanan karşılığını ortadan kaldırmak esas olandır. İnsanlaşma sürecine giren kişiler, kendilerini kurgu içerisinde güçlü bir şekilde imtihana tutan hayatla karşılaşır. Dış etkenlerin uyutucu durgunluğu karşısında hayır diyebilen insan için artık araç değerler, yüksek değerlerin buyruğuna girmeye başlamış demektir. Bu nedenle Atay, kişilerinin önüne realitede olandan kendisini ayırabilecekleri ve biyopsişik yetenekleri sayesinde onun dışına çıkabilecekleri olanaklar koyar. Bu nedenle gerek Selim gerekse de Hikmet sisteme kendilerini ayarlamak yerine sistemi kendilerine ayarlamaya çalışırlar. Kendilerini gerçekleştirmek amacıyla yapılan bu ayarlama girişimleri maalesef özgürlüğün

ağırlığını kaldıramadıkları için ölümle sonuçlanmaktadır. Bu ayarlama ancak yüksek değerlerin sesini duyup varlık şartlarını yerine getirip özgürleşmekle mümkün olur. Varlık şartlarını yerine getirmeyen, biyopsişik özelliklerinin çoğundan yoksun olarak, çevrelerinin dışına çıkamayarak, varlıklarını sadece bu çevrenin varlığına bağlayarak bir yaşam alanı oluşturmaya çalışan ‘tutunanlar’ın sistemi, Selim ve Hikmet’i özgürlüklerini kötüye kullanmaya iter. “ Oğuz Atay’ın müntehir kişileri, ironik birer öznedir, paradoksal olarak oluşturulmuşlardır. Daha açık bir ifadeyle, Selim Işık gibi Hikmet Benol da hem ne ise odurlar hem değildirlen, diğer bir ifadeyle her ikisi de hem özgürlüklerini kötüye kullanan bireylerdir hem de onu bilinçli olarak kötüye kullanan kişiler olarak çizilmişlerdir. Özellikle bu ikinci yönleri, onları ironik birer figüre dönüştürür ve yazarın haksızlık etmeden, yani adil bir şekilde, hem kurulu dünyaya inanmayan kendisi gibi, normallik standardı olan düzenin neliğini de açığa çıkarıp teşhir etmesine olanak sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle Oğuz Atay’ın kişileri, hem dramı yaşayan kendilerini ortaya koyarak düzenin normallik standardını tartışmaya açarlar hem de kendilerini kurgulayan yazarın da verili veya alternatifli haliyle dünyadan umutsuz, dolayısıyla kökten bir değişimi ima eden anti-nihilist olduğunu da ortaya koyarlar.”⁹⁰

Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı’nda kişilerin eylemleri, ya doğrudan ya da dolaylı bir şekilde değerler tarafından yönetilerek gerçekleştirilir. Bu iki gerçekleştirme şekli değer duygusunun açıklığına ve gerçekleştirilen eylemlerin niteliği ile de yakından ilgilidir. Kişilerin (Turgut, Selim, Hikmet ve Mustafa İnan), değer duyguları yeteri kadar açık ve yaptıkları eylemin niteliği de karmaşık değilse, gerçekleştirilen doğrudan bir gerçekleştirme şeklinde olup bitmektedir. Aksi takdirde ise değer duyguları yeterince açık olmayıp ve yapılan eylemin niteliği de karmaşık ise, söz konusu gerçekleştirme dolaylı gerçekleştirme şeklini alır. Örneğin Selim’in ve Hikmet’in her iki romanda da oynadıkları oyunlar; öykü, şiir, önsöz, oyun ve biyografi yazma oyunları oynamaları bu tip bir gerçekleştirmedir. Her iki roman kişisi de bu dolaylı yapıp etmelerinde duraksarlar, varoluşun amacına yönelik düşüncelere dalarlar ve derin bir değerler çatışmasının içine düşerler. Bu nedenle Atay’ın kişilerinin yüksek değerler tarafından

---

⁹⁰Tutunma Fenomeni Karşısında Üç Tavrı, Beş Romancı, 660.

yönetilen eylemleri gerçekleştirme şekilleri, onların değer duygularının gücüne bağlıdır. Ayrıca bütün kişileri bir şekilde geleceği kurma peşindedirler. Ancak gelecek ise kişilerin iradelerine, eylemlerine ve kararlarına bağlıdır. İnsan tarihsel bir varlıktır ve diğer canlılar gibi, sadece içinde bulunduğu zamanı yaşayan bir varlık değildir. O bakımdan yapıp-etmelerini belirleyen, bir düzene koyan ve problemler karşısında kendisine dayanak sağlayan değerlere ihtiyaç duyar.

Daha önce belirttiğimiz gibi İnsan Felsefesi'ne göre insan "olanaklar varlığıdır" ve varoluşunu gerçekleştirebilmesi için "plastisite" özelliğine ihtiyaç duymaktadır. Atay'ın kişileri özellikle Selim ve Hikmet kurgu içerisinde doğdukları andan ölene kadar geçirdikleri zaman aralığında verili ve aynı zamanda değişen bir dünyayla karşı karşıyadırlar. Sürekli olarak değişen hayat formları içerisinde yaşarlar; kendilerini bu değişen formlar karşısında koruyamazlar, onlara uyum sağlayamazlar, her türden ihtiyaçlarını gideremezler, çevreleriyle etkileşim kuramazlar ve bütün bunların sonucunda plastisite özelliğinden yoksun oldukları için hayatlarına son verirler. Fakat Turgut plastisite özelliği sayesinde Selim'in intiharı sonrası küçük burjuva düzeni içerisinde karşılaştığı olaylar onu uyarmaya başlamıştır; şimdiye kadar yürüdüğü yol olan küçük burjuva hayatının yürünecek biricik yol olmadığını anlamaya başlamıştır. Hatta madde sferini aşabilecek eylemlere girişmiş, başka bir nitelikte olan hayat tarzlarının bulunduğunu görmeye ve ayıkmaya başlamıştır. Ancak Turgut bu yolda ilerleyip, özgürlüğünü iyiye kullanmayı seçip ve gerçeklerle mücadele etmeyi göz alıp kaçmasaydı; varoluşsal bir bilgiye erişecek ve o zaman bu bilgidен kalkarak yeni bir yolda yürümeye başlayacaktı. Bu yeni yolda ağırlık, yüksek değerlere kayacak, bu kez yüksek değerler ağır basmaya başlayacak; araç değerler, yüksek değerlerin buyruğuna girecek, yüksek değerler için bir sıçrama tahtası olacaktır.⁹¹ Bu sıçrama Atay'ın kişileri için zorunlu bir unsur olması nedeni ile kurguda yüksek değerler ve araç değerler daima çatışma halindedir. Eğer Atay bu çatışmayı yüksek değerlerin lehine sonuçlandırsaydı Turgut kendini ontolojik olarak gerçekleştirebilecekti. Görüldüğü gibi Turgut'un kendinde bulunan olanakları kullanarak yüksek değerlere

---

⁹¹*İnsan Felsefesi*, s. 153 – 154.

ulaşabilmesi ve araç değerleri yüksek değerlerin buyruğuna girdirebilmesi için güçlü bir irade ile özgürlüğüne karar vermesi gerekmektedir.

İnsanın değerlerin sesini duyabilmesi, onun tavır takınan bir varlık olmasıyla yakından ilgilidir. İnsan, hayat durumları içerisinde bilinçli olarak veya olmayarak sürekli seçimlerde bulunmaktadır. Örneğin çevresinde gelişen bir olay karşısında ya o olayın yanında ya da karşısında olabilmeyi seçmektedir. Bu seçim tam olarak tavır takınmaktır. Tavır takınma felsefi antropolojiye göre iki şekilde gerçekleşmektedir: “I. Açık tavır takınma; II. Kapalı tavır takınma. Birincisi görünüş alanına çıkar; ikincisi görünüş alanına çıkmaz; gizli kalır. Tavır takınmanın iki şekli de insanın içinde bulunduğu durumlarla başa çıkabilmesi için, onun daha önce bilen, yapıp-eden, değer duygusuna sahip olan bir varlık olmasını gerektirir. Eğer insan bilen bir varlık olmasaydı, o zaman o ne hayat durumlarından yana, ne onlara karşı tavır takınabilir, ne de onlarla hesaplaşabilirdi. O zaman insan aktif olamayan, hep pasif kalan, uyku da bir varlık olurdu. Fakat bilgi de tek başına yeterli değildir. İnsanın içinde bulunduğu hayat durumlarından sıyrılıp çıkabilmesi için, onun aynı zamanda yapı-eden, aktif bir varlık olması gerekir. Fakat insan değer duygusuna sahip bir varlık olmasaydı, o zaman o aktif, yapıp-eden bir varlık nasıl olabilirdi? Çünkü değer duygusuna sahip olmayan bir varlık için her şey birbirinin aynı olurdu. Böyle bir varlık içinde bulunduğu durumdan yana veya ona karşı tavır takınamazdı. İmdi ancak bilgi, yapı-etme, değer-duygusu gibi niteliklerle donatılan bir varlık tavır takınabilir.”⁹² İnsanın hayat durumları karşısında herhangi bir şey karşısında tavır takınmak, ya ondan yana veya ona karşı durmak anlamındadır. Bu yanında veya karşısında durma eyleminin gerçekleşebilmesi için insanın öncelikle karar vermesi gerekmektedir. Karar vermesi için insanın ilk olarak değerlerin sesini duyması, sesini duyduğu değer gereği olan hareketi gerçekleştirmesi ve böylece aktif olması gerekir. Aksi takdirde insan eğer aktif olmazsa hayat durumları arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkan sallantılar karşısında pasif kalır. Pasif durumda kalan insan, önceden ön göremediği durumlarla karşılaşır, onlar tarafından yönlendirilir ve onların getirdiği her şeyi olduğu gibi kabul etmek zorunda bırakılır. Ayrıca çeşitli yaklaşımlarla, varlık ve insanın neliği arasındaki ilişkiyi görebilme yollu insana

---

⁹²*İnsan Felsefesi*, s. 110.

kapatılır. Pasif durumdaki insana sürekli olarak diğer varolanlar gibi bir varolan, şeyler arasında bir şey olarak kendisini düşünemeyeceği vurgulanır. Daha önce söz ettiğimiz gibi insan, varlığını sorgulayan, kendi varlığının kendisi için bir problem oluşturduğunu görebilen tek ve özel varolandır. Bu nedenle insanın neliği olaylar, durumlar ve insanlar karşısında takındığı tavır sonucunda ortaya çıkar. İnsanın *dasein* özelliği, yani kendi öz varlığı kendisi için problem olan bir varolan olması; insanın ancak kendi varlığı ile kurduğu ilişki sonucunda hayat durumları karşısında takındığı tavır ile anlaşılabilen bir var olan olduğu gösterir. İnsan kendi varlığının sorumluluğu kendisine verilmiş olması onu ancak ortaya koyduğu tavırları yoluyla tanımlanmasını sağlar. Bundan dolayı da insan hayat durumlarına karşı tavır takınabilen ve onlarla hesaplaşabilen bir imkânlar dünyasında yaşayan bir varlıktır. İnsan için iki temel tavır takınma imkânı olduğundan söz etmiştik. Birincisi olan açık tavır takınma hayat durumları içerisinde olup biten olaylardan yana veya onlara karşı karar vermeyi gerektirdiği gibi, verilen bu kararların gerçekleştirilmesi gerekir. İkinci tavır takınma şekli olan kapalı tavır takınma da ise böyle bir gerçekleştirilmeden söz edilemez. “Somut hayat durumlarına karşı veya onlardan yana takınılan tavrın önceden hesaplanması gerekir. Gelecek bir zamanda gerçekleştirilmesi gereken tavır takınmanın gerçekleştirilme olanakları iyice düşünülmüş, taşınılmış, hesap edilmiş olmalıdır. Eğer koşullar elverişli değilse, o zaman gerçekleştirmeye girilmez. Gerçekleştirme, bu koşullar sürdüğü sürece geri bırakılır. Böyle bir tavır takınma, insanın hayatının iç-sferine ait olan, kapalı bir tavır takınma olarak kalır, yani böyle bir tavır takınma görünüş alanına çıkmaz.”⁹³ Bu tür tavır takınma Atay’ın kişileri tarafından en sıklıkla başvurulanıdır. Selim’in hayat durumları karşısında “Ne yapmalı?” sorusuna verdiği cevapla kendisine ontolojik bir dayanak oluşturması bir açık tavır girişiminin başlangıcını oluştururken; bu girişimin oluşturduğu programın zaman içerisinde dayanma gücünü ve işlevini yitirerek Selim’i intihara sürüklemesi ise kapalı tavrın bir örneğidir.

İnsan Felsefesi’nin tavır kavramını böyle adlandırmak beraber bu iki tavrın her birine değerli- değersiz, yüksek-aşağı gibi nitelikler yüklemeyiz. Yani açık tavır takınmak, o kişiyi daha iyi bir varlık, ya da yüksek bir varlık derecesine yükselttiği

---

⁹³ *İnsan Felsefesi*, s. 113.

anlamına asla gelmez. İnsanın kendi dışında varolan diğerleri/ötekiler ile birlikte varolan bir 'varlık' olduğundan daha önce söz etmiştik. Atay'ın kişilerinin de dünyaları daima ötekilerle paylaştıkları bir dünyadır. Bu kişilerin dünya ile olan ilişkileri hayat durumlarının sonucu oluşan paylaşıma dayalı dünyadır. Gerek Selim'in gerekse Hikmet'in insan olarak başkalarıyla olan paylaşımlarının sonucu oluşan 'kaygı' ile olan ilişkileri onları tavır takınmaya itmektedir. Bu nedenle Atay'ın kişilerinin ötekilerle yani "tutunanlar" ile olan ilişkileri her zaman sahici olamama olasılığını içerisinde taşır. Bu durum Tutunamayanlar'da Selim Işık ve Turgut Özben'e, Tehlikeli Oyunlar'da Hikmet Benol'a ve Bir Bilim Adamının Romani'nda ise Mustafa İnan'a iki seçim olanağı sunmaktadır. Bu olanak ötekilere karşı açık veya kapalı bir tavır takınmaktır. Ayrıca bu tavır takınmanın sonucu olarak halis bir ilişki içinde olmak veya halis olmayan bir 'onlara' uyma eylemi içerisinde olmaktır. Ötekilerle halis bir ilişki içerisinde olmak Atay'ın kurgusu için her ne kadar mümkün olsa da bunu gerçekleştirmek kolay değildir; çünkü kurgu içerisinde öteki'nin ne olduğu ve nasıl yaşadığına dair algı zamanla değişmektedir. Bu durumu Atay: "Hiç bir şey yapmadan, aptalca bir düzen içinde yaşarken kimse görmüyordu. Sonra, alışılmışın dışında en küçük bir davranışı görüyorlardı" ⁹⁴ şeklinde özetlemektedir. Bunu Selim'in veya Hikmet'in ironik ve paradoksal eylemleri sonucu görebildiğimiz kişiliklerinden de anlayabiliriz. " Selim Işık gibi, Hikmet Benol da hem ne ise odurlar hem değildirler, diğer bir ifadeyle her ikisi de hem özgürlüklerini kötüye kullanan bireylerdir hem de onu bilinçli olarak kötüye kullanan kişiler olarak çizilmişlerdir." ⁹⁵ Atay'ın her iki romanında da tutarsızlıkların ne olduğu ve asıl ters gidenin nasıl bir yol izlediğine dair birçok teori bulmak mümkündür. Bunların içerisinde en dikkat çeken Atay'ın ötekilerin veya sözde tutunanların ortaya koyduğu normallik standardının özellikleridir. İnsanın varoluşsal kaygıdan kurtulup kendini bulmasına imkân sağlamaması, küçük burjuva standartları içerisinde konformizme karşı özgürlüğün satılması ve en önemlisi sıradan insan düzeyinden yaratıcı insan düzeyine sıçramak için aşma olanağını kapalı tutması bu normallik standardının göze çarpan ilk özellikleridir. Atay'ın romanlarında bizlere gösterdiği en önemli tespitlerin başında; insanların modern toplum tarafından, başka

---

⁹⁴Tutunamayanlar, s. 555.

⁹⁵Tutunma Fenomeni Karşısında Üç Tavır, Beş Romancı, 660.

birilerinin kendileri adına bir şeyler yapmalarını yeğlemekte olduklarını göstermesi gelmektedir. Örneğin Turgut'un varoluşsal kaygıyla ya da kararların daha büyük bir varlık tarafından çoktan verilmiş olduğunu düşünmesi, onun özgürlüğü ile karar vermesinin önündeki en büyük engel olarak durmaktadır. Bu durum Turgut'u tavrı takınmayarak halis olmayan eylemleri gerçekleştirmeye adeta teşvik etmektedir. Atay'ın kişilerihayat durumları karşısında gerekli tavrı takınmadıkları ve “ büyük ve güzel şeyler yerine, aşağılık şeyler düşün”⁹⁶ükleri için tutunamayanlar konusunda her zaman endişe içerisine düşmek zorunda bırakılmaktadırlar. Hayat durumları içerisinde “tutunanlar”ın aslında var olmadığını; içinde yaşadıkları düzenin simgesel ve tutarsız olduğunu görmek; kişiler için özgürlüğü iyiye kullanmanın en büyük kaynağını oluşturur. Örneğin Turgut için “tutunanlar”ın düzeni halis olamayan ancak çekici unsurları içerisinde bulundurduğu için ona cazip gelen bir düzen oluşu kişiliğinin olumsuz yönde gelişmesine neden olur. Bu cazip düzen karşısında gerekli tavrı gereken zamanda gösterememiş olması onu özgürlükten mahrum ettiği gibi kendini gerçekleştirmesine de imkân sağlamamaktadır.

Tutunamayanlar romanında “tutunanlar”ın var olmasa bile varmış gibi işliyor olmaları, halis olamadıkları halde en iyi sahiciymiş gibi tavrı takınabilmeleri aslında onların ne kadar temelsiz olduğunun da bir göstergesidir. Sözde “tutunanlar”ın hayatı araç değerler tarafından yönetilen yapıp-etmelerden oluşmuştur. Bu nedenle bu eylemler karşısında takınılan tavrı daha çok öznel niteliktedir. Takınılan tavrı tamamen kişinin çıkarlarıyla ilgilidir. Bu nedenle hayat durumları karşısında takınılan tavırlar zamana ve şartlara göre sürekli değişiklik gösterir. Araç değerler tarafından yönetilen eylemlerin temelinde çıkarlar bulunur. Bu çıkarlar eğer kişiler arasında bir uyumu sağlamazsa ortaya çatışmalar çıkar. Kişilik problemi bulunan insanlar arasında çıkarların uyumunu sağlamak kolay değildir. Çünkü daha önce de vurguladığımız gibi kişilik konusunda en azından geçici bir istikrar oluşturmak için insan, içerisinde yaşadığı toplumsal düzenin tutarlılığı konusunda adeta bir simülasyon oluşturmaktadır. Olaylar, durumlar ve insanlar karşısında halis bir tavrı içerisinde olma; ötekinin tavrının halis olmadığını gösterdiği için sarsıcı ve kışkırtıcıdır. Halis bir şekilde tavrı takınmak insan için daima bir aşma sıçramasıdır.

---

⁹⁶*Tutunamayanlar*, s. 612.

Daha önceden belirlenen imkânlar yoluyla insanın kendini gerçekleştirme takındığı tavırla yakından ilgilidir. Ancak hayat durumları karşısında tavır takınabilen insanda kişilik arayabiliriz.

İnsanın söz konusu hayat durumları karşısında tavır takınabilmesi onun önceden gören, önceden belirleyen bir varlık olmasıyla ilgilidir. “ İnsan ve yalnız insan, önceden görerek ve önceden belirleyerek olayların akışına aktif bir şekilde karışabilir; onların akışını kendi niyet ve amaçları yönüne çevirmeye çalışabilir.”⁹⁷ Önceden görmek ve önceden belirlemek insanın temel varlığının iki niteliğini birlikte oluşturmaktadır. Önceden gören, önceden belirleyen bir varlık olarak insan olayların akışına karışır, onlara yön verir ve ayrıca onları yöneten varlık sferini oluşturur. Atay’ın kişilerinin önceden görme ve önceden belirlemelerinin fenomen özellikleri ile değer probleminin özellikleri arasında ortak nitelikler vardır. Atay’ın kurgusunda değerler alanında gündelik hayattaki somut eylemleri yöneten iyilik-kötülük, faydazarar gibi değerler karşısında takınılan tavır bakımından tam bir uygunluk vardır. Örneğin Selim Işık ve Hikmet Benol reel somut hayattaki insanlar gibi güvenilir ve iyi insanların varlığına inanırlar ve ötekilerine inanmazlar. Bu nedenle projelerini, planlarını buna göre tasarlarlar. Her ikisi de her ne işle uğraşırsa uğraşsınlar, plan tasarlamaktan ve kendilerine hedef koymaktan vazgeçmezler. Bu nedenle insanın plan tasarlaması veya kendisine hedef koymasında sürekli olarak önceden görme, önceden belirleme varlık özelliğini kullanması kaçınılmazdır. Örneğin Selim Işık’ın bireysel projesini ortaya çıkarırken planlar yapar, kendisine amaçlar belirler, bir ön sezgiyle hareket edip önceden görüp, önceden belirler. Eğer önceden göremeyip de önceden belirleyemeseydi; Selim ne plan tasarlayabilir, ne de kendisine amaç koyabilirdi. Atay’ın kurgusunu farklı kılan özelliklerin başında pek fazla fark edilememiş olsa da onun kişilerinin planlarını, amaçlarını hangi araçlarla gerçekleştirilebileceğini bir yazar olarak okuyucuya önceden belirleyip göstermesi önemlidir. Çünkü Atay’ın bütün halis eylemleri, tavırları ve değerleri önceden görme ile önceden belirlemeye dayanır. Kişilerin eylemleri dikkatlice incelendiğinde otomatlaşan hareketler bir yana, diğer eylemlerin bütünü önceden görme ve önceden belirleme gerektirir. Selim’in kendisini oluşturmak için ortaya koyduğu programa

---

⁹⁷ *İnsan Felsefesi*, s. 115.

bakabiliriz: “Bireyin tek başına kaldığı zaman kendisini oluşturmak için yapacağı çalışmalar, ne yapmalı sorununun önemli bir bölümüdür. Kendi değerini eksiksiz bilen bir kişi ne yapmalı, ne yapmalı diye bocalamaz. Düzenli bir çalışma düzeyine girebilmek için üç temel sorunu çözmek gerekir:

a) Kendini iyi tanımak

İnsan en çok kendisiyle ilgilenir; ama bu ilgi bir yöneme dayanmaz ve kendini tanıma sorunu bilimsel bir yolla çözümlenmezse sonsuz bunalımlar karanlığına düşer birey. Değerini tam bilmeyen kişi, gereksiz yakınmalarla gün geçtikçe daha da bozulur ve çürüyüp gider. Kişisel değeri büyütme de küçültme de aynı derecede zararlıdır. Yola çıkmadan önce altından kalkamayacakları bir yükün altına girenler daha işin başında ezilip kaybolurlar; gerçek değerinin çok azını ortaya koyanlar da kısa zamanda tembelleşip bir işe yaramazlar.

Kendini tanıma sorununun çözümünde, Descartes’ın bilimlerine uyguladığı kuşkuculuğu kullanabiliriz. Bütün değerlerimizi önce yok sayarak işe başlamalıyız. Kişisel değer saydığımız şeylerin, toplumun baskısıyla edinilmiş sahte nitelikler olabileceğini de hiçbir zaman akıldan çıkarmamalıyız. Örneğin, soyut ahlâk kavramlarını ele alalım. Namus, iyilik, iş ahlâkı gibi her toplumun temel dayanakları sayılan kavramlar vardır. Bu kavramların her toplum için aynı olduğu ve bunlarla ilgili kurallara her toplumda uyulması gerektiği belirtilmiştir bizlere. Biz, ancak kendi özlediğimiz toplumda uymalıyız bu kurallara. Onlara ise, şartlar ne olursa olsun toplumu ayakta tutmak için bizi soyut kavramlarla uyutmaya çalışırlar. Ben, sadece namuslu olmakla öğünen kişiyi adamdan saymıyorum; toplumu iyiye, güzele götürmek için kendi gibi namuslu insanlarla birlikte bir çaba harcamamışsa, çevresindeki uygunsuz gidişe başkaldırmamışsa, o kişi namussuzdur benim için. Benimde değerlerimin arasına bu çeşit nitelikler karışmışsa atmalıyım onları, onlarla öğünmemeliyim. Bu nitelikler, amacımı gerçekleştirirken bana zararlı bile olabilir. Gerekirse bir ülkü uğruna hırsızlık da yapmaz mı insan? Kendi aramızdaki ilişkilerde ahlâklı olmamalı demek

istemiyorum; bize bu çeşit iftiralar atılmamalı. Fakat onların düzenini korumak için gerekli olan böyle sahte değerlere de hiç önem vermeyelim.

b) Kendini eleştirmek

Bu deyimle Batılıların 'otokritik' dediği soruna eğilmek istiyorum. Yukarıda söylediklerim bir otokritik sayılabilirse de ben otokritiği daha çok bir eylem için varsayıyorum. Bir eylemden sonra, o eylemin birey açısından değerlendirilmesidir otokritik, diyorum. Kendini eleştirmenin, kendinden yakınma çerçevesinden de çıkması gereklidir diye düşünüyorum.

c) Dış etkenlerin uyutucu durgunluğuna kapılmamak

Ülkemiz, bugün için durgun bir toplum düzeni içindedir ve insanı toplumsal çalışmalara itecek bir dış etkenin yok olduğu söylenebilir. Peki ne yapalım o halde? Olayların bizi hazırlıksız yakalamasına fırsat mı verelim? Yoksa tehlikesiz çalışmalarla o zamana kadar kendimizi avutalım mı? Bence hemen köklü bir çalışma dönemine girelim. Bende bu satırları yazar yazmaz söylediklerimi uygulamaya girişeceğim hemen. Daha fazla oylanmayayım.”⁹⁸

Bu nokta da artık Atay'ın romanlarında ortaya koyduğu fenomenlerin çözümlenmesi ile ortaya çıkan yolda analitik bir şekilde yürümeye devam edebiliriz. Görüldüğü gibi her ne kadar Selim'in bireysel programını gerçekleştirememiş olsa da kendisine amaç koyabilmesi, bu amaca yönelik plan yapabilmesi, önceden görebilen ve önceden belirleyebilen bir varlık olmasıyla yakından ilgilidir. Atay'ın dil ve kurgu becerisi açısından Selim “insan için, insan adına yapıp eden, insanın yapıp-etmeleriyle amaçlarının yönünü belirleyen, ondan yana veya ona karşı kararlar veren, dünyanın başka bir gücü değil;”⁹⁹ Selim bütün bunların gerçekleştirilmesi için yüksek değerlerin sesini duyan kişidir. Olay kurgusunda da görüleceği gibi Selim de Hikmet Benol gibi yaşama tutunamayan bir yalnızdır. Hikmet'te de olduğu gibi Selim, “ anlaşılamamaktan

---

⁹⁸*Tutunamayanlar*, s. 97-98.

⁹⁹*İnsan Felsefesi*, s. 119.

kaynaklanan bir yalnızlığın dünyasında”¹⁰⁰ yaşar. Verili gerçekliğin karşısında tek başınadır ve bu durum karşısında Selim başka bir güce değil, sadece kendisine dayanmaktadır. Aslında bundan dolayı, tutunamayanlar hayat durumları karşısında başka bir güce değil, her şeyi kendi yalnızlıklarına borçludurlar. Aksi halde tutunamayanlar ile tutunanlar arasında ne bir fark olacaktı, ne de tutunamayanlar eylemlerinden sorumlu tutulabilecekti. Sorumlu bir varlık olmayı tercih etmek beraberinde tek başına kalmayı da beraberinde getirmektedir. Bu yalnızlıkla beraber tutunamayanların nitelikleri aslında Selim Işık’ı romanda adı gibi bir ışık kaynağına dönüştürür. Bu ışık Turgut için hayat durumları içerisindeki çaresizliğini gösterir, gittiği yolu ve gerçekleştirdiği eylemleri aydınlatarak; onu kendisini sorgulamasını sağlar. Romanda her ne kadar bir ışın olsa da tutulan bu ışık Turgut için gidilmesi gereken asıl yolu ona göstermesi bakımından önemlidir. Aksi takdirde varlık şartlarını yerine getirmeyen ve yüksek değerleri araç değerlerin buyruğuna vermiş olan Turgut karanlıkta kalacak; bir türlü yolunu bulamayacaktı. Bu nedenle insanın varlık şartları kendisi için bir ışık kaynağıdır.

“Önceden görme ile önceden belirlemenin alanı gelecektir. İnsan gerçekleştirmek istediği planlarıyla, amaçlarıyla, yapıp-etmeleriyle geleceğe yönelmiştir. Gerçi insanın ‘şimdisi’ ile geleceği, hem olumlu, hem de olumsuz anlamda geçmişe bağlıdır. Fakat insan hayatının, eylemlerinin ağırlık noktası zamanın gelecek boyutuna yönelmiştir. Gelecek, geçmiş gibi, herhangi bir bilimin objesi değil, fakat önceden görme ile önceden belirlemenin objesidir. Fakat bu obje olma, bir bilim objesi olma anlamı taşımaz. Önceden görme ötedenberi *Pythianın*, falcılığın bir alanı olagelmiştir. Gelecek karanlıklara gömülüdür. Bu yüzden insanın önceden görme ve önceden yönetmesine açık bir alandır. Önceden görme ile önceden belirleme, zamanın gelecek sferine, insanın amaçlarına göre yönettiği eylemleri ile şekil verebilir.”¹⁰¹ Atay’ın kişilerinin kendi eylemlerini gerçekleştirebilir olmaları ve bu eylemler sonucu ortaya başarı ya da başarısızlık koymalarında onların; önceden gören, önceden belirleyen,

---

¹⁰⁰ ‘Ben Buradayım...’, s. 233.

¹⁰¹ *İnsan Felsefesi*, s. 120.

planlayan, yapıp eden bir varlık olmalarının gerekliliği vardır. Gerek Tutunamayanlar ve Tehlikeli Oyunlar romanlarında gerekse de Bir Bilim Adamının Romanı'nda gelecek zaman sferi insanın inisiyatifine açık durumdadır. Bu nedenle gelecek zaman sferi başka hiçbir güç tarafından önceden determine edilmemiş durumdadır. Bu nedenle zamanın gelecek boyutu kişilerin yapıp etmelerine açıktır. Selim Işık, Turgut Özben, Hikmet Benol ve Mustafa İnan önceden görmeye, önceden belirlemeye çalışarak geleceğe şekil vermeye az veya çok çalışırlar. Bunun için planlar tasarlar, amaçlar belirler ve bu amaçları gerçekleştirmek için araçlar seçerler. Ancak gerekli istek ve iradeyi ortaya koyamadıkları için bu amaçlar hiçbir zaman gerçekleşmezler. Çünkü kişilerin kendilerini gerçekleştirme amaçları için sadece önceden görme ile önceden belirleme yetmez. Bu iki nitelik insanın aktif olma, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan bir varlık olma gibi diğer nitelikleriyle bir işlev ve anlam kazanırlar. Aktif olma, yapıp-etme, değerleri duyma ve tavır takınma gibi nitelikler zaten zamanın gelecek boyutuna yönelmiş niteliklerdir. “İnsan hayatının ağırlık noktası da onun aktivitesinin, değer duygusunun, tavır takınmasının şekil vereceği gelecek üzerinde bulunuyor.”¹⁰²

Yukarıda söz ettiğimiz bilgi, yapıp-etme, değer duygusu, tavır takınma, önceden görme ve önceden belirleme fenomenleri arasındaki ilişkiyi kuran fenomen ise isteme (irade) fenomenidir. İnsan, isteyen bir varlıktır ve bütün fenomenlerin insan için bir anlam taşıması onun isteme gücüyle aynı orandadır. Bu nedenle isteme, insanın varlık fenomenlerinin arkasında durmasını sağlayan yeteneğine verdiğimiz isimdir. “İsteme veya irade bir çeşit enerji kaynağı olarak kabul edilir. Bu enerji kaynağı insanın eylemlerinin sürdürülmesini, onların beslenmesini, aktif kalmasını sağlar. Fakat istemenin bu şekilde kavranılması yanlış anlaşılabilir; sanki isteme bir merkezmiş ve her şeyi bu merkez yönetiyormuş gibi yanlış bir anlayış doğabilir. Böyle bir görüş, ontolojik temellere dayanan antropolojinin göz önün de bulundurduğu insan fenomenlerine aykırıdır. Çünkü antropoloji bakımından isteme, ne içinde bulunduğu ilişkilerden

---

¹⁰²İnsan Felsefesi, s. 122.

koparılabilir; ne de bir merkezdir.”¹⁰³ İsteme fenomeni insanın varlık şartlarının en başında gelen fenomenlerden bir tanesidir. Bu fenomen aslında özü itibariyle sadece insana ait bir yetenektir. İsteme ile insan; diğer yetenekleri, eylemleri, aktarı ve özellikle değer duygusunu harekete geçirir. Çünkü bütün bunlar ile isteme yeteneği arasında çok sıkı ve derin bir bağ vardır. Örneğin isteme ile değerleri ele alalım. Atay’ın ironisini en sık yaptığı temalardan birisi değerler tarafından yönetilmeyen ve onlar tarafından şekil verilmemiş istemelerdir. Değerler tarafından oluşturulmamış her türlü eylem Atay’ın romanlarında paradokslar oluşturur. Eylemlere yön ve şekil veren istemeler; değer ve değer öğelerinden oluşur. Bir Bilim Adamının Romani’nda ülkede bilimin nasıl bir değer taşıdığını gösterdiği şu örnek dikkat çekicidir. “İnsanlarımızı önce düşünmeye, doğru düşünmeye sevk etmek lazım. Konuştukları dili düşünsünler, kullandıkları kelimeleri düşünsünler ve her şeyden önce de bir bilimsel araştırma yaparken ne yaptıklarını, ne yapmak istediklerini, nereye varmak istediklerini düşünsünler. Zannediyorlar ki, kendilerine lazım olan şey, karşılına çıkan matematik denklemlerini çözmek, eğrileri çizmek ve buldukları sonuçları hemen Almancaya, İngilizceye çevirerek yabancı dergilere göndermek ve başkalarının kitaplarında bu makalelerden bahsedilmesini temin etmek. Peki bütün bunları neden yapıyorsunuz? Efendim, bilim uğruna yapıyoruz. Peki şimdi bir an için bütün şu yüksek denklemleri ve uzun sonuçları bırak da bana söyle. Bilim nedir? Efendim? Bilim nedir? Dedim. Bilim mi nedir? Evet. Efendim, bilim, uğraştığımız şeydir. Bilim her şeyden önce, üniversiteyi bitirdikten sonra ‘bilim yoklaması’ ve ‘yabancı dil sınavı’ gibi engelleri aşarak doktora öğrencisi olmaya hak kazanabilmek için gerekli şeydir. Sonra, bir süre kürsüye gelen yabancı kitapları ve dergileri izleyerek bakalım ne var ne yok diye durumu izlemektir; sonra da durumu kollamak ve çok küçük mesele seçmek ve bu küçük şeyi büyüterek onu bir doktora haline getirmektir ve bu doktorayı yapmaktır. Sonra doktora sınavında başarı göstermektir ve bu başarıyı gösterdikten ve bu başarıyı gösterdikten sonra gülümsemeyi unutmaktır. Bilimin birinci ve en zor şartı budur. Sonra karşınıza doçentlik sınırı gelir. Bu sınırı aşmak ilk bakışta zor gibi

---

¹⁰³ *İnsan Felsefesi*, s. 125.

görünse de asıl zorluk doçent olmak değil, eylemli doçent olmaktır; yani kadro ayarlamaktır...”¹⁰⁴

Atay’ın kişilerinin değerlerle bezenmeyen ve değerler tarafından yönetilmeyen istemleri eyleme dönüşmeyerek sürekli boşlukta kalır. Bu nedenle Atay kurgusunda sürekli olarak istemeye yön veren, değer ve değer unsurlarından söz eder. “Salt aklın verileri, insanı, gevşetmeye fırsat vermeyen amansız bir çalışmanın zorunluluğuna itebilir. Oblomovluk ve eğlence düşkünlüğü, dünyada eşi görülmemiş bir baskıyla yok edilmek istenebilir. Bütün kişisel bunalımlar, ucuz yaşantılara dönüşle ilgili bütün buhranlar, birer birer sindirilmek istenilebilir. Herkes zaafalarını gizleyerek yalnız güçlerini ortaya koyar. İşte, görünüşte, toplumsal eylemi geliştirmek, ileriye götürmek için salt akılla bulunduğu sanılan ve her çeşit eylem için kaçınılmaz ilkeler ortaya atılan bu temel davranışlarda bile, kişinin ve çürümüş toplumun değiştirmek istemedikleri öz varlıklarını bilinçsizce koruma isteminin gizli baskılarını arayacaksınız! Bilimsel bir kuşkuyla önce bütün zaafalarını çekinmeden ortaya atacaksın! Olmadık bir yerde ortaya çıkmalarını önleyecek ve toplumsal eylemdeki ortaklarını umutsuzluğa düşürmekten böylece kurtulacaksınız.”¹⁰⁵ Yüksek değerler sesiyle bezenmiş bu isteme açık bir şekilde yazarın, değer ve değer unsurların yön verdiği eylemlerin boşlukta kalmayacağını göstermektedir. Eğer kişilerin bütün eylemlerinin arka planını oluşturan istemeler değerlerle bezenmemişse, bu eylemler ve dolayısıyla istemler halis olma özelliklerini kaybederler. Görüldüğü gibi Atay’ın kişilerinin projeleri, niyetleri, amaç ve planlarını gerçekleştirmek istediklerinde, o zaman onların arkasında halis istemenin bulunması gerekmektedir. Eğer bu gerçekleşmiş olsaydı ne Selim ne de Hikmet intihar etmezdi. Çünkü çeşitli nedenlerden dolayı kesintiye uğrayan planları ve eylemleri yeniden başlatmak, sürdürmek için istemenin halis bir işlev kazanmış olması gerekmektedir. Bu nedenle Atay hem Selim’i hem de Hikmet’i kesintiye uğrayan eylemlerini tekrar başlatmak için halis bir isteme içinde olmadıkları için onaylamamaktadır. Atay’ın kurgusunda da gördüğümüz gibi kişilerin isteme aktı,

---

¹⁰⁴*Bir Bilim Adamının Romanı*, s. 176-177

¹⁰⁵*Tutunamayanlar*, s. 94

yapılması gereken eylemlerin yeni baştan ele almak için her zaman uygun ve elverişli bir fırsat beklemektedir. Atay'ın kişilerinden beklediği, kendi eylemleri aralarında bir bağlantı kurmaları ve rastlantılar içerisinde bazen şu eylemi, bazen de bu eylemi yapan varlıklar olmamalarıdır. Ancak Atay'ın kişilerinin eylemlerine baktığımızda aralarında sıkı bir bağ kurulmadığını ve bu nedenle eylemlerin kararlı bir şekilde sürdürülemediğini görürüz. Kesik ve bağlantısız gerçekleşen eylemler sonucu Selim ve Hikmet hayatta kalmayı başaramamışlar kolay olan intiharı seçmişlerdir. Hâlbuki hem Selim hem de Hikmet eylemleri arasında karşılıklı, birbirini tamamlama ve birbirine bağlı olma ilişkisini kesintisiz ve yılmadan sürdürselerdi; öteki fenomenleriyle, özellikle eylemleri ile değer sferinden oluşan bir tutunma örgüsü oluşturabileceklerdi. Bundan dolayı da her iki romanda istemenin bir yandan eylem unsurlarıyla, diğer yandan bu eylemleri yöneten değer gruplarıyla ilişkisini incelemek yoluyla yeni bir yoruma ulaşabiliriz. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi eylem unsurları ile değer grupları arasında her açıdan bir uygunluk olmalı ve bu uygunluk üzerinden yoruma ulaşılmalıdır. “İsteme, birinci değer grubu (yüksek değerler), ile ikinci değer grubu (araç değerler) ya da bu değer grupları tarafından yönetilen eylem gruplarıyla bağlantılıdır. Çünkü bu eylem grupları, konulan amaçlar, hedefler, tasarlanan plan ve projeler için ortaya koymak, bunlardan yana veya bunlara karşı karar vermek, sonra da harekete geçmek zorundadır. İsteme, konulan amaç ve hedefleri, tasarlanan plan ve projeleri gerçekleştirmek için, eylemlerin arka perdesini oluşturmalıdır.”¹⁰⁶ Görüldüğü gibi eylem ve isteme arasında oldukça sıkı bir bağ bulunmaktadır. Kişilerin sadece yüksek değerlerin sesini duyarak halis istemlerde bulunmaları yeterli olmamaktadır. Bu halis istemleri bir plan veya programa dönüştürmeleri ve bunlardan yana tavır takınarak harekete geçmeleri gerekmektedir. Bunun nedeni; “istemenin bir yapabilmeyi gerektirmesidir.”¹⁰⁷ Yapabilme insandan öncelikle güçlü bir irade ve güç ister. İstenilenin gerçekleşmesi ancak insanın kendi bütünlüğü ile iradesini ele alıp onu ortaya koymasıyla mümkün olabilir. “Yapabilme, insandan kendi gücünü hesap etmesini ister. İnsan gücünü tartarken, hesap etmenin, eksik veya fazla olması da

---

¹⁰⁶ *İnsan Felsefesi*, s. 126.

¹⁰⁷ *İnsan Felsefesi*, s. 126.

olasıdır. Fakat hesap etmenin eksik olduğu yerde, halis bir istemeden söz edilemez; ancak gelişigüzel bir istemeden söz edilebilir; bu da arzu etmenin aynısıdır; çünkü istenilen bir şey gerçekleştirilmeyi gerektirir.”¹⁰⁸ Bu noktada daha net bir yoruma ulaşabilmemiz için üzerinde durmamız gereken isteme ile arzu etme arasında ne tür bir fark olduğudur. “ Arzu, yani istek sferi ile isteme arasında, fenomenlerde ortaya çıkan bir fark vardır. Çünkü insanın arzu sferi (istek sferi) sınırsızlığa kadar gidebilir. Hâlbuki isteme sferi sınırlıdır. Arzular, hem reel ve irreal olan, hem de olası olan ve olası olmayan arasında bağlar kurabilir.”¹⁰⁹ İsteme ile arzu arasındaki fark aslında bir hareket, eylem veya aksiyon farkıdır. İnsanın sınırsız ve sonu olmayan çeşitli istek, arzu, umut ve hayalleri bulunmaktadır. Varoluşun bir özelliği olarak isteme, istenilen her ne ise onun gerçekleştirilmesi üzerinde temellenir. İnsan istemesini gerçekleştirmeye çalışırken arzu da bu gerçekleştirme çabası görülmez. Bu nedenle istek, arzuya göre insan iradesinin gücüne dayanarak kendisini bütünlüğü ile ortaya koyma ve eylem gerektirir. Aksi takdirde insan istek sferini arzu sferinden ayırt edemez. Bu nedenle kendini gerçekleştiren kişi istek ve arzu arasındaki farkı görebilecek durumda ve yeteneğe sahiptir. Bu nedenle realite ve irrealite sferlerini birbirinden kolaylıkla ayırabilir. Halis bir istemenin ortaya çıkabilmesi için gereken gücü sarf edebilir ve olabilecek olanla-olamayacak arasındaki farkı görebilir durumdadır.

Daha önce incelediğimiz ve sonra da incelemeye devam edeceğimiz varlık fenomenlerinin beklide en önemlisi ‘özgürlük fenomeni’dir. İnsanın bilen, yapı-eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören, önceden belirleyen ve isteyen bir varlık olmasında onun özgür olmasının payı oldukça büyüktür. Çünkü bütün diğer fenomenler özgürlük fenomeni sayesinde anlam bulurlar. Eğer insan özgür bir varlık olmasaydı; onun isteyen bir varlık olarak yapıp etmelerini gerçekleştiremezdi. “İnsanın yapıp-etmelerini düzenleyebilmesi, onları hayattaki önemine göre sıraya koyup gerçekleştirebilmesi için, onun kendisine has bir inisiyatifi olmalıdır. Bu insanın doğal hayat şeklidir. Eğer insan kendi yapıp etmelerini gerçekleştirmek için onlardan birisine veya ötekisine bir öncelik

---

¹⁰⁸ *İnsan Felsefesi*, s. 126.

¹⁰⁹ *İnsan Felsefesi*, s. 127.

tanıyabiliyor, öncelik tanıdığını yapıyor ötekini bırakabiliyorsa, bu yeteneğini kullanması veya kullanabilmesi için, onun bir olanağa sahip olması gerekir. İşte bu olanak insanın özgürlüğüdür.”¹¹⁰ Özgürlük fenomenini ele alırken daha önce de belirttiğimiz gibi felsefî antropolojinin insanın varlığını somut bütün olarak kabul etmesi ve bu somut bütünlükten hareket ederek incelemesinden yararlanacağız. Çünkü insanın bütün varlığı, bütün eylemleri ve aktarı özgürlüğü ile ilgilidir. İnsan varlığı birinci bölümde de gösterdiğimiz gibi çeşitli alanlara ve yeteneklere bölünemez. Bundan dolayı da insanın varlık alanına ya da herhangi bir yeteneğine ayrı bir inisiyatif uygulanmaz. Çünkü insanın özgürlüğü yine onun somut bütünlüğüne dayanır. “Ontolojik temellere dayanan antropoloji bakımından özgürlük bir olanaktır; gerçekleşmesi, gerçekleştirilmesi insanın kendisinin bir işidir. Özgürlüğün bir olanak olması, temelini insanın varlık yapısında bulur. Çünkü insan da bir olanaklar varlığıdır. Bundan dolayı özgürlük insan türüne, hayvanların içgüdüsel davranışları gibi, doğuştan ve hazır olarak verilmemiştir. Bunun için de her insan aynı tarz ve ölçüde özgür değildir. Nitekim insanın öteki yetenekleri ile biyopsişik çekirdekleri de hem her teke aynı ölçü ve nitelikte hem de hazır bir şekilde verilmemiştir. İnsanın bütün yetenekleri, biyopsişik çekirdekleri, gelişmek için zamana gereksinim gösterirler. Çünkü bütün insan yetenekleri biopsişik çekirdekler olarak sadece olanaklardır; onların insanlar arasındaki dağılışı da *individuel*dir; yani insandan insana değişir.”¹¹¹ İnsanda bulunan özgürlük, insanın diğer varlık fenomenleri ve varlık bütünlüğü ile ilgilidir. Bu ilgi özgürlüğün insana bir olanak olarak verilmesinin kavranmasıyla kurulabilir. İnsana bir olanak olarak verilen özgürlük, diğer varlık yetenekleri ve biyopsişik çekirdeklerin olanak olarak verilmesi bakımından sorumluluk kavramı ile ayrılır. Özgürlük bir olanak olarak insan için bir yeteneğin ya da biopsişik çekirdeğin gerçekleştirme derecesi ve ölçüsünden oldukça farklı bir sorumluluk içerir. İnsanın bütünlüğü, özgürlüğü bir olanak olarak iyiye ya da kötüye kullanmada gösterdiği iradenin sorumluluğuyla ancak ölçülebilir.

---

¹¹⁰ *İnsan Felsefesi*, s. 129.

¹¹¹ *İnsan Felsefesi*, s. 132.

“Özgürlük olanak olarak da bir determinasyondur. Fakat bu determinasyon doğadan gelen bir determinasyon değildir; değerlerin, hem yüksek, hem de araç değerlerin bir determinasyonudur. Bizim bütün hareketlerimiz, yapıp-etmelerimiz, aktlarımız değerler tarafından yönetilirler.”¹¹² Ontolojik temellere dayanan felsefî antropolojiden yola çıkarak özgürlüğün insanın kendisini gerçekleştirme için bir olanak olduğunu görürüz. Bu durum Atay’ın roman kişileri içinde geçerlidir. Çünkü temelini insanın varlık yapısında bulan özgürlük insan için bir olanak haline gelir. Verili gerçekliğin karşısındaki kişi gibi kurgu içerisindeki kişi de bir olanaklar varlığıdır. Atay’ın kurgusunda kişiler, varoluşsal bütünlüğü ile nedensellik dışı bir varlık olarak görülebilirler. Çünkü kurguda karşımıza çıkan determinasyon, insan varlığından kalan bir nedenselliklerdir. Gerek Tutunamayanlar ve Tehlikeli Oyunlar romanlarında olsun gerekse de Bir Bilim Adamının Romanı’nda olsun kişiler yalnız değerler tarafından determine edilmektedirler. Bu determinasyon hem yüksek değer grubunu hem de araç değer grubunu içermektedir. Ancak romanları incelediğimizde yazarın her iki değer grubunu aynı şekilde determinasyona tabi tutmadığını görürüz. Birinci bölümde vurguladığımız gibi, araç değerlerin determinasyonu ile yüksek değerlerin determinasyonu arasında çok belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Selim’in veya Hikmet’in eylemlerine baktığımız zaman, bu eylemleri eğer alçak değerler yönetiyorsa; özgürlük ya ortadan kalkmakta ya da kurguda özgürlük için ayrılan fenomen alan daralmaktadır. Bu durum eylemlerin subjektif ilgi sferi tarafından yönetilmesinden kaynaklanmaktadır. Subjektif ilgi sferinin en önemli özelliği ise insanın kendi çıkar ve kazançlarını göz önünde bulundurmasını teşvik etmesidir. “Eğer insan burada göz önünde tuttuğu çıkarı, kazancı elde etmek istiyorsa, içinde bulunduğu ilişkileri, sağı, solu kollamak, ona göre hareket etmek zorundadır. Böyle bir durumda insan kendi ilgi sferi ile karşısındakinin ilgi sferini göz önünde bulundurmalı, hareketlerini buna göre ayarlamalı, yani içinde bulunduğu durum kendisinden ne istiyorsa öyle hareket etmelidir; yoksa eli boş döner. İmdi insan araç değerler sferinde kendi çıkar ve yarar içinde kaldıkça, hareketlerini buna

---

¹¹² *İnsan Felsefesi*, s. 133.

göre ayarladıkça, içinde bulunduğu duruma bağlıdır; özgür değildir; ya da özgürlüğü en az dereceye inmiştir.”¹¹³ Bundan dolayı da Atay’ın kişileri eğer yüksek değerlerin sesini duyup; eylemlerini yüksek değerler tarafından yönetilmesine olanak sağladıkları an özgürdürler. Çünkü Atay’ın romanlarında bize gösterdiği en önemli olgu; insanın içinde bulunduğu durumlara ve ilişkilere bağlı kalmadan, eylemlerinde ve karalarında ne sağı ne de solu kollamadan kendi iradesini ele alıp özgürlüğünü iyiye kullanmasının gerekliliğidir. “Büyük ve güzel şeylerin dışarı çıkmasına izin vermiyor. Korkuyoruz. Düşünmekten ve sevmekten korkuyoruz. İnsan olmaktan korkuyoruz. İnsan yerine bir yığın kuklalar yaratıyoruz. İnsana benzetirsek, onlara acımaktan korkuyoruz. İşin içine bir kere acıma girerse, ondan bir daha kurtulamamaktan korkuyoruz.”¹¹⁴ Bundan dolayı araç değerlere tutunan yumuşakçalarlar hareketlerini, eylemlerini ve tavırlarını araç değerler alanında gerçekleştirdikleri için özgür değildirler. İnsan ancak yüksek değer alanında eylemlerde bulunursa özgür olabilir. Özgür insan çıkar, yarar veya subjektif ilgiye göre kendisini düzenlemez. Burada unutmamız gereken nokta ise özgürlüğün insana hazır olarak verilmemiş olmasıdır. Daha önce de vurguladığımız gibi özgürlük insan için bir olanaklar bütünüdür. İnsan özgürlüğünü iyiye ya da kötüye kullanmakta tamamen kendi başınadır. Yani özgürlüğü gerçekleştirmek insanın iradesine kalmıştır. “İnsan kendi özgürlüğü derecesinden, yani onun az ya da çok olmasından yine kendisi sorumludur; çünkü özgürlük bir içgüdü değildir ki, doğuştan verilmiş olsun; insanın kendisi onu elde etmeye çabalamalı ve elde edileni de korumalıdır.”¹¹⁵ Gerçekleştirilen bu özgürlük olanak olarak iyiye ya da kötüye kullanılabilir. Örneğin insanın herhangi bir eylemini araç değerlerden gelen bir determinasyon yönetiyorsa, o zaman özgürlüğü kişi kötüye kullanır. Araç değerler tarafından değil de yüksek değerler tarafından determinasyon edilen bir eylem de ise kişi özgürlüğünü iyiye kullanarak özgürlüğün en yüksek dercesine ulaşabilir. Bundan dolayı özgürlüğü bir olanak olarak kullanmak insanı yöneten değerlerin türüne bağlıdır. Atay’ın kurgu, her iki değer grubuna dayanır. Ancak Atay; insanın özgür olabilmesi için

---

¹¹³ *İnsan Felsefesi*, s. 135.

¹¹⁴ *Tutunamayanlar*, s. 453

¹¹⁵ *İnsan Felsefesi*, s. 136.

araç değerlerin, yüksek değerlerin buyruğuna girmesi gerektiğini vurgular. Örneğin Tehlikeli Oyunlar'da olduğu gibi değerler arasındaki bu ilişkinin tersine çevrilmesi, insanın özgürlüğünü kaybetmesine neden olmaktadır. Bu durumda da hayat yavaş yavaş gerçekliğini kaybetmeye başlamakta ve Hikmet: “benim hayatım sürekli bir büyük oyundan ibaretti.”¹¹⁶ diyerek özgürlüğünü bilerek ve isteyerek kötüye kullanmaktadır. Bundan dolayı Selim'in veya Hikmet'in bütün yapıp-etmelerinin ve takındıkları tavırların temelinde özgürlük problemi vardır. Atay'ın romanlarındaki özgürlük probleminin daha detaylı bir şekilde incelendiğinde; onun özgürlük anlayışının temelini insanı kavrayış şekli ve insan hakkındaki görüşüne dayandığı görülecektir. Her iki roman da özgürlük problemi etrafında bakıldığında insanın nedensellik dışı bir varlık olduğu görülür. Selim'in, Turgut'un, Hikmet'in veya Mustafa İnan'ın bir bütün olarak nedensellik dışı varlık olmaları, onların somut varlık bütününde ortaya çıkan “insan olma”nın ayrıcalıklı durumudur.

İnsan; eylemlerini, olmasını istediği amaçlarını, hedeflerini ve planlarını üç boyutlu zaman içerisinde gerçekleştirebilir. Gerçekleştirilen her türlü yapıp-etmenin kaybolup gitmemesi için zamanın üç boyutunda değişmeyen yerlerini almaları gerekir. “İnsan, zamanın bu boyutlarına ‘geçmiş’, ‘şimdi’, ‘gelecek’ adını veriyor.”¹¹⁷ Zamanın bu her üç boyutu, yapıp-etmelerle ve onların ürünü olan olaylarla doludur. Bu nedenle insan ‘Tarihsel bir varlık olarak’tır ve bu önemli fenomeni ile diğer varlıklardan ayrılır. İnsanın eylemleri ve olayları arasında zamanın bu üç boyutu arasında sıkı bir bağ vardır. “...Bunun için de zamanın boyutları birbirinden kopmuş, birbirinden ayrılmış, kendi başına kalmış boyutlar değildirler; tersine onlar birbirine o kadar bağlıdırlar, birbirleriyle o kadar kenetlenmişlerdir ki, dünyanın hiçbir gücü onları ne birbirinden koparabilir, ne de onların yerini değiştirebilir. Bu, her zaman anının bir şimdi noktasından geçmesinden; şimdinin geçmişle gelecek arasında devingen bir düğüm noktası oluşturmasındandır. Bundan dolayıdır ki dünyanın hiçbir gücü, olup biteni olup-bitmemiş, yapılan-edileni yapılmamış-edilmemiş, yaşanmış

---

¹¹⁶Tehlikeli Oyunlar, s.63.

¹¹⁷İnsan Felsefesi, s. 141.

olanı yaşanmamış yapacak bir durumda değildir.”¹¹⁸ Bu durumun ortaya koyduğu olgu ise insanın; eylemlerinin sonucu olan her türlü olaylar, yaşantılar, tecrübeler, gelip geçici her türlü unsurlar gibi kalıcı olan sanat, bilgi ve ilim gibi kalıcı başarılar zamanın değiştirilemeyen boyutlarında kendilerine ait yeri alırlar. Bu nedenle felsefi antropolojinin bakış açısından tarihselliğin insan için anlamı, üç boyutlu zamana insanın kök salmasıdır. İnsan aktif bir şekilde yapıp etmelerini zamanın üç boyutunda gerçekleştirir. Bu nedenle insanın eylemleri zamanın boyutları ile kenetlenir. İnsanın bütün yapıp-etmeleri an içinde olup bitmez ve oluşları ve sonuçları belirli bir süreyi kapsar. Bu nedenle şimdi de gerçekleşen bir olay gelecekte gerçekleştirilecek eylemlerin temelini oluşturur. İnsanın aktif bir varlık olarak gerçekleştirdiği her türlü yapıp-etmeler onu, bir yandan geçmişe diğer yandan geleceğe bağlayan bir varlık alanı oluştururlar.

Gündelik hayatta nasıl insan eylemleri onun tarihselliğini oluşturuyorsa, kurguda da eylemler insanın tarihselliğini oluştururlar. Çünkü her türlü eylem ister gerçek olsun isterse kurgu insanın kendisi tarafından gerçekleştirilirler. “Bundan dolayı yapıp-etmeler, amaçlar, hedefler, değerler, insanın hak ve haksızlık, dünya, doğa ve kendisi hakkındaki görüşleri, dinsel inançlar, bilgi gibi faktörler insanın somut bütünlüğünü oluşturur; ve bunun içinde insan, tarihsel oluşa bütün olarak, yani bütün varlık koşulları ile katılır. İnsanın tarihselliği, temelini herhangi bir geistda ya da cogito’da, akıl yahut idede veyahut da başka herhangi psikolojik veya metafizik bir yetenekte değil, tersine, insanın somut varlık yapısında, yani insanın varlık sferinde bulur.”¹¹⁹

Atay’ın her iki romanında da kişilerin başarıları onlara hazır olarak verilmez. Atay’ın kurgusunda kişiler eğer başarı elde etmek istiyor ve bu yolla tarihselliklerini kazanmaya çalışıyorlar ise çok büyük zorluklara ve zahmetlere katlamaları gerekmektedir. Bu bakımdan örneğin Turgut’un kendini gerçekleştirmek için katlanmak zorun olduğu zahmetler onu düşünmeye ve kendi varoluş amacını sorgulamaya götürmüştür. Bu nedenle Turgut Özben kendisini çevreleyen küçük burjuva hayatının konfor odaklı standartlarıyla ve içinde

---

¹¹⁸ *İnsan Felsefesi*, s. 141.

¹¹⁹ *İnsan Felsefesi*, s. 142.

geçtiği olaylarla hesaplaşmak zorunda kalmıştır. Aslında insanın varoluş amacı olan tarihselliğini kurarak özgürlüğü ile kararlı bir birey olmak, yıllar boyu süren yavaş yavaş ilerleyen, zorluklar ve eziyetler çekilerek elde edilebilecek bir değerdir. Bu nedenle Selim ve Hikmet ağır ilerleyen ve ciddi anlamda zorluklar ile eziyetlere karşı mücadele gerektiren bu yolda gerekli kararlılığı gösteremeyip yılmaları sonucu tarihselliklerini kuramayıp; özgürlüklerini bilinçli ve kararlı bir şekilde özgürlüklerini kötüye kullanmışlardır. Selim ve Hikmetin intiharı seçmeleri ve Turgut'un ise çevresini terk etmesindeki en önemli neden eylemlerinin, kararlarının ve tavırlarının tarihselliği sağlayacak kendilerine özgü bir varlık alanı oluşturamamalarıdır. Tarihsel alan oluşturamamak bu kişilerde varoluşsal boşluğun oluşmasına neden olmuştur. Bu boşluk, tarihsel alanın varlığı ve insan eylemlerinin sürekliliği ile ancak doldurulabilir. Bu süreklilik hiçbir şart altında kesintiye uğratılmamalı ve kesintisiz olarak sürmesi sağlanmalıdır. Selim ve Hikmet varoluşsal bu boşluğu dolduramadıkları noktada, onu yadsımaya çalışmışlar ve bu da yeterli olmadığında ise boşlukları doldurmak için kurgusal oyunlara başvurmuşlardır. “Ülkemiz büyük bir oyun yeridir. Her sabah uyanınca, biraz isteksiz de olsak, hepimiz sahnenin bir yerinde, bizi çevreleyen büyük ve uzak dünyanın sevimli bir benzerini kurmak için toplanırız.”¹²⁰ Eğer Atay'ın kişileri eylemlerinin temeline inerek kaynağına gidebilselerdi; görecekleri şey kendi çağlarının düşünce akımlarının ve görüşlerinin engelleyici etkilerinden kendilerini kurtaramadıkları olacaktı. “Her çağ belli düşünce akımlarının, belli görüşlerin taşıyıcısıdır. Bu düşünce akımları, bu görüşler bir örgü oluştururlar. Bu örgü, hem içinde yaşadığımız çağın, hem de geçmişin belli görüş tarzlarıyla, belli değerleriyle, olumlu, olumsuz değerlendirmeleriyle, önyargılarıyla bezenmiştir. Fakat zamanın ‘şimdi’inde yaşayan insan kendi çağının, kaynağını bilmediği düşünce akımlarının ağları içindedir; o, kendisini bu ağlardan güçlükle kurtarabilir.”¹²¹ İnsanın tarihselliğini kurabilmesi ancak çağının düşünce akımları ve görüşlerinin engelleyici etkisinden kendisini kurtarmasıyla mümkündür. Örneğin Turgut Özben gibi içinde yaşadığı çağın uyutucu durgunluğunun etkisinden kurtulamaya çalışmaz ve ona gereken mesafeyi almazsa, o zaman

---

¹²⁰*Tehlikeli Oyunlar*, s. 348.

¹²¹*İnsan Felsefesi*, s. 146.

kendi çağı onun için tarihsel varlık alanı olmaktan uzaklaşır. Kendi eylemlerinin kaynağını, köklerini kavrayamaz ve ‘şimdi’yi geçmişe bağlayamaz. Bundan dolayı da yüksek değerler unsurları birbirinden ayrılmış ve ulaşılmasına olanak olmayan değerler gibi görünür. Böyle bir eylem tarzında bulunmak insanın tarihselliğini kurmasında engel oluşturduğu için onun her türlü hareketini de köksüz ve temelsiz bırakmaktadır.

İnsanın eylemlerinin üç boyutlu zaman içerisinde gerçekleştiğini söylemiştik. İnsanın reel bir varlık dünyasında gelip geçici olaylar içerisinde yaşar. Zamanın üç boyutunda gerçekleşen eylemler bir olay değil, kesintiye uğramayan eylemler dizisidir. Bundan dolayı da insan bu nitelikteki eylemleri sayesinde tarihsel bir varlık olmaktadır. Tarihsel bir varlık olan insan ancak hayatına bir anlam yükleyip ona bir değer verebilir. İnsan eylemlerinin bir anlam taşımasının nedeni, onların değerler tarafından yönetiliyor olmalarındandır. Karmaşık bir determinasyon olan insan eylemlerinin ve olaylarının oluşumu, aynı zamanda tarihsel varlık alanının da determinasyonunu sağlamaktadır. Ayrıca daha önce incelediğimiz bütün varlık şartları bu determinasyona katılarak dâhil olurlar. “Eğer insan, eylemlerini gerçekleştirirken engellerle karşılaşır, o zaman eylemlerine verdiği anlam kendiliğinden ortaya çıkar; insan ya bu engelleri ortadan kaldırmaya çalışır, yahut da engellerle karşılaşmayan bir başka yol seçer. Her iki halde de insan yeni bir yolda yürümek zorundadır. Yeni bir yolda yürümek demek, yeni anlamda eylemler gerçekleştirmek demektir. Şimdi insan, eylemlerinin anlamını sorar; çünkü insanın daima eylemlerini ideleştirmek, onlara anlam vermek olanağı vardır.”¹²² İnsan ideleştiren bir varlıktır. Bu nedenle ideleştirmek insan için önemli bir varlık şartıdır. İnsanın ideleştirme yeteneği aslında; onun birey olarak gündelik hayatın reel gerçekleri ve içerisinden geçtiği olayların ağır yükü altında ezildiği zamanda dahi bu reel durumlara bir anlam verebilmesidir. Bu özelliği sayesinde insan içerisinden sıyrılması en zor gibi görünen ve dayanılması çok güç olan durumların üstesinden kolaylıkla gelebilir. Bu yolla hatta insan tecrübe bile kazanabilir, bu tecrübelerden faydalanarak kendisine yeni bir anlam sferi açabilir.

---

¹²²İnsan Felsefesi, s. 150-51

Ancak ideleştiren insan umutla yaşayabilir. Umutları boşa çıksa bile onu ertesi günlere bırakır. Eğer insan birey olarak bu umutlarını ve beklentilerini kendi hayatında gerçekleştiremeyeceğini görürse, o zaman bile bu yöndeki eylemlerini asla terk etmez. İdeleştiren insan umutları ve beklentileri yönündeki eylemlerini sürdürür ve gerekirse bunların gerçekleşmesini kendisinden sonra gelen nesillere bırakır. İdeleştirme olmazsa insan umutlarla beslenen çalışmalarını asla sürdüremez. İdeleştiren insan kendisine dayatılan durumun son ve biricik yol olarak asla görmez. Yeni yollar ve olanaklar arayarak içine düşülen durumdan kurtulmaya çalışır. İnsan karşılaştığı güçlüklerin altında ezilmeyip, bu durumun içerisine düşülen son durum olarak görmeyip reel durumları ideleştirdiği zaman kendisini gerçekleştirmek için eylemlerine bir anlam verebilir. Ancak insan bu sayede içerisine düştüğü olumsuzluklardan sıyrılıp çıkabilmek için yeni bir yol bulma olanağını kazanır. Fakat şu unutulmamalıdır ki sıyrılıp çıkabilecek yol bulmak o kadar da kolay değildir ve insandan ağır bedeller ister. Bu nedenle ideleştiren insan bu nedenle bedel ödemeye hazır olmalıdır. Zaten içinde yaşanılan reel duruma teslim olmak ve onu gidilebilecek son yol olarak görmenin bedeli de daha önce vurguladığımız gibi insanın kişiliğini kaybetmesidir. “Aslında halis bir ideleştirme yüksek değerlerin bir işidir. Araç değerlere dayanan bir ideleştirme halis olamayan bir ideleştirmedir. Fakat ideleştirmenin halis olmasının veya halis olmamasının bir önemi yoktur. Burada önemli olan bu konudaki duygunun derinliği, insanın kendisini gerçekleştiren eylem vermesidir. Bunun için halis olmayan ideleştirmenin, halis olanın yerine geçmesi değerlerin yer değiştirmesine dayanır.”¹²³

Atay’ın şimdiye kadar her iki romanı üzerine yaptığımız çözümleme ve incelemelerden de anlaşılacağı gibi, insanın ideleştirmesi ve anlam vermesi onun hayat sferiyle eylem sferiyle ilgilidir. Her iki romanda da kişiler üzerinden ideleştirilen alan nesnelere, realite ve genel olarak varolan şeyler değildir, tersine insanın içinde yaşadığı reel hayat durumları ve bu hayat durumlarına uygulanan eylemlerdir. Selim’in, Turgut’un, Hikmet’in ve Mustafa İnan’ın gerçekleştirmesi gereken her eylem değerler tarafından yönetilmektedir. Bu nedenle hem

---

¹²³ *İnsan Felsefesi*, s. 153.

Tutunamayanlar ve Tehlikeli Oyunlar romanlarında hem de Bir Bilim Adamının Romanı'nda değerler arasında gerçekleştirilmeleri bakımından bir fark yoktur. Bunlar ister yüksek değerler gurubuna ait olsun, isterse araç değerler grubuna ait olsun. Atay'ın kurgusu içerisinde her eylem ideleştirme bakımından değer grupları arasında herhangi bir fark yoktur. Kişilerin hayat durumları içinden sıyrılıp çıkmaya yönelik her eylemleri, ideleştirmeyi ve anlam vermeyi gerektirir. Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı'nda kişilerin eylemlerinin ideleştirilmesinde birbirinden farklı iki hayat yönü karşımıza çıkar. Birincisi araç değerlerin ağır basmasından dolayı araç değerlerin yönettiği materyalist hayat yöndür. İkincisi ise yüksek değerlerin ağır bastığı ve yönettiği idealist hayat yöndür. Gerek materyalist hayat yönü olsun gerekse idealist hayat yönü kendi eylemlerine ve bu eylemlerin ortaya koyduğu başarılarla bir anlam verirler. Selim ve Hikmet onları ideleştiremedikleri ve eylemlerine bir anlam yükleyemedikleri için ne harekete geçebilmişler, ne de yaşamakta devam edebilmişlerdir. Eylemlerini toplumun bilimsel gelişimine katkı sağlamak ve gelecek nesillere bilimsel birikim bırakmak etrafında gerçekleştiren Mustafa İnan ise ideleştirmeyi başardığı eylemleri ile harekete geçmeyi başarmıştır.

“İnsanın yapıp-etmeleri kesintisiz sürüp gider. Fakat bu kesintisizlik, insana önceden ve hazır olarak verilmemiştir. İnsan kendisi onu hazırlamak ve sürdürmek zorundadır. Fakat bunun için kesintiye uğrayan eylemleri yeniden başlatan, onları sürdüren isteme tek başına yeterli değildir. Burada istemeye, insan eylemlerini sürdürebilecek bir güç kazandıran yeni bir ögenin katılması gerekir: bu yeni öge, ‘kendisini bir şeye verme’dir. Şimdiye kadar incelenen fenomenlerde olduğu gibi, kendisini bir şeye vermenin de değer sferi ile, yani bütün değer gruplarıyla sıkı bir ilgisi vardır.”¹²⁴İnsanın eyleminin onu çağırması, kendisine çekmesi ve canlandırması için eylemini sevmesi gerekir. İşte bu noktada insanın kendisini bir şeye vermesinin anlamı, onun eylemlerini sevmesi demektir. İnsanın gerçekleştirdiği eylemi sevmesi ve ona kendisini vermesi için eylemini ideleştirmesi gerekir. İnsan ancak gerçekleştirdiği eylemlere bir anlam

---

¹²⁴İnsan Felsefesi, s. 159.

verdiğinde ve onlarda bir değer gördüğünde kendisini eylemine tutkuyla verebilir. İnsan kendisini bir şeye vermede aldanmaz. İnsan kendisini bir şeye verdiği zaman, halis olan bir şey ile halis olmayan bir şeyi veya anlamlı olan bir şeyi ile de anlamsız olan bir şeyin farkını kolaylıkla kavrayabilir. Çünkü insan kendisini bir şeye verdiği an, farkına varılması kolay olan bir değer aldanmasına asla düşmez. Bu nedenle kendisini bir şeye verebilen insanda değerler asla yer değiştirmez. Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı'nda kişilerin eylemlerine kendilerini verip vermediği ya da eylemlerini sadece bir uğraş olarak görüp görmedikleri, yani eylemlerin sadece sözde kalan eylemler olup olmadığını, eylemlerin kendileri açık bir şekilde okuyucuya gösterirler. Selim'in, Turgut'un, Hikmet'in ve Mustafa İnan'ın hiçbir eylemi gizli veya kapalı kalmaz. Gerçekleştirilmek istenen veya gerçekleştirilen eylemler varlık alanında görünüşe çıkarlar. Bu durum da karşımıza çıkan ise ilk iki romanda da kişiler kendilerini aldatmaya çalışsalar da bunu başaramazlar. Eylemlerine kendilerini veriyormuş gibi yapmaları boşunadır. Çünkü kişilerin gerçekleştirdikleri eylemleri onları çekmesi, çağırması ve canlandırması gerekir. Hâlbuki ne Selim ve Turgut ne de Hikmet eylemlerinde coşku duymayan, tutkuyla sarılmayan ve isteksiz kişilerdir. Bu nedenle kendini verme gerçekleşmediği için verimli ve yaratıcı eylemler de gerçekleşmemektedir. Bir Bilim Adamının Romanı'nda ise Mustafa İnan eylemlerine kendisi veriyormuş gibi yapmaz kendisini eylemlerine adar. Çünkü Mustafa İnan'ın gerçekleştirdiği eylemleri onu çekmekte, çağırmakta ve canlandırmaktadır. Bu nedenle Mustafa İnan eylemlerinde coşku duyan, tutkuyla sarılan ve istekli bir kişi olarak karşımıza çıkar.

Atay'ın ilk iki romanında kendini verme gerçekleşmediği için verimli ve yaratıcı eylemler de gerçekleşmemektedir. Eğer Atay'ın kişileri kendilerini gerçekleştirmek için gerekli olan eylemlerin coşkusunu duyarak onlara tutkuyla sarılabilselerdi, yüksek değerlerin yönettiği eylemlere kendilerini vermiş olacaktardı. Aslında her iki romanda da paradoksal olarak ortaya çıkan olgu ise, yüksek değerler tarafından yönetilen eylemlerde kendisini vermede, kişiler eylemin kendisi tarafından determine edilirler. Araç değerler tarafından yönetilen

eylemlerde ise, kişiler eylemin kendisi tarafından değil, eylemlerin sonuçlarında elde edilen şeyler tarafından determine edilirler. Ancak Atay'ın kişileri nefret ettikleri araç değerlerin determinasyonu sonucu ortaya çıkan yarar, çıkar ve fayda gibi maddesel değerlerin ironisini yaparak kendilerinden uzak tuttıkları gibi, yüksek değerler tarafından determine edilen eylemlere de bilerek ve isteyerek yani özgürlüklerini kötüye kullanarak onları intiharı seçerek terk ederler. Atay'a göre toplumun çoğunluğunun eylemleri araç değerler tarafından yönetilmektedir. Araç değerler sferinde ise insan eylemlerine kendisini sonuna kadar vermekte ve onların içerisinde kaybolup gitmektedir. Bu kayboluş insanı özgürlüğünden mahrum etmektedir. Çünkü insan ancak yüksek değerlerin sesini duyarak kendisini verdiği eylemlerde özgür olabilir. Atay'ın ironisini yaptığı, araç değerlerin sürekli olarak tatminsizlik ve huzursuzluk üretmesidir. Küçük burjuva hayatı adını vererek ironize ettiği yaşam tarzında insan daima daha çok şey istemekte ve daha çok kazanmayı teşvik etmektedir. Böyle bir durumdaki insan da huzursuzluk ve tatminsizlik içinde bocalamaktadır. Sonsuz istekler karşısında sonlu kaynakların olduğunu unutan insan kendi özgürlüğünü kaybetme pahasına da olsa bu isteklerinin peşini bırakmamaktadır. Böyle bir insan sevindiğinden daha çok üzülmemektedir. “Yüksek değerler sferinde yaşayan insanın eylemleri kendisini birlikte sürüklemeler. Hâlbuki araç değerler sferindeki insanın eylemleri kendisini birlikte sürüklerler. Bu, insan eylemlerine bağlıdır; artık onlar kendisini nereye kadar sürükleyebilirse, oraya kadar gider. Huzursuzluk, doymama böyle bir insanı tanıtan işaretlerdir. O kendi işinin, yapıp-etmelerinin esiridir. Bu insan kendi inisiyatifini işine, yapıp-etmelerine bırakmıştır; bundan dolayı o kendi eylemlerinin sonuçları tarafından yönetilir. Yüksek değerler sferinde, insanın inisiyatifi kendisinin elindedir; o özgürdür. Çünkü özgürlüğü ancak yüksek değerler sağlar.”¹²⁵ Görüldüğü gibi insan, eylemleriyle ve eylemlerinin sonuçlarının devamlılığı hayatının ve varlığının ilerlemesinin ön koşuludur. İnsan eylemlerinin ürünleriyle ortaya çıkan kesintisizliği; ancak kendisini işine vererek ve işini sevme bakımından temelini insanın varlığı ile onun tarihselliğinde bulan yanıyla sağlayabilir.

---

¹²⁵ *İnsan Felsefesi*, s. 159.

SONUÇ

Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar ve Tehlikeli Oyunlar romanları üzerine yaptığımız felsefi antropolojiye dayalı incelemede her üç romanda da tespit ettiğimiz varlık şartlarını ele aldık. İncelememiz sonucu ulaştığımız tezi kısaca özetleyecek olursak; Oğuz Atay her üç romanında da insanı ancak yüksek değer duygusuna sahip olduğunda, kendisine hedefler ve amaçlar koyduğunda, projeler tasarladığında ve bunları zamanın boyutları içinde aktif olarak gerçekleştirerek tarihsel varlık alanında özgürlüğünü iyiye kullandığında kabul edip olumlamaktadır. Bu teze ulaşırken felsefi antropolojinin insan varlığını somut bir bütün olarak ele almasından faydalandık.

Bu çalışmada daha önce de belirttiğimiz gibi Takiyettin Mengüşoğlu'nun 'İnsan Felsefesi' adlı çalışmasındaki "insan" ve "insanın varlık yapısı–nitelikleri"den yola çıkarak her üç bölümdeki yorumlara ulaştık. Bu yorumlar doğrultusunda İnsan Felsefesi'nin fenomenlerinin; Atay'ın romanlarına olan etkilerini ve insanın kişilik ve özgürlük problem alanlarına getirdiği açıklamaları gösterdik. Bu yönüyle çalışmanın, insanın varlık yapısı–niteliklerinin Oğuz Atay'ın romanlarında nasıl yer aldığını kısa ve özlü bir şekilde gösterdiğini düşünüyoruz. Diğer bir yandan ise çalışmanın, insanın varlık yapısı–nitelikleri ile edebî bir tür olan roman arasındaki etkileşimi dikkate aldığını da vurgulamamız gerekiyor. Çünkü bu etkileşimi göstermek çalışma açısından fenomenolojik bakışın yapay olmadığını ve eser incelemesini teori açısından da kısıtlamadığını göstermektedir.

Gündelik hayat formu içerisinde karşılaştığımız insanlar gibi Atay'ın kişileri de aktif, yapıp-eden ve tavır takınan kişilerdir. Bu nedenle insanın eylemleri ve fenomenleri arasında bir bağ oluşmaktadır. Bu bağ sonucunda fenomenler birbirine dayanır ve birisinin varlığı diğerinin koşulu haline gelir. Bu aslında Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı'nda göstermek istediğimiz insanın varlık yapısının somut bütünlüğünün antropolojik anlamıdır. Her iki romanda da görüldüğü gibi değer fenomenleri, bütünü birbirine bağlayan bir bağ olarak karşımıza çıktı. Çünkü Selim Işık'ın veya

Hikmet Benol'un eylemlerinin tamamı değerler tarafından yönetilmektedir. Selim Işık ve Hikmet Benol farklı kurgular içerisinde olsalar da eylemlerinde bir anlamı, bir hedefi gerçekleştirmek ve tarihsel varlık alanını oluşturmak istemektedirler.

Romanların incelenmesinde İnsan Felsefesi'nin ontolojik temellerine dayandığımızı daha öncede belirtmiştik. Bu nedenle çalışmada insanı özel bir varlık alanı olarak ele aldık. Eleştirilerimizi bu varlık alanından hareketle gerçekleştirdik. Varlık alanı olarak romanlarda kastettiğimiz ise insan fenomenleri, eylemleri ve insanın ortaya koyduğu başarılarıdır. İnsanda temelini bulan bilgi, sanat, teknik, eğitim, çalışma ve inanma gibi eylemlere dayanan ürünler insanın ortaya koyduğu başarıları oluşturmaktadır. İnsan eylemleri ve eylemlerin ürünleri belli bir süreklilik gösterirler. Bu durum temelini bir yandan varolan şeylerin kendisinde, diğer yandan insanın varlığında bulur. İnsan eylemlerinin kesintisizliği sayesinde hayatının ve varlığının ilerlemesinin koşullarını oluşturur.

Oğuz Atay, insan hakkındaki görüşünü açık bir şekilde ifade etmemiş olabilir. Ancak bu görüş romanlarının içerisinde büyük bir olasılıkla gizlemiştir ve eserde gizli olana ancak kullandığı dili çözümlendiğimizde ulaşabileceğimizi daha önce de belirtmiştik. Çalışmada bu tespitlerden yola çıkarak incelediğimiz romanlarda insan problemin niteliği ve niceliğinde bir değişiklik meydana gelmediğini gösterdik. Çünkü romancının hareket noktası ve vardığı sonuç zaten romancının insan görüşünü içeren dilinde ifade bulmuştur. Bütün bu tespitlerin, sistematik bir analiz içerisinde tekrar değerlendirildiğinde daha net ve derin bir şekilde görülebileceğini düşündüğümüzü çalışmanın girişinde belirtmiştik.

Bu çalışmanın üç bölümünde de yapılanın ne olduğunu kısaca özeti şu şekilde yapılabilir. Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı'nda insanın bütünlüğünü, somut varlığını, bu varlıkta anlatımını bulan başarıların anlamını ve onları yöneten ilkelerin incelenmesidir.

Roman gibi bir edebî türde insanın varlık yapısında yerini bulan başarılar üzerinde durmak; insanın varlığını parçalamaya bizi zorlamamaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi insan başarıları onun biyopsişik varlık yapısının bütününde temellerini bulurlar. Bu nedenle hiçbir başarı yalnız bios'un ya da psyche'nin ürünü değildir. Ortaya çıkan bütün başarılar insanın biopsişik bütünlüğünün ürünüdür. Bu nedenle felsefî antropoloji bu başarılarla insanın varlık şartları adını vermiştir. Roman incelemelerinde gördüğümüz gibi insanın bu varlık şartları olmadan varolmasına ve yaşamasına olanak yoktur.

Oğuz Atay'ın bir romancı olarak insan karşısında aldığı tavırdan gördüğümüz; onun insanı insan olarak kavrayabilmek için insanı ontik ve somut bir bütün olarak ele almamızın gerekliliğidir. İnsanı somut bir bütün olarak ele almaktan kastımız ise daha öncede vurguladığımız gibi insanı ruhsal ve bedensel olana bölmeden, kendi varlık şartları ile birlikte kavramaktır. Bu kavramının anlamı ise insanı bilen, yapıp eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören, önceden belirleyen ve özgür olan bir varlık olarak görebilmektir. Bütün bu tespitler, roman çözüleme ve inceleme girişimimizde ortaya çıktığı gibi, temellerini insanın biyopsişik bütünlüğünde bulurlar. Çünkü biz gerek hayatta gerekse de kurguda olsun insanla somut bir bütün olarak karşılaşıyoruz. İnsan ancak varlık fenomenleriyle ele alındığında kavranabilmektedir. Bu kavramanın vazgeçilmez şartı ise insanı ontik ve somut bir bütün olarak ele almaktır. Felsefî antropoloji için insan sadece arada bir, öteki problemler incelenirken ele alınan bir varlık alanı olmaz; çünkü insan zaten başlı başına bir problem alanıdır. İnsan Felsefesi yoluyla bu problem alanı ortaya çıkarılabilir olması bize yeni araştırma yollarının yönlerini göstermektedir. İnsan Felsefesi insana özgü problemleri ortaya koymakta ve insanın Dünya'daki yerini bize göstermektedir. Varlık fenomenlerinin sadece insana özgü olması ve bu fenomenlerin içerdikleri problemleri incelemek felsefî antropolojinin işidir. Ancak bu fenomenleri kurgusu içerisinde barındıran romanları, felsefî antropolojinin sağladığı bu bilgilerden yola çıkarak incelemek ise edebiyat eleştirisinin işidir.

Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı adlı eserlerde üzerinde durduğumuz ontik görüş, temelini insanın varlık yapısının bütününde bulan başarılar ve eylemler üzerinden temellendirilmiştir. Romanları incelememizde böyle bir temel üzerinden eleştirimizi başlatmamız bizi kendiliğinden hareket noktamıza götürmüştür: incelemesini gerçekleştirdiğimiz her üç romanda da insan bir yandan bütün bilginin, sanatın ve tekniğin yaratıcısıdır, diğer yandan ise bununla yetinmeyerek kendisinin ne olduğunun araştırmacıdır. Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı'ndaki kişiler her iki yönü de içerisinde barındıran insandır. İşte bu noktada 'İnsan Felsefesi' bize böylesine kompleks bir varlık insanın ne olduğunu hem reel hem de kurgusal hayatta bize göstermektedir. Bizi hem reel hem de kurgu içerisinde buna götürecektek fenomenin temeli, insanla birlikte ortaya çıkan varoluş şartlarıdır. Bu noktada akıllara şu soru gelebilir: Edebiyat eleştirisinin, insan başarılarıyla, aktlarıyla ve varlık şartlarıyla incelenmesi ne anlama gelmektedir? Kurgu içerisinde yer alan kişilere ilişkin bütün fenomenleri hem ayrı ayrı hem de bir bütün olarak incelenerek sınıflandırılması anlamına gelmektedir. Eğer felsefî antropolojiye dayalı eleştiride incelemeye dışarıdan müdahale edilmez ve kavram yüklemesi yapılmazsa eleştiri başarıya ulaşır. Yani yapılan varolanı varolan olarak incelemekten başka bir şey değildir. Sadece incelediğimiz eserler değil her hangi bir eserde eğer kişilerden söz ediliyorsa insanın varlık fenomenlerinden de söz ediliyor demektir. İnsanın bu fenomenleri değişmez yapı taşlarıdır.

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve özellikle günümüzde artık edebî eserlerde her sorun doğrudan veya dolaylı olarak insanla ilgilidir. Bu nedenle eserlerde ele alınıp incelenen her sorunun temelinde, insan ve insanın varoluşuyla ilgilidir. insanın neliğine ve varoluşuna dair probleme modernist yazarlar eserleri yoluyla çeşitli sorular sormuş ve yine çeşitli cevaplar bulmuşlardır. Modernist yazarlar gerek dünyada gerekse de ülkemizde 'insan probleminin temelinde, insanın kendisini bilmesi ve kendi varlığını tanımasının nasıl sağlanabileceği sorusundan hareket etmişlerdir. İnsanın 'dünya' üzerindeki yeri, varlık yapısı, varlığının şartları gibi derin düşünceler, modernizm

dönemindeki kadar hiçbir dönemde bu kadar sarsılmamıştır. Bu sarsıntı zamanla çeşitli formlar altında bu kadar muammalı bir görünüş almamıştır. Bu görünüş ise zaman içerisinde kendisine estetik bir form kazandırarak modernist eserlerin doğmasını sağlamıştır. Çünkü insan kendisini kavramaya çalışmakta, ne olduğunu bilmek istemektedir ve bunu en iyi şekilde sanat yoluyla gerçekleştirilebileceğini de anlamış durumdadır. Bu nedenle modernist yazarlar kurgusunu insanın neliğinin oluşturduğu, derin bir araştırma ve birikim gerektiren eserler üretme işine girişmiştir. Bu girişim özü itibarıyla insanın Dünya üzerindeki yerini tayin etme girişimi olduğu unutulmamalıdır.

Oğuz Atay gibi modernist bir yazar Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı eserleri yoluyla insan ve dünya arasında değer dolu bir varlık alanını açığa çıkarmaya çalışmıştır. Eserlerdeki bu varlık alanı, yaşamın bağlı kaldığı çevredeki önemli ve önemsiz şeyleri aşan, onların üstünde bulunan bir alandır. Bu nedenle yazarın eserindeki kişiler, yaşamın ve yaşam değerlerinin üstüne çıkabilen bir varlık olarak yer alır. Biyopsişik özelliklere sahip olan kişiler, bu varlık alanında yüksek değerlerin sesini duyarak hareket ettiğinde her türlü bağlardan kurtularak özgür olurlar. Bu durum daha öncede vurguladığımız gibi her zaman yenilenen ve artan bir ‘insanlaşma’dır. Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı adlı eserlerde insanın bütün varlıkların üstünde bulunması, onun yüksek değerlerin taşıyıcısı ve onların gerçekleştiricisi olmasındandır. Sözü ettiğimiz insanlaşma süreci incelemiz sonucunda da görüldüğü bir nevi ideleştirme yönelimidir. Çünkü Atay’ın eserlerinde, insanın neliğine daha derinden girmesini sağlayan, bu ideleştirme eğilimidir. Atay bu yönelim sayesinde bir taraftan ‘olan’ın realitedeki karşılığını kaldırmayı denerken; diğer bir taraftan ‘olması gerekeni’ açığa çıkarıp işaret eder. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Atay’ın her üç romanında da araç değerlerin sesini duyan ve kendisini buna göre ayarlayan insan; tamamen somut ve reel olan dünyanın içerisinde yaşar. Ancak insan olmak bu tarzdaki bir dünyaya ‘hayır’ diyebilmektir. Hayır diye bildiği an Atay’ın kişilerinin insanlaşma süreci başlamış olur. Bu nedenle realiteyi inkâr etmek ve ona hayır diyebilmek sanatçı için ancak eserleri yoluyla mümkün olmaktadır. Çünkü ‘O’ farklı duyuş ve duyarlılığı ile dünyayı ideleştirebilecek olan kişidir. Atay’da bir

sanatçı olduğu için bu ideleştirmeyi üç romanı yoluyla gerçekleştirebilmeyi denemiştir. Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar ve Bir Bilim Adamının Romanı adlı eserlerde bu ideleştirmenin anlamı, realite hakkında fikirler öne sürmekten daha ötesidir. Realitenin; öğelerini parçalamak, güç dolu izlenimini yok etmek ve araç değerlere dayanan karşılığını ortadan kaldırmaktır. İnsanlaşma sürecine giren insan, kendisini güçlü bir şekilde imtihana tutan hayat karşısında ilke bakımından bu hayatın zevklerinden vazgeçebilen bir özellik kazanır. Realite karşısında hayır diyebilen insan için artık araç değerler, yüksek değerlerin buyruğuna girmeye başlamış demektir. İnsan realitede olandan kendisini ayırabilen ve biyopsişik yetenekleri sayesinde onun dışına çıkabilen bir varlıktır. Çünkü insan yapısı gereği hiçbir zaman kendisine verilenlerle yetinmez

Son söz olarak ise Oğuz Atay'ın romanlarının yapılarını oluştururken ve konu seçerken dikkat ettiğı noktanın insan karşısında takındığı tavır olduğu gerçeğidir. Bu tavrı anlayabilmek için insanın varlık yapısı – niteliklerinden hareket etmemiz gerektiğidir. İnsanı eğer verili gerçeklikte veya kurguda ne olduğunu bilmek istiyorsak; onun varlık fenomenlerini bilip, onları ontolojik bağlamda değerlendirebilmemiz gerekir.

KAYNAKÇA

- Altuğ, Taylan, *Dile Gelen Felsefe*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Atay, Oğuz, *Bir Bilim Adamının Romanı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- , *Günlük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- , *Tehlikeli Oyunlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- , *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Baudlirard, Jean, *Sessiz Yığınların Gölgesinde -Toplumsalın Sonu-*, (Çev.: Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006.
- Botton, Alain De, *Statü Endişesi*, (Çev. Ahu Sıla Bayer), Sel Yayınları, İstanbul, 2005.
- Bahtin, Mihail M., *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*, (Çev. Cem Soydemir), Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- , *Karnavalın Romana*, (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Baudrillard, Jean, *Sessiz Yığınların Gölgesinde- Toplumsalın Sonu-*, (Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bauman, Zygmunt, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, (Çev. Nurgül Demirdöven), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000
- , *Parçalanmış Hayat -Post Modern Ahlak Denemeleri-*, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- , *Bireyselleşmiş Toplum*, (Çev. Yavuz Alagon), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Berman, Marshall, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor -Modernite Deneyimi-*, (Çev. Ümit Altuğ-Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Bewes, Timothy, *Şeyleşme -Geç Kapitalizmde Endişe-*, (Çev. Deniz Soysal), Metis Yay., İstanbul, 2008.
- Binkert, Dörthe, *Melankoli Kadındır*, (Çev. İlknur İgan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Bloch, Ernest, *Umut İlkesi -Cilt 1-*, (Çev. Tanıl Bora), İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

- Bonnard, André, *İnsan ve Tragedya*, (Çev. Yaşar Atan), Evrensel Basın Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- (Börtecine), Ahmet Oktay, *Şiddet, Söz, Yaşam*, Ark Yayınları, İstanbul, 1995.
- , *Metropol Ve İmgelem*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002.
- Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.
- Bürger, Peter, *Avangard Kuramı*, (Çev. Erol Özbek), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Cahoone, Lawrence E., *Modernliğin Çıkmazı*, (Çev. Ahmet Demirhan, Erol Çatalbaş), İnsan Yayınları, İstanbul, 2001.
- Calinescu, Matei, *Modernliğin Beş Yüzü*, Küre Yayınları, (Çev. Sabri Gürses), İstanbul, 2008.
- Camus, Albert, *Sisifos Söyleni*, (Çev. Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 2006.
- , *Başkaldıran İnsan*, Çev. (Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 2007.
- Cassirer, Ernest, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, (Çev.: Necla Arat), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005.
- Çetişli, İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş -I*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- Çilingir, Lokman, *Umut Felsefesi*, Elis Yayınları, Ankara, 2003.
- Çüçen, A. Kadir, *Heidegger'de Varlık Ve Zaman*, Asa Kitabevi, Bursa, 2000.
- Demir, Gökhan Yavuz, *Dilin Belirsizliği*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007
- Dellaloğlu, Besim F., *Romantik Muamma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- , *Benjaminia: Dil, Tarih Ve Coğrafya*, Versus Kitap, İstanbul, 2008.
- Ecevit, Yıldız, *'Ben Buradayım...' Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Eco, Umberto, *Açık Yapıt*, (Çev. Pınar Savaş), Can Yayınları, İstanbul, 2001.
- Fingarette, Herbert, *Kendini Aldatma*, (Çev. Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

- Freud, Sigmund, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, (Çev. Haluk Barışcan), Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- Frye, Northrop, *Eleştirinin Anatomisi*, (Çev. Hande Koçak), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.
- Foucault, Michel, *Kelimeler ve Seyler*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- Foucault, Michel, *Sonsuza Giden Dil*, (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Gasset, Ortega Y, *İnsan Ve "Herkes"*, (Çev. Neyire Gül Işık), Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- , *Kütlelerin İsyanı*, (Çev. Nejat Muallimoğlu), Erguvan Yayınevi, İstanbul, 2007.
- , *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, (Çev. Nejat Muallimoğlu), Metis Yayınları, İstanbul, 2013
- Gedik, Yasemin (Hazırlayan), *Dostluk'un Kitabı*, Ygs Yayınları, İstanbul, 2008.
- Gerard, René, *Romantik Yalan Ve Romansal Hakikat -Edebi Yapıda Ben Ve Öteki-*, (Çev.: Arzu Etensel İldem), Metis Yay., İstanbul, 2001.
- Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, (Çev.: Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Guntrip, Harry, *Şizoid Görünüşü, Nesne İlişkileri Ve Kendilik*, (Çev.: İpek Babacan), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- Gürbilek, Nurdan, *Vitrinde Yaşamak -1980'lerin Kültürel İklimi-*, Metis Yay., İstanbul, 2001.
- , *Mağdurun Dili*, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.
- Gruen, Arno, *Normalliğin Deliliği, -Hastalık Olarak Gerçeklik: İnsandaki Yıkıcılık Üzerine Bir Kuram-*, (Çev. İlknur İgan), Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2005.
- Hilav, Selahattin, *Felsefe Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.
- , *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1997.
- Kahraman, Hasan Bülent, *Postmodernite İle Modernite Arasında Türkiye*, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.

- Harootunian, Harry, *Tarihin Huzursuzluğu -Modernlik, Kültürel Pratik Ve Gündelik Hayat Sorunu-*, (Çev. Mehmet Evren Dinçer), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Hauser, Arnold, *Sanatın Toplumsal Tarihi*, (Çev. Yıldız Gölönü), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*,(Çev. Kaan H. Ökten), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.
- , *Metafizik Nedir?*,Çev. Yusuf Örnek, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1998.
- Horkheimer, Marx, *Akıl Tutulması*, (Çev. Orhan Koçak), Metis Yayınları, İstanbul, 2005.
- Horey, Karen, *Günümüzün Nevrotik İnsanı*, (Çev. A. Erdem Bagatur), Mert Yayınları, İstanbul, 1997.
- İyi, Sevgi, *Martin Heidegger'de İnsan Sorunu*, Asa Kitabevi, Bursa, 2003.
- Jacoby, Russell, *Belleğini Yitiren Toplum -Adler'de Laing'e Komformist Psikolojinin Eleştirisi-*, (Çev. Hakan Atalay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Jameson, Fredric, *Modernizm İdeolojisi*, (Çev. Tuncay Birkan - Kemal Atakay), Metis Yayınları, İstanbul, 2013.
- , *Siyasal Bilinçdışı*, (Çev. Yavuz Alagon), Mesut Varlık, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011
- Jung, Carl Gustav, *Analitik Psikoloji*, (Çev. Ender Gürol), Payel Yayınları, İstanbul, 1997.
- Kierkegaard, Soren, *İroni Kavramı*, (Çev. Sıla Okur), İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2004.
- , *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu), Doğu Batı Yay., Ankara, 2004.
- Kristeva, Julia, *Ruhun Yeni Hastalıkları*, (Çev. Nilgün Tatal), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kuçuradi, İoanna, *Sanata Felsefeyle Bakmak*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.
- Kula, Onur Bilge, *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

- , *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- Lakoff, George; Johnson, Mark, *Metaforlar -Hayat Anlam Ve Dil-*, (Çev. Gökhan Yavuz Demir), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005.
- Lear, Jonathan, *Mutluluk, Ölüm Ve Yaşamın Artakalanı*, (Çev. Banu Büyükkal), Metis Yayınları, İstanbul, 2006.
- Lefebvre, Henri, *Diyalektik Materyalizm*, , (Çev. Barış Yıldırım), Kanat Yayınları, İstanbul, 2006.
- , *Modern Dünyada Gündelik Hayat*,(Çev. Işın Gürbüz), Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
- Löwy, Michael – Sayre, Robert, *İsyan Ve Melankoli -Moderniteye Karşı Romantizm-*, Çev. Işık Ergüden, Versus Kitap, İstanbul, 2007.
- Marar, Ziyad, *Mutluluk Paradoksu*, (Çev. Serpil Çağlayan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Marcuse, Herbert, *Tek Boyutlu İnsan*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul, 1997.
- Marx, Karl, *Yabancılaşma*, (Çev. Kenan Somer, Ahmet Kardam Vd.), Sol Yayınları, Ankara, 2007.
- May, Rollo, *Kendini Arayan İnsan*, (Çev. Ayşen Karpat), Kuraldışı Yayınları, İstanbul, 2000.
- , *Yaratma Cesareti*, (Çev. Alper Oysal), Metis Yayınları, İstanbul, 2005.
- , *Aşk Ve İrade*, (Çev. Yudit Namer), Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2008.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.
- , *Felsefeye Giriş*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013.
- , *Değişmez Değerler ve Değişen Davranışlar*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1965.
- , *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014.
- Pappenheim, Fritz, *Modern İnsanın Yabancılaşması -Marx Ve Tönnies'ye Dayalı Bir Yorum-*, (Çev. Salih Ak), Phoenix Yayınları, Ankara, 2002.

- Paz, Octavio, *Çamurdan Doğanlar -Romantizmden Avangarda Modern Şiir-*, (Çev. Kemal Atakay), Can Yayınları, İstanbul 1996.
- Politzer, Georges, *Felsefenin Temel İlkeleri*, (Çev. Muzaffer Erdost), Sol Yayınları, Ankara, 2008.
- Rorty, Richard, *Olumsuzluk, İroni Ve Dayanışma*, (Çev. Mehmet Küçük – Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Ollman, Bertell, *Diyalektiğin Dansı -Marx'ın Yönteminde Adımlar-*, (Çev. Cenk Saraçoğlu), Yordam Kitap, İstanbul, 2006.
- Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazlı Kültür*, (Çev. Sema Postacıoğlu), Metis yayınları, İstanbul, 2007.
- Öcal, Oğuz, *Tahsin Yücel'in Romanlarında Bireyin Dramı, Yapı ve İroni*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.
- , *Tutunma Fenomeni Karşısında Üç Tavr, Beş Romancı*, IV. Uluslar arası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, 2013
- , *İroni Kavramı ve Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Yeni Türk Edebiyatı, İstanbul, 2010.
- , Oğuz Öcal, *Varoluşsal Sorunlar, Birey ve Yeni Hayat, s. 1. Türklük Bilimi Araştırmaları*, 2010.
- Özcan, Muttalip, *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma*, Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara, 2006.
- Özyurt, Cevat, *Modern Toplumun Çözümlemesi*, Açılım Kitap, İstanbul, 2005.
- Sartre, Jean-Paul Vd., *Varoluşçuluk*, (Çev. Asım Bezirci), Say Yayınları, İstanbul, 2005.
- Scheler, Max, *Hınç -Ressentiment-*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Kanat Kitap, İstanbul, 2004.
- Schopenhauer, Arthur, *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*, (Çev. Levent Özşar), Biblos Yayınları, İstanbul, 2005.
- Sezgin, Ömür, *Marx, Kapital Ve Diyalektik Materyalizm*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.

- Taşdelen, Vefa, *Kierkegaard'ta Benlik Ve Varoluş*, Hece Yayınları, Ankara, 2004.
- Teber, Serol, *Melankoli - "Normal Bir Anomali"*-, Say Yayınları, İstanbul, 2004.
- Touraine, Alain, *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev. Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Tunalı, İsmail, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- , *Sanat Ontolojisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Wellek, Rene, Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 2003.
- West, David, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, (Çev. Ahmet Cevizci), Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Yalom, Irvin, *Varoluşçu Psikoterapi*, (Çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001.

